

HODNOTOVÁ ORIENTACE ADOLESCENTŮ

Bc. Iva Bařinková

Diplomová práce
2020

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Iva Bařinková**
Osobní číslo: **H180048**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **Kombinovaná**
Téma práce: **Hodnotová orientace adolescentů**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti hodnotové orientace, adolescence a stylu výchovy v rodině.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **Tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

CAKIRPALOGLU, Panajotis. Psychologie hodnot. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-195-6.

EYRE, Linda a Richard M. EYRE. Jak naučit děti hodnotám. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-717-8360-9.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4 KRAUS,

KRAUS Blahoslav. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5125-1.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Mít pro co žít. Vyd. 2., V KNA 1., rozš. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Malý duchovní život. ISBN 978-80-7195-404-0.

MACEK, Petr. Adolescence. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8747-7

NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011. ISBN 978-80-7452-014-3..

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Helena Skarupská, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: 4. října 2019
Termín odevzdání diplomové práce: 24. dubna 2020

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 8. ledna 2020

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k větší výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tématem diplomové práce je *hodnotová orientace adolescentů*, středoškoláků ve věku 15 až 20 let. Práce je rozdělena dvě na sobě navazující části, teoretickou a praktickou. Teoretická část vymezuje pojmy jako hodnota, hodnotová typologie, rodina, výchova a adolescence. Základem praktické části je standardizovaný dotazník PVQ (Portrait Value Questionnaire) profesora S. H. Schwartzte a také dotazník vlastní konstrukce, tímto získaná data jsou zpracována a prezentována jako výsledky. Cílem práce je zmapovat hodnotový systém u adolescentů ze tří typů středních škol, gymnázia, učiliště a střední odborné školy.

Klíčová slova:

Hodnotová orientace, S. H. Schwartz, PVQ, výchova, rodina, adolescence

ABSTRACT

Topic of the thesis is *the value orientation of adolescents*, secondary school students aged 15 to 20 years. The thesis is divided into two successive parts, theoretical and practical. The theoretical part defines terms such as value, value typology, family, education and adolescence. Basis of the practical part is a standardized questionnaire PVQ (Portrait Value Questionnaire) by Professor S. H. Schwartzte and also a questionnaire of the own construction, the data obtained are processed and presented as results. The aim of this thesis is to map the value system of adolescents from three types of secondary schools, grammar schools, vocational schools and specialized secondary schools.

Key words:

Value orientation, S. H. Schwartz, PVQ, education, family, adolescence

Velmi děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Heleně Skarupské, Ph.D. za ochotu, cenné rady, připomínky a trpělivé vedení, které mi poskytovala při psaní této práce. Děkuji také všem zúčastněným ve výzkumu, studentům za trpělivost při vyplňování dotazníku, za skvělý přístup ředitelů škol sledovaných a jejich zmocněncům, kteří dotazník zprostředkovali a rychle a ochotně se mnou komunikovali.

Především ale děkuji svému skvělému manželovi, babičkám za hlídání a dětem za výdrž a motivaci ke studiu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 HODNOTY	12
1.1 KLASIFIKACE HODNOT PODLE RŮZNÝCH AUTORŮ	16
1.2 HODNOTOVÉ TYPY PODLE S. H. SCHWARZE	19
1.3 HODNOTOVÉ ORIENTACE.....	23
1.4 HODNOTOVÁ STRUKTURA A ŽEBŘÍČEK HODNOT.....	24
1.5 VÝZNAM HODNOT VE SPOLEČNOSTI	27
2 RODINA	30
2.1 STRUKTURA (TYPY) RODINY.....	32
2.2 FUNKCE RODINY.....	34
2.3 VÝCHOVA K HODNOTÁM A ZMĚNY V HODNOTÁCH.....	37
2.4 STYLY VÝCHOVY V RODINĚ.....	41
3 ADOLESCENCE	45
3.1 VÝVOJ OSOBNOSTI	47
3.2 SOCIÁLNÍ ZRÁNÍ A MORÁLNÍ VÝVOJ	48
3.3 IDENTITA ADOLESCENTŮ	50
3.4 ADOLESCENTNÍ MLÁDEŽ VE VÝZKUMECH V SOUVISLOSTI S HODNOTAMI.....	51
II PRAKTICKÁ ČÁST	54
4 VÝZKUMNÁ ČÁST	55
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	56
4.2 CÍL VÝZKUMU	56
4.3 OTÁZKY VÝZKUMU	56
4.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR A ZPŮSOB JEHO VÝBĚRU.....	57
4.5 TECHNIKA A METODA SBĚRU DAT	58
4.6 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	59
5 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	61
5.1 SHRNTÍ VÝZKUMU VE VZTAHU K VÝZKUMNÝM OTÁZKÁM.....	83
5.2 DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	87
ZÁVĚR	89
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	92
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	98
SEZNAM GRAFŮ	99
SEZNAM TABULEK	101
SEZNAM OBRAZKŮ	102
SEZNAM PŘÍLOH	103
PŘÍLOHA P1: DOTAZNÍK.....	104
PŘÍLOHA P2: STATISTIKA DOTAZNÍKU	108
PŘÍLOHA P3: POMOCNÉ TABULKY A GRAFY K VYHODNOCENÍ (TAB. 6, 7, 8, GRAF 15, 16, 23, 24, 25, 28, 38, 39, 40)	109

ÚVOD

Téma „Hodnotová orientace adolescentů“ jsme zvolili, neboť česká společnost prošla od roku 1989 velkými globálními změnami. Tyto změny vedly k prohloubení sociálních problémů jako je chudoba, zločinnost, nezaměstnanost, etnická nesnášenlivost a jiné negativní sociální odchylky, které jsou charakteristické pro transformaci společnosti. Dnešní informační doba se řídí stále novými trendy, charakterizuje ji rychlost a výkon.

Mnozí odborníci, mezi nimi i sociální pedagogové, ale i laická veřejnost etablovaná z řad rodičů, si kladou otázky, jaké jsou hodnoty u nastupující mladé generace v dnešní globální době, která je přesycena informačními technologiemi. Nevymkla se nám tak trochu globalizace a elektronizace světa? Jsme vůbec schopni nějak ovlivnit dnešní nastalou situaci? Ať chceme nebo ne, negativní prvky moderní doby pronikají do celého našeho života a dětmi i mládeží jsou velmi silně prožívány. A použijeme slova Horáka (1997, s. 14), že *„nerozlišování pravdy od nepravdy, správného od nesprávného, morálního od nemorálního, hrdinství od zločinu nebo dokonce jejich zaměňování ovlivňuje názory a postoje mládeže víc, než jsme vůbec schopni si připustit.“* Tento hodnotový relativismus ústí často v problém jinakosti, kdy člověk považuje za správné, že ze svého úhlu pohledu si může dělat cokoli, k čemuž hojně přispívají i masmédiá.

Odborníci, Kučerová (1996, s. 199) spolu s Cakirpaloglu (2004, s. 11), hovoří o krizi společenských a individuálních hodnot civilizace. Krize mohou vést ke konfliktům se společnostmi, sociální skupinou a zklamáním.

Hodnoty se mění a vyvíjejí spolu s lidskou společností a dobou, ve které se zrovna nacházíme. Proto si můžeme pokládat stejné otázky, jaké si kladl před 20 lety docent Horák (1997, s. 13), zda: *„Ještě platí, že především prostřednictvím rodiny si dítě osvojuje pohled na svět a přejímá tvorbu hodnot? Je v dnešní době pro mladého člověka ještě něco hodnotou? Nezpronevěřují se lidé pro význam něčeho svým hodnotám? Čemu dnes mladí lidé přikládají význam a co je naopak pro ně bezvýznamné? Jakou stupnici hodnot preferují děti a mládež, a řídí se tím ve své činnosti?“*

Jak je známo, k formování hodnotových orientací dochází intenzivně v rané adolescenci, kdy se vytváří světonázor, hledá se smysl života a sebeurčení ve společnosti. To naznačuje, že zásadní změny v životě společnosti by měly znamenat významné změny hodnotových

orientací dnešních adolescentů. Albert Einstein řekl, že se obává dne, „*kdy vývoj technologie předčí vzájemné lidské vztahy. To potom svět bude mít generaci idiotů.*“

Jako matka, a nově i jako sociální pedagog pracující ve školství, jsem si vždy uvědomovala potřebu co nejvíce vědět a znát o těch, s kterými přicházím do styku a mám možnost je ovlivňovat svou výchovou. Proto jsme zvolili v tématu diplomové práce „Hodnotová orientace adolescentů“ za cílovou skupinu adolescenty ve věku 15 - 20 let, neboť toto období se vyznačuje hledáním životních hodnot a vytvářením identity, která se projevuje v budoucnosti. Projevy odchylek v chování adolescentů mohou být spojovány s krizovou socializací, což je právě tématem sociální pedagogiky. Cílovou skupinou jsou studenti gymnázia a odborného učiliště ve Valašských Kloboukách. Výběr byl zvolen záměrně.

Diplomovou práci jsme rozdělili do dvou částí: teoretické a empirické.

V teoretické části I. kapitoly se věnujeme pojmům souvisejícím s hodnotou a hodnotovou orientací. Uvedeme zde klasifikaci a teorie hodnot různých autorů, rovněž zmíníme význam hodnot pro společnost. Ve II. kapitole se věnujeme pojmům, které jsou zásadní pro socializaci jednotlivce, a tou je rodina a výchova. Vývojové období adolescence a její specifika charakterizuje III. kapitola. V empirické části vymezujeme hlavní cíl výzkumu: „**Jaký mají adolescenti ve věku 15 - 20 let žebříček hodnot?**“ a cíle dílčí. Uvádíme použité metody a techniky výzkumu. Závěrem prezentujeme výsledky, které vzešly z kvantitativního empirického šetření, provedeného formou standardizovaného dotazníku hodnotových portrétů S. H. Schwarzte – uváděné, jako PVQ (Portrait Value Questionnaire), doplněný o otázky, které jsme pro potřeby výzkumu přidali a které jsme převzali z výzkumů hodnot od autorů Krause, Rabušice, Saka a Prudkého.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HODNOTY

„Nejtěžší z věcí lidských je odlišovat věci důležité od nedůležitých.“
/J. A. Komenský/

Na začátku kapitoly stručně zmíníme historii hodnot a objasníme si, co si představit pod pojmem hodnota dle různých autorů a typologií. Náš výzkum bude vycházet z hodnotových typů S. H. Schwarze, proto se na něj zaměříme v celé jedné podkapitole. Rozlišíme si pojmy hodnotová orientace, hodnotová struktura a žebříček hodnot, dále se budeme věnovat důležitému tématu pro sociální pedagogy, což je výchova k hodnotám a změnami v hodnotách, nakonec kapitolu zakončíme významem hodnot ve společnosti.

Pokud bychom v souvislosti s hodnotami nahlédli do historie, zjistili bychom, že *„na instinktivním základu chování, vyrůstá síť zvyků, tradic, jejíž platnost je garantována schvalováním nebo odsuzováním (veřejné mínění), vlivem autorit, příkazem a zákazem (nejčastěji náboženským) a v krajním případě donucením (fyzické násilí, trest).“* (Kučerová, 1996, s. 82)

Dále uvádí Kučerová (1996, s. 83), že s kontrolou chování a sebekontrolou dle platných zvyků dochází k rozvoji morálního hodnocení, vytváří se představy o tom co je dobré a zlé, co se smí a ne, co je žádoucí a nežádoucí. Utváří se mravní cit, mravní soudy, zvykové jednání se mění na určitém stupni emancipace jednotlivce v uvědomělé jednání mravní. Zvyková mravnost vychází z tradice přijímat bez úvahy a bez podmínky, tím přechází do soustavy autorit, v nichž vládce jako autorita vynucoval poslušnost a úctu k zvykům, které se postupně měnily v zákony. Opakem bylo instinktivní chování, které se neměnilo a vývoj společnosti tak byl nucen tvořit nová pravidla, případně uplatňoval dosavadní pravidla. Rozporný svět, který se tázal, co je dobro a zlo, dokázal nabízet člověku hodnoty, které se přitom navzájem vylučovaly, např. nezabiješ, a přitom se dobývala různá území. Oblast morálky byla od začátku v konfliktu různých hodnotových soustav, neboť jedno pravidlo naplnit znamená jiné pravidlo porušit. Od antiky objevoval jedinec, jak jsou morální soudy pomíjivé. Co se jeví jako jasné z hlediska jedné strany jako lidské a humánní, odsuzuje jiná strana zbabělostí a slabostí. Kterým hodnotám by měl člověk dávat přednost, jaké volit kritérium výběru? Hledání smyslu života je úsilí najít bod, který bude pevný v chaosu hodnot. Cílem života člověka podle některých je ctnost, proto se také Sokrates i Platón nad tím, co je ctnost, zamýšleli. Vnímali ji jako rozumnost a skutečné vědění

o dobru, naopak „kynikové“¹ tvrdili, že je to nezávislost na věcech vnějších a soběstačnost člověka. „Stoikové“² vnímali ctnost jako sebeovládání a statečnost. „Hedonikové“ spatřovali cíl života v rozkoši a slasti, nepříjemným věcem se snažili vyhýbat. „Epikurejci“ našli cíl života v příjemném životě v kruhu svých blízkých, přátel i duševní činnosti.

Máme-li to shrnout, tak počátky vnímání hodnot spatřujeme v antice, neboť ještě v 6. a 5. století př. n. l. se v rámci filozofie polemizovalo o hodnotách jako o nejvyšším dobru. Prvním mravním pravidlům vdechují život „sofisté“³, kteří se zamýšleli nad tím, jak hodnoty vznikají. Vývoj hodnot souvisel s rozmachem křesťanstvím a její stupnicí hodnot: dobročinnost, oběť, skromnost, odpuštění, vlídnost a sebezdokonalení. Hodnoty se dále vyvíjely v době renesance, humanismu a osvícenství. (Čakirpaloglu, 2004, s. 15 – 16)

Kučerová (1996, s. 51) uvádí, že za „přímého zakladatele filozofie hodnot platí teologický idealista Rudolf Hermann Lotze.“ Svým názorem patřil mezi platonisty a jako myslitel 19. století se pokusil o novější úpravu antického filozofa. Pod pojmem hodnoty označoval prožitek nepojmového obsahu, uznával svět absolutně platných idejí nad světem přírody. Hodnoty jsou „a priori“⁴ vrozené, trvalé, platné normy a pravdy, které nemají potřebu dalšího zdůvodnění. Jsou zde, i když si je neuvědomujeme.

V moderní době obecné hodnoty studuje filozofický obor „axiologie“⁵. V axiologii je předmětem zkoumání otázka vzniku hodnocení, hodnot, jejich fungování a jak se proměňují morální, estetické, náboženské, politické a ekonomické hodnoty. (Filosofický slovník, 1998, s. 41)

Hodnoty jsou rovněž zajímavé pro obecnou, vývojovou a sociální psychologii, kulturní antropologii, psychiatrii, sociologii a též pedagogiku. (Kučerová, 1996, s. 49) Podle Baštecké (2016, s. 35) se „důraz na hodnoty do pomáhajících profesí vrací v 90. letech 20. století. Učíme se, že všechny hodnoty jsou stejně dobře, ač se v nich mezi sebou lišíme.“

Jsou hodnoty a hodnoty, ale co je to vlastně hodnota?

¹ tj. 4 st. př. n. l., filozofická škola, čerpala ze Sokrata a jejich motem bylo: *Na světě je tolik věcí, které nepotřebuji!* Od toho se dochovalo slovo cynik, tzn. člověk, který žádné hodnoty neuznává. Ale ani toto není přesné, neboť kynikové uznávali jako hodnotu nezávislost. (Kučerová, 1996, s. 83)

² tj. 3 st. př. n. l., filozofický směr, který vychází z kynického učení (Kučerová, 1996, s. 83)

³ tzn. potulní učitelé filozofie řečnictví a moudrosti, např. Sokrates

⁴ označuje poznání, které může člověk mít bez zkušenosti (Kučerová, 1996, s. 51)

⁵ řecky *axia* je hodnota a *logos* je slovo

Hodnoty dle Saka a Kolesárové (2004, s. 9) zaujímají významné místo v motivační struktuře člověka a v jeho chování. Naopak Pikálková (2011, S. 53) uvádí, že hodnota je v našich myšlenkách a řeči zastoupena svým jménem, je to obal pro určitý obsah, např. svoboda, radost, práce, aktivita, odpočinek, aj. Ve starší publikaci od Horáka (1997, s. 14) a nověji od Krause (2006, s. 59) se dozvídáme, že podstata hodnoty není jednoznačně definována, ačkoliv se tím zabývalo lidstvo od počátku filozofického myšlení. Hodnota je tak vnímána velmi neurčitě, spíše jako synonymum norem, vzorců, motivů, ideálů, cílů a přesvědčení.

Podle Baštecké (2016, s. 34) je možné nalézt hodnoty v čemkoli, „*co o sobě organismus prohlašuje nebo jak se chová. Jsou kodifikovány v řeči etických kodexů*“ a jiných materiálů. Jsou všechno to, co je pro organismus důležité nebo svaté.

Rovněž Schwart s Bilským (in Prudký, 2009, s. 184) vnímají hodnoty jako pojmy nebo přesvědčení, které se vztahují k žádoucímu nebo výslednému chování. Podle obou autorů jsou hodnoty žádoucí cíle, která se liší svou důležitostí a slouží jako vůdčí principy v životě lidí. Hlavní aspekt obsahu je v rozlišení mezi hodnotami a cílem motivace, který vyjadřují. Jsou primárně řazeny dle důležitosti a řídí náš výběr, anebo hodnotí chování či jevy jednotlivce nebo skupiny lidí.

Kosíková (2011, s. 45), ve své publikaci cituje Taxtovou (1987), která říká, že „*hodnoty jsou motivační činitelé, vyjadřující cíle, ke kterým se vztahují potřeby člověka.*“ Existující rozdíly mezi lidmi se projevují v tom, které hodnoty jednatel preferuje a jaká je jeho konečná hierarchie hodnot.

Rabušic a Chromková (2018, s. 15) zmiňují Musila (2000), že hodnoty fungují jako regulační mechanismy lidského chování a co je dobré či špatné, určují hodnoty jejich aktérů. Podle van Detha (in v Rabušic a Chromková, 2018, s. 15) lze tyto vzorce lidského chování načrtnout, stačí k tomu dva předpoklady – za prvé, individuální chování je podle nějakého záměru, tzn. aby uspokojil svůj zájem a jeho chování je tedy účelové. Toto chování je ovlivněno hodnotovými preferencemi v množství zájmů člověka, kdy uspokojuje nejdřív ty, které v konkrétní situaci vnímá jako nejdůležitější. Za druhé, na hodnotové preference člověka má vliv prostředí a jeho pozice v něm.

Hill (1990, s. 30) uvádí, že „*jestliže si člověk něco přeje, neznamená to ještě, že je zralý své přání realizovat. Je připraven dosáhnout cíle teprve tehdy, když uvěří, že uspěje. Jeho mysl musí být ve stavu přesvědčení, nikoli pouhé naděje nebo přání.*“

Podle Nytrové a Pikáلكové (2011, s. 52) jsou hodnoty soukromé a individuální představy o tom, co je důležité, dobré či zlé, správné či nesprávné, souvisí s našimi vnitřními pravdami a přesvědčením, čemu věříme a čemu ne, „*ovlivňují naši reakci na jakoukoli životní zkušenost*“. V našich myšlenkách i řeči je zastoupena svým jménem, a to buď: konkrétně a nezávisle na lidské mysli vztahující se na určité předměty, či jejich skupiny (např. kočka, židle); anebo abstraktně ve vztahu k předmětům a jejich vlastnostem, které ale samy o sobě neexistují, jen na ně myslíme (např. krása, velikost, pravdivost, odvaha). Autorky Nytrová s Pikáلكovou (2011, s. 21) je člení na „*hodnoty vyřčené*“, o kterých hovoříme, a když se také podle toho chováme, tak jsou to „*hodnoty žité*“. Nesoulad se projevuje tím, že se jednotlivec nechová v souladu s tím, co říká.

Cakirpaloglu (2004, s. 385) předkládá svou psychologickou analýzu, že „*hodnoty představují systém získaných dispozic člověka jednat nebo směřovat k cíli v souladu s žádoucností, kterou určují podmínky existence.*“

Psycholog Milton Rokeach (1968, in Dvořáková, 2008, s. 42) uvádí, že hodnota se vztahuje ke způsobu chování a konečnému stavu existence, neboť, řekne-li člověk, že má pro něj něco hodnotu, značí to trvalé přesvědčení, že jistý druh chování nebo stav je osobně i sociálně vhodnější než opačný. Jakmile se hodnota zvnitřní, je vědomě či nevědomě přijatou normou nebo kritériem v jednání, pro rozvoj a udržení postojů vůči důležitým situacím a předmětům, pro omluvu svého i cizího jednání, svých postojů, „*pro morální posouzení sebe a druhých a pro srovnání sebe s druhými.*“

Podle Prunera (2002, s. 19) je hodnota vždy spojena s člověkem a jen ten dává předmětům význam tím, že si k nim vytváří vztah. Doplňuje jej Prudký (2004, s. 8 – 9), že jde o vyjádření obsahu a „*váhu daného objektu v očích toho, kdo jej hodnotí. Hodnota je přijaté sdělení o důležitosti něčeho či někoho. Bez poznání a pochopení hodnot, přijatých a uznávaných*“ jednotlivcem, danou skupinou, společenstvím, institucí, kulturou, národem, globálním světem, „*nejsme schopni pochopit chování a usilování všech těchto sociálních jednotek. Bez poznání hodnot se ve světě ztrácíme.*“

Dle amerického psychologa Gordona Allporta (in Rabušic a Chromková, 2018, s. 13) lze nejlépe odhadovat budoucnost tak, že budeme věnovat svou pozornost hodnotám, které lidé uznávají, a že si všimneme těch změn, které v nich nastávají.

Nejdůležitější hodnoty v naší společnosti jsou chráněny zákonem.

Hodnoty tak můžeme podle uvedených názorů a definic shrnout následujícím způsobem:

Filozofie vnímá hodnoty jako pojmy (např. dobro/zlo) či obecné vlastnosti, které jsou připisovány jejich nositelům.

Sociologie i psychologie vidí hodnoty jako jednotlivcovy osobnostní vlastnosti, postoje, stanoviska nebo přesvědčení.

Pro **pedagogiku** jsou hodnoty, kterými lze edukací (výchovou a vzděláním) působit na děti a mládež v souvislosti s výchovnými cíli, které jsou důležité pro rozvoj jednotlivce a přínosem společnosti.

Člověk považuje za hodnoty vše, čeho si cení jako hodnotného.

Křivohlavý (2010, s. 8) ve své publikaci uvádí, že hodnota je všechno, co stojí za to dělat a pro co stojí za to žít. Domnívá se, že jedním ze zásadních úkolů našeho života je poznání toho, co má v životě nejvyšší hodnotu a co to v životě znamená, jak to formuje život. Při rozhodování nám může pomoci sledování lidí, mezi nimiž žijeme, jakou nejvyšší hodnotu zastávají a co to udělá s jejich životem. Také historie nám jde příkladem, jak si při rozhodování vedli různí lidé a jak to dopadlo. Ujasnění cílů, k nimž směřujeme svou mysl a aktivitu, nám umožňuje odlišovat věci důležité od méně důležitých, až po nedůležité. Vytváříme si tak žebříček hodnot.

1.1 Klasifikace hodnot podle různých autorů

Hodnotu může vnímat jinak ekonom, lékař, psycholog, politik, sportovec, generál nebo umělec, ale jaké jsou hodnoty v našem osobním životě, jde-li nám o smysluplnost života? Kosíková (2011, s. 45) uvádí, že tak jak není jednoznačně definovaná hodnota, tak není ani jednotná klasifikace hodnot, neboť „rozlišování je závislé na potřebách jednotlivce a jeho hodnotové orientaci a na cílech společnosti.“ Toto filozofování nás vede k tomu, abychom rozlišovali mezi hodnotou „míti“ a „býti“. Křivohlavý (2010, s. 46 – 49) odkazuje na tři okruhy hodnot podle Viktora E. Frankla:

1. **Zážitkové** – vše, co v nás vzbuzuje emoce, např. láska - já a ty.
2. **Tvořivé** - např. naše vlastní aktivita, která po nás zůstává fyzicky a *obohacuje svět*.
3. **Postojové** - např. člověk zaujme vzdor všemu úctyhodný postoj, bojují tam, kde to jiní vzdávají a přijímají bez hlesu a zoufalství to, co je neměnné.

Cakirpaloglu (2004, s. 17), zmiňuje čtvero pojetí, jak vnímat hodnoty:

1. Pojetí **objektivistické** vnímá hodnotu, která vychází z podstaty věcí a jevů, její existence není závislá na lidech, ale vztahem k jiným věcem a jevům.
2. **Subjektivistické** pojetí nevnímá hodnotu objektivně, ale jen poznáváním a hodnocením člověka.
3. **Racionalistické** pojetí chápe hodnotu ve věcech samotných i v duchovní činnosti člověka, kdy dochází k hodnotící činnosti mezi kvalitami objektu i subjektu.
4. Pro **instrumentalistické** pojetí jsou hodnotami jen ty věci nebo vztahy, které uspokojují lidskou potřebu. Hodnoty jsou vnímány jako instrumenty (nástroje) k dosažení úspěchu, kdy si vytváříme hierarchii hodnot, které naplní životní plány nebo cíle. Toto pojetí je teleologické.

Filozofka a pedagožka Kučerová (1996, s. 72 - 73) klasifikuje tři hodnoty podle dimenzí, ve kterých jednotlivci prožívá svět i sám sebe:

1. **Přírodní** rozděluje na vitalní/životní - udržení i rozvinutí života a druhu skrz zdraví a tělesné blaho a sociální - člověk má potřebu družnosti a citových projevů vůči své osobě i jiným, má tendence se prosadit a být oceněný.
2. **Civilizační** hodnoty vycházejí z historie vývoje lidstva i společnosti (např. vývoj řeči a písma, techniky a vědy, ekonomie).
3. **Duchovní** hodnoty – jako jsou vnitřní bohatství a lidskost, které se tvoří v okruzích: sebeřízení (spadá sem morálka a mravnost); sebevýraz (formuje se podle zákonů umění a krásy); sebereflexe (utváří se z filozofie, náboženství a životního i světového názoru).

Nytrková s Pikálkovou (2011, s. 54 - 57) člení hodnoty do šesti skupin: teoretické, ekonomické, estetické, sociální, politické a náboženské, ale člověk při přístupu k životu vnímá mezi hodnotami jen 4 základní skupiny, ze kterých dále vychází 15 univerzálních hodnot.

1. Rozměr **existenční** – důležitost existence ažití. Sem patří univerzální hodnoty, které jsou: 1. *finanční a majetkové zabezpečení*; 2. *zdraví a dobrá fyzická kondice*; 3. *znát a umět*; 4. *radovat se a užívat si*.
2. Rozměr **sociální** – na tomto světě nejsme sami, chceme být propojeni s ostatními a být milováni a milovat. Zde jsou univerzální hodnoty tyto: 5. *blízcí lidé*; 6. *dominance*; 7. *empatie*; 8. *sebeúcta = čestnost, spravedlnost, odvaha, poctivost*; 9. *empatie*

3. Rozměr *mentální* – se týká celoživotní vzdělávání a z nich vychází tyto univerzální hodnoty: 10. *poznávání = místa, lidí a sebe*; 11. *odhalování tajemství lidí a přírody*; 12. *učení jako proces; uznávat rozdíly*)
4. Rozměr *spirituální* – otázky bytí a existence, hledání smyslu života a uvědomění si své smrtelnosti, chce po sobě zanechat nějaký odkaz. Pod univerzální hodnoty se řadí: 13. *integrita s universem = Bůh, energie, karma, reinkarnace, vesmír*; 14. *nové a přetrvávající hodnoty = vývoj a tradice*; 15. *osobní proaktivita = začínat u sebe*.

Samotná Pikálková (2011, s. 63), jako další kritérium k členění hodnot, přikládá význam osobnímu a pracovnímu kontextu. Na vysvětlenou uvádí, že se lidem nemusí vždy shodovat projevy chování a žebříček hodnot v soukromém a v pracovním životě, což může mít vliv na náš žebříček hodnot. Např. jinak se chováme s dětmi a příbuznými, kamarády a jinak s nadřízenými, podřízenými, zákazníky atd.

V psychologii se výzkumem hodnot ve 20. století zabýval Milton Rokeach (in Dvořáková, 2008, s. 42 - 43), který se domníval, že názory, hodnoty a postoje jsou organizovány dohromady a vytvářejí „*funkčně integrovaný kognitivní systém*“, tzn. že, jedna změna ovlivňuje jinou změnu a projeví se to změnou v chování a jednání. Rozlišuje dva typy hodnot a to „*18 instrumentálních*“ (to jsou prostředky, jak toho, či onoho dosahujeme) a „*18 terminálních – cílové*“ (cíl, o co usilujeme). Tento přístup k měření hodnot je známý pod zkratkou „*RVS - Rokeach Value Study*“. Podle Rokeache (1973) jsou „*instrumentální hodnoty*“: poslušnost, ambicióznost, zodpovědnost, čestnost, veselost, prospěšnost, milující, nezávislost, odvahu, schopnost, intelekt.

Prudký (2009, s. 197 – 198) uvádí „*terminální hodnoty*“ jako: pohodlný či vzrušující anebo prospěšný život, štěstí, mír, rovnost, svobodu, blaho národa (uspokojení hospodářských, sociálních a kulturních potřeb), společenské uznání (úcta a obdiv), pravé přátelství, moudrost (zralé chápání života), spásu duše (vnitřní harmonie), svět krásy (přírody a umění), zabezpečení rodiny, zralá láska, potěšení (radost a volnost), osobní jistota (zakotvení), sebeúcta.

V rámci světové sociologie existují pro kvantitativní sociologické zkoumání hodnot tři vlivné teoretické koncepce: R. Ingelhart, G. Hofstedeho a teorii základních lidských hodnot Shalom H. Schwarz, která se v empirickém ověření zatím dostala nejdále. **Teorie Schwarz se nám tak stala hlavní oporou našeho přístupu k výzkumnému zkoumání předpokládané proměny hodnot.** Současné sociologické výsledky mají zásadní nedostatek

v tom, že poskytují jen statistické výsledky, tak postrádají zjištění o tom, jak dané hodnoty vstupují do hodnotících procesů a jak ovlivňují rozhodování populace i jednotlivce v určitých situacích. Samotná role hodnot v běžných výzkumech nebývá zkoumána, jen se předpokládá, že určitá konstelace hodnot povede k určitým projevům a postojům. (Zich et al., 2016, s. 32 - 33)

Geert Hofstede se ve svých výzkumech zaměřuje na srovnání jednotlivých kulturních celků, proto nedoporučuje užívání svého dotazníku čítající 28 položek k výzkumu jednotlivců nebo organizací. Naopak Ronald Inglehart sestavil měřící nástroj čtyř výroků, ze kterých dva identifikují „*materialistickou*“ orientaci (nejsou jen hmotné, ale patří sem i hmotné zabezpečení a jistoty řádu a stability, jsou preferované, když je ekonomický úpadek) a další dva „*postmaterialistickou*“ hodnotovou orientaci (převažují jen tehdy, je-li společnost zabezpečená ekonomicky). Respondenti vybírají ze dvou předkládaných výroků, které nejvíce vystihují „*jejich představu o žádoucím směru vývoje jejich země.*“ Tento výzkumný nástroj je mezinárodně využíván ve srovnávacích výzkumech „*European Value Study (EVS)*“ a „*World Value Study (WVS)*“, kde určuje, jaký je podíl postmaterialistů, materialistů a smíšeného typu respondentů v dané společnosti. Impulzem pro zkoumání předcházela „*tichá revoluce*“, neboť hodnotová struktura se neměnila okamžitě, ale neviditelně obměnou generací. (Zich et al., 2016, s. 40 - 41)

1.2 Hodnotové typy podle S. H. Schwarze

System „*základních lidských hodnot*“ podle Baštecké (2016, s. 36) „*ve smyslu vůdčích principů jedincova života nabízí pomáhajícím profesím od roku 1996 izraelsko-americký sociální psycholog S. H. Schwarz.*“

Teorie Schwarze je velmi hodnocena, neboť se při jejím formování snažil významově pojmut hodnoty jednotlivce, skupiny a celé společnosti. Pokoušel se svým výzkumem zjistit, neexistuje-li nějaká univerzální hodnotová struktura, která je společná celé lidské populaci.

Dvořáková (2008, s. 43) uvádí, že hodnotové typy podle Shaloma H. Schwarze mají tři univerzální požadavky na existenci lidské populace, tj. hodnoty biologické, potřeba sociální interakce a potřeba skupinového fungování. Tyto potřeby reprezentuje jednatel nebo skupina kognitivně jako určitou hodnotu.

Baštecká (2016, s. 36) doplňuje, že Schwartz v roce 1992 určil 10 základních hodnotových typů, které dělil na „*individualistické (sebeuposilující) a kolektivistické (sebeopřekračující) a hodnoty stability či změny.*“

Podle Dvořákové (2008, s. 43) jsou tyto hodnoty společně popisovány i s centrálními motivačními cíli. Těchto 10 typů je rozmístěno v kruhovém diagramu ve 2 dimenzích. „*První dimenze je otevřenost ke změnám⁶ (Openness to Change)*“ oproti „*konzervatismu⁷ (Conservation).*“ „*Druhá dimenze je orientace na úspěch⁸ (Self – Enhancement)*“ versus „*orientace na druhé⁹ (Self – Transcendence)*“. Pro Schwarze byla typologie univerzální, což dokazoval mnoha studii hodnot napříč různými zeměmi a není závislý na aktuální ekonomické situaci.

Motivační hodnotové typy Schwarze a Sagiva (1995, in Zich et al., 2016, s. 43):

1. **Universalismus** - chápání a tolerance, péče o dobrotu druhých a o přírodu.
2. **Bezpečí** - klid a stabilita, jistota harmonických vztahů a stability ve společnosti.
3. **Benevolence** - ochrana a podpora prosperity těch, s kterými jsme v osobním kontaktu.
4. **Konformita** - sebekázeň, chování, které nepřekračuje normy a společenské očekávání.
5. **Tradice** – respekt, úcta, věrnost, přijetí zvyků a ideálů dané kultury či náboženství.
6. **Moc** - sociální status, dominance nad jinými lidmi i zdroji, prestiž.
7. **Úspěch** - úspěch společenský a osobní, schopnosti oceněné společností.
8. **Hédonismus/ požitkářství** - vlastní uspokojení spojené s radostí.
9. **Stimulace** – vzrušení, novinky či změna.
10. **Sebeřízení/ samostatnost** - nezávislé chování a myšlení, kreativita, zvědavost, potřeba svobody

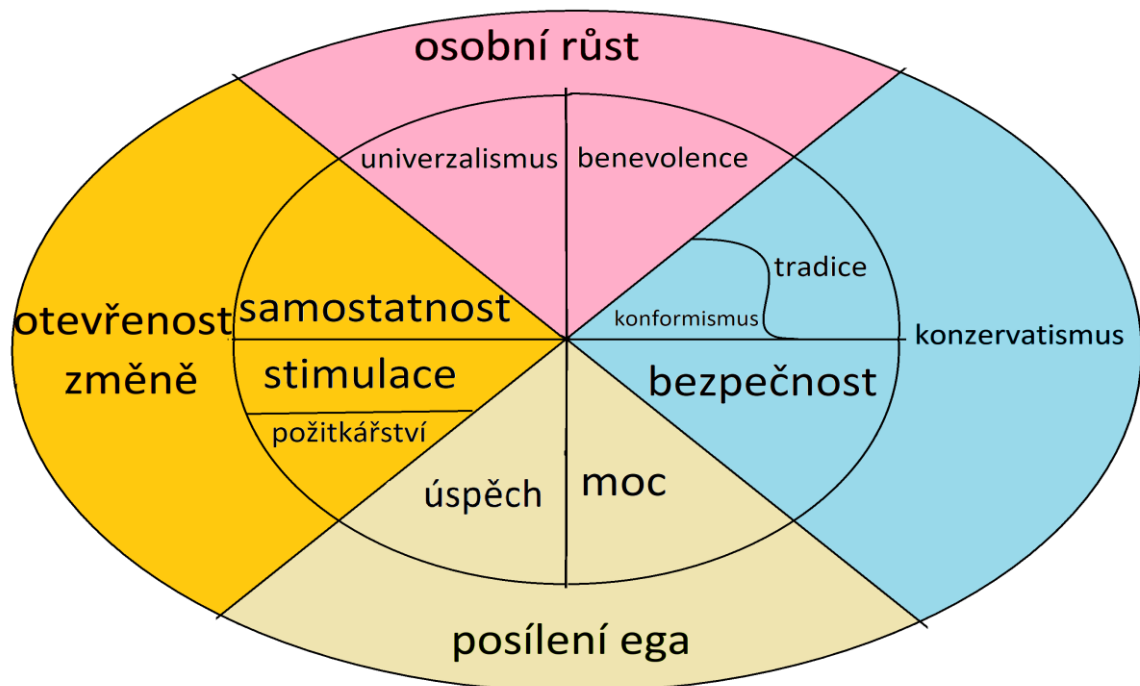
⁶ Hodnoty otevírající se změně jsou hodnoty nezávislého myšlení a chování, tzn. sebeřízení/samostatnost (svoboda, nezávislost); požitkářství (užít si); podněty a stimulace (adrenalin) (Baštecká, 2016, s. 36)

⁷ Hodnoty zachovávající: tradice (uchovávat zvyky); přizpůsobení (dodržovat pravidla); bezpečí (jistota, zdraví). (Baštecká, 2016, s. 36)

⁸ Hodnoty sebeuposilující - vlastního úspěchu či dominance nad ostatními: moc (vliv); výkon (přemáhání překážek) vlastního úspěchu či dominance nad ostatními. (Baštecká, 2016, s. 36)

⁹ Hodnoty sebeopřekračující: dobrotivost (péče); zájmy o veškerenstvo (sociální spravedlnost) akceptovat jiné/rovnost mezi nimi, či se soustředit na jejich blaho. Veškerenstvo rozdělil Bardí et al. (2009) na přírodu (jednota s přírodou, ochrana životního prostředí a svět krásy) a společenskou univerzalitu (rovnost, svět v míru, sociální spravedlnost). (Baštecká, 2016, s. 36)

Obrázek 1: Teoretický model vztahů mezi 10 motivačními typy hodnot

Zdroj: vlastní zpracování, Schwartz (1992)

Všech deset hodnot v kruhovém diagramu se prezentuje dynamickými vztahy mezi jednotlivými typy, tzn., že jednotlivé typy stojí proti sobě ve vzájemném konfliktu, neboť vnímáme-li hodnoty jako cíle, tak jejich získání je pro osobní, či kolektivní zájem a osoba o ně nemůže usilovat zároveň. Např. požítkářství v diagramu zahrnuje prvky, které jsou nazývány jako „*hodnotové typy vyššího řádu*“, neboť seskupují základní motivační cíle příslušných hodnotových typů. Jsou to: **otevřenost ke změnám a orientace na druhé** (v obr. 1 označeno jako osobní růst, rovněž uváděno jako překročení sebe samého). Požítkářství je ale v konfliktu s tradicí a konzervací, která usiluje o kázeň a poslušnost. Stejně i univerzalismu, který je zaměřený na blaho ostatních, ale je v rozporu s hodnotou úspěchu a moci. V diagramu jsou znázorněny tyto čtyři typy vyššího řádu, které vznikají spojením hlavních typů. (Zich et al., 2016, s. 43 - 44)

Schwartz (1992, in online 2012, s. 4) uvádí též 6 hlavních rysů, neboli **formálních vlastností hodnot**, které jsou shodné ve spisech mnoha teoretiků:

1. **Hodnoty jako přesvědčení**, které je spojeno s emocemi, které vzbuzují. Při aktivování hodnot jsou naplněny pocity štěstí. Lidé, pro které je důležitá nezávislost, jsou zoufalí, když je jejich hodnota ohrožena.

2. **Hodnoty vztahující se k žádoucím cílům**, které **motivují** akce. Lidé, pro které jsou důležité hodnoty, sociální řád, spravedlnost a vstřícnost, jsou motivováni k uskutečňování těchto cílů.
3. **Hodnoty přesahují konkrétní činy a situace**. Hodnoty poslušnosti a poctivosti, např., mohou být relevantní na pracovišti nebo ve škole, v podnikání či politice, s přáteli nebo cizinci. Toto rozlišuje hodnoty od normy a postojů, které se obvykle odkazují na konkrétní akce, objekty nebo situace.
4. **Hodnoty, které slouží jako standard nebo kritérium**. Hodnoty jsou průvodce výběru nebo hodnocení akce, lidí, politiky. Lidé rozhodnou, co je dobré nebo zlé, oprávněná nebo nelegitimní, co stojí za to dělat, nebo se vyhnout, na základě možných důsledků pro jejich drahocenné hodnoty. Ale vliv hodnot na rozhodnutí je málokdy uvědomělý, hodnoty jsou podvědomé.
5. **Hodnoty jsou řazeny dle důležitosti ve vztahu k sobě navzájem**. Hodnoty lidí jsou priority, které jsou uspořádané, charakterizují tak člověka. Je důležitější úspěch, spravedlnost, něco nového nebo tradičního? Tímto hierarchickým modelem odlišujeme hodnoty od postojů a norem.
6. **Význam hodnot při jednání je relativní**. Jakýkoliv postoj nebo chování má obvykle dopad na více než na jednu hodnotu.

Schwartz při výzkumu hodnotových orientací vytvořil dvě metody a nadále i v současnosti jsou to nejčastěji využívané techniky. První jeho vyvinutá metoda je „*SVS - Schwartz Value Study*“. Metoda byla odmítána, neboť při vyplňování bylo nutné použít abstraktní myšlení vyššího stupně, což činilo problém starším osobám a lidem s nižším stupněm vzdělání. My se v našem výzkumu budeme zaměřovat na jeho novější a známější metodu, která vznikla později, a kterou jsme si zvolili za nástroj šetření v předkládaném dotazníku respondentům. Je to metoda „*PVQ (Portal Value Questionnaire) – dotazník hodnotových portrétů*“. Zich et al. (2016, s. 47) uvádí, že se používá v sociální psychologii, při zjišťování rozdílů v hodnotových orientacích v kulturně odlišných prostředích. Dotazník se skládá ze 40 nepřímých výroků - slovník portrétů (zkrácená verze pracuje jen s 21 portréty), které vyjadřují cíle, snahy a přání jednotlivce, které směřuje svým významem k určité hodnotě. Respondent na ně odpovídá na šestibodové škále: „*jak moc jsem podobný/á této osobě: 1 – velmi se mi podobá, 2 – podobá se mi, 3 – podobá se mi trochu, 4 – podobá se mi málo, 5 – nepodobá se mi, 6 – vůbec se mi nepodobá*“. Dotazník je jazykově upraven pro muže a ženy.

1.3 Hodnotové orientace

Prudký (2009, s. 34) uvádí, že při hodnotové orientaci jde o postupné utváření hodnot v čase (tvoření, ukládání a užívání), „*zaměřené do časového působení a rozvoje*“. Hodnotová orientace, tak vyjadřuje cestu, směr, kterým se hodnoty (a z nich vycházející chování) ubírají nebo se budou ubírat. Podle Prudkého (2009, s. 35), „*jde o trend převažujících hodnot a hodnocení daným nositelem hodnot.*“ Jen díky převažujícím hodnotám tak můžeme zjistit, jaká je charakteristika jejich nositele.

Vlivy společnosti na jedince má různé zásahy do jeho hodnotového systému v závislosti na jeho ontogenezi. U dospívajícího probíhá socializací a sociálním zráním, kdežto u dospělého jde o resocializaci, mají-li vlivy vůbec nějaký dopad na osobnost. Nelze ale přeceňovat vliv hodnotového systému na jednání. Mezi chováním a hodnotou taková závislost neexistuje, aby umožnila jednoznačně vyvozovat z hodnoty jednání a naopak. Vliv na chování jednotlivce má strukturovaný systém hodnot a ne jen jedna určitá hodnota, tzn. že hodnota láska bude jinak vnímána u osoby, preferující rodinu a děti než u osoby s nízkou preferencí reprodukčních hodnot. Hodnotový systém ovlivňují ostatní složky osobnosti a společenské podmínky, které svým působením hodnotu naplňují. K realizaci potřebné hodnoty musí být u jednotlivce jisté dovednosti, kompetence a schopnosti. Sociolog Max Weber upozorňuje na fenomén, že člověk může jednat v souvislosti s poklesem významu ideologie účelově, racionálně. To znamená, že jedná na základě svého prospěchu a ne na základě svých zvnitřněných hodnot. (Sak a Kolesárová, 2004, s. 9 – 10)

Hodnotovou orientaci si tvoří každý člověk částečně sám a částečně na základě již existujících hodnot jednotlivců nebo sociálních skupin, s kterými přichází do styku. Člověk ji potřebuje pro své sebeřízení, neboť určitým způsobem determinuje chování i jednání lidí, a proto by její utváření mělo být záměrné. (Horák, 1997, s. 11, 20) Při utváření hodnotové orientace dominuje exogenní (vnitřní) faktor více než endogenní (vnější), navíc je závislá na materiálních podmínkách, dále na vlivu sociálních a výchovných institucí a také na politicko-ekonomickém vlivu. (Sak a Tomolya 1993, in Kraus 2006, s. 60)

Dle sociologického slovníku jsou hodnoty spojené s potřebami. Max Weber se v souvislosti s hodnotovou orientací zmiňuje, že existují zásadní rozdíly mezi hodnotovým žebříčkem lidí, kteří při svých činech zvažují všechny souvislosti a vedlejší účinky dříve, než se rozhodnou, jak budou konat – řídí „*se tak etikou zodpovědnosti. Etikou přesvědčení*“ se řídí

lidé, kteří se identifikují „*stůj co stůj*“ s jistými hodnotovými stanovisky a podle toho jednají. (zdroj: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Orientace_hodnotov%C3%A11)

„*Základní hodnotové struktury a orientaci si vytváří jednatel ve formativním období, což je věk mezi 10 a 25 lety*“ podle Beckera (1995), „*a jako takové jsou relativně rezistentní vůči změně – jejich proměna později by znamenala transformaci¹⁰ poznávacích struktur dospělého člověka,*“ což by podle Ingleharta (1990) vyvolalo následek ve vyprodukování jeho hluboké nejistoty a úzkosti, čemuž se osobnosti psychické struktury často velmi brání. Pokud jde o setrvání hodnotových struktur, neznámá to, že základní rysy společnosti a kultury nelze měnit. Taková proměna je však postupná, vzniká spíše prostřednictvím intergenerační obměny populace (tzn. generace jejich nositelů vymře), než proměnou už socializovaných dospělých (tzn. kultura se nedá změnit přes noc). (Rabušic a Chromková, 2018, s. 14)

Můžeme tedy říct, že se člověk řídí hodnotovými orientacemi svého chování, pokud obecně odpovídají jeho skutečným schopnostem, prakticky je nenásleduje, pokud plní funkci kompenzace za chybějící příležitosti a chování v reálném životě.

1.4 Hodnotová struktura a žebříček hodnot

„Každý z nás je naprostý unikát – originál sui generis. Jaký budu já, to záleží do značné míry na mně samém, na tom, jak se rozvíjí a pro co se rozhoduji.“

/Jiří Reinsberg/

Hodnotová struktura je v Pedagogickém slovníku definována, jako uspořádaný soubor hodnot hierarchicky, tzn. podle pořadí důležitosti, které sdílí jistá skupina populace v daném období. Lidé si je osvojují socializací. Nejvíce jsou hodnoceny morální hodnoty, které mají stálou platnost, jiné jsou proměnlivé a krátkodobé. (Průcha, Mareš, Walterová, 2003, s. 74)

Prudký (2009a, s. 36 – 37) navrhuje hodnotovou strukturu užívat jako pro zachycení celkově vzájemně provázaných atributů hodnot určitého nositele. Jde tedy o provázání hodnotových preferencí (kde nejvyšší váhu mají životní hodnoty), hodnotových orientací a hodnotového rámce. Pojem „**hodnotová struktura**“ se tak dá používat jako hlavní „*pro*

¹⁰ Transformace – tzn. proměna

charakteristiku hodnot, tak jak se daném nositeli hodnot (osobnosti, skupině, instituci, společenství) vyskytují.“

Hodnoty v hierarchii tvoří individuální vertikální hierarchické uspořádání. Příkladem může být hodnotová struktura Maslowa, tzv. pyramida potřeb. (Cakirpaloglu, 2004, s. 358)

Podle amerického psychologa Maslowa se člověk potřebuje seberealizovat - v pyramidě potřeby je tato hodnota na špici jako hodnota nejvyššího řádu. Pyramida potřeb směřuje vertikálně od nejnižších hodnot, které jsou nutné pro uspokojení tělesných a fyziologických potřeb, potřeb bezpečí, lásky a uznání k nejvyšší hodnotě a tou je seberealizace. Tento model vyvrátil rakouský neurolog a psychiatr Viktor Emil Frankl, který založil logoterapii. Byl vězněn v koncentračním táboře a všiml si u ostatních vězňů, že tyto potřeby byly přeskočeny (tzn. nebylo jídlo ani bezpečí) a přitom se člověk dokázal seberealizovat, což pomáhalo k přežití. Podle Prudkého (2009, s. 185) uvádí V. E. Frankl, že jednotlivce čelí v životě tragické triádě, kterou charakterizuje jako „*utrpení, vinu a smrt*“. Mluví o tom, že si lze uchovat optimismus „*tváří v tvář tragédii umožňující z hlediska lidského potenciálu*“: 1. otočit utrpení v čin a dílo; 2. odvodit z viny možnost změnit se k lepšímu; 3. vyvodit z lidské pomíjivosti podnět pro vytvoření odpovědného činu. Pro nacházení tvořivého smyslu života analyzuje hodnoty na zážitkové, tvořivé a postojové.

Dle Krause (2006, s. 59) je vnímání hodnot individuální, hodnotový systém se vytváří z hodnot, se kterými se ztotožňujeme a vyznáváme je. Tento „*žebříček hodnot*“ (též hodnotová preference) jednotlivce se dělí na „*duchovní a materiální hodnoty*“. Je ukazatelem, kam daný člověk směřuje, a též je složkou motivace a autoregulace (tzn. sebeřízení).

V současnosti, kdy jsme zahlceni přemírou informací, může dojít k tomu, že cit pro hodnoty se vytrácí. Děti i mládež tak nejsou schopni ani sami se orientovat v množství názorů, které jsou jim předkládány, aby si tak sami mohli cit pro hodnoty vytvořit. (Prokešová, 2003, s. 69)

Vztah k hodnotě se nedá nařizovat, přikazovat nebo dokonce rozkazovat. Jak se tedy vytváří? Křivohlavý (2010, s. 52) zmiňuje „*svádění*“ ze zážitku. Psychologové mluví o „*circulární kauzalitě*“, tzn. jak je člověk vyžralý, volí si určité hodnoty a ty ho pak dál ovlivňují na jeho cestě zrání nebo naopak ustrnutí.

Rogers (1998, s. 167) taktéž odmítal hodnoty založené na autoritě (z vnějšku), naopak považoval za důležité ty hodnoty, které byly vytvořeny prožitkem. „*Kritéria sloužící za východiska hodnot jsou stále častěji nacházeny v člověku samotném, ne v knize či učiteli. Těžiště hodnocení leží v člověku, ne v jeho okolí.*“ Podle Vacka (2006, s. 102) je struktura hodnot závislá na pohlaví, věku, rodině, vzdělání a profesi.

Od Dorotíkové (1998, s. 71) se dozvídáme, že hodnoty v hodnotovém žebříčku jsou v pořadí podle významnosti a ne všechny jsou významné. Pokud je tento žebříček vytvořen jako cílový, impulsem k jeho složení a hierarchii je lidské jednání, kde jsou priority hodnot jasně vyjádřené. Jedna nebo víc hodnot se tak dostává do pozice dominantních hodnot.

Při utváření hodnot a postojů mládeže ve snaze ovlivnit jejich vývoj správným směrem uvádí Kossecki (1984, in Wróbel, 2008, s. 39), že zájem člověka nemusí být vždy shodný se zájmem společnosti.

Každá lidská bytost má svou vlastní představu o stupnici hodnot. Podle toho, jakou kdo zastává stupnici hodnot, se člověk chová a myslí. Proto nemůžeme poznat hodnoty jiného člověka, nebudeme-li s ním mluvit. Pro skutečnou změnu, růst či úspěch si musíme být vědomi pravidel, která vyznačujeme sobě i jiným, a měřítek úspěchu i neúspěchu. Pokud toto nemáme, máme pocit, že máme vše, ale ve skutečnosti nemáme nic. Toto je moc a síla hodnoty. (Pikálková, 2011, s. 62)

Hodnotový žebříček může být u někoho relativně stabilní, výjimkou je mládež, která svou hodnotou orientaci může podstatně měnit, člověk na sklonku života má jiné hodnoty, než adolescent, a proto můžeme říct, že se hodnoty mění s věkem. (Prunner, 2002, s. 21) Což koresponduje s tvrzením v Encyklopedii sociologie, že věk populace má vliv na hodnotovou orientaci. Neboť zdraví jako základní životní hodnotu udává mezi 15. - 19. rokem jen málo lidí, tento údaj prudce stoupá po dosažení 45. roku. Svědčí to o tom, že hodnoty úzce souvisejí s potřebou a na základě životních podmínek je vytvářena jejich škála. (zdroj: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Orientace_hodnotov%C3%A11)

Další hodnotou je láska, kterou jednotlivci uvádějí ve věku 15 až 30 let. „*Prostřednictvím lásky překonávají lidé svůj egoismus, učí se žít s druhými a vzájemně se obohacovat.*“ (Sak a Kolesárová, 2004, s. 10) Podle posledního výzkumu EVS 2017 jsou jako velmi důležité v životě uváděny: rodina, přátelé, volný čas. (Rabušic a Chromková, 2018, s. 22)

Také hodnota vzdělání je pro adolescenty velmi důležitá, neboť končí školní docházku a přijímají nové sociální role. Je nezbytné zmínit, že po rodině je škola dalším pokračovatelem rozvíjení hodnot u dítěte a tedy i pokračovatelem rodinné výchovy. Není-li v rodině místo v hierarchii hodnot pro vzdělání, je nesnadné takové dítě školní institucí vzdělávat a vychovávat. Tento postoj rodiny ovlivňuje jak dítě, tak dospívajícího v jeho ostatních profesních rozvojech. Dospívající může rovněž odmítat vzdělávání jako nepřijetí standardních hodnot a norem majority společnosti dospělých. Vlivem odlišného způsobu života, než jaký jim většinová společnost předkládá. Takový projev lze vnímat jako „období adolescentního moratoria“, což značí odložení či zastavení vývoje. (Vágnerová, 2012, s. 420)

1.5 Význam hodnot ve společnosti

Dle sociologů, je praktický význam životních hodnot v tom, že ovlivňuje politický postoj skupin i jednotlivců, ale také výběr povolání, vztah k práci, k rodině a bydlišti. (zdroj: <https://encyklopedie.soc.cas.cz>)

Hodnoty určují, jaké postoje zaujímá člověk. **Postoj** definují psychologové jako připravenost jednotlivce reagovat jistým způsobem na určitý stimul, a to na škále pozitivně nebo negativně. Oproti hodnotám nejsou řazeny hierarchicky dle své důležitosti. Postoje jsou ale s hodnotami funkčně spjaty. (Rabušic a Chromková, 2017, s. 14)

Pokud se pokoušíme popsat hodnoty platné v naší společnosti, je nezbytné zabývat se i normami. **Normy** jsou pravidla pro chování, „jsou samy o sobě závazné s přijatými hodnotami, a jejich analýza může posloužit jako součást potvrzování nebo vyvracení platnosti hodnot. A také proto, že normy představují přechod mezi hodnotami jako fakty a hodnotami jako žádanými skutečnostmi.“ (Prudký, 2009a, s. 37 – 38)

Význam hodnot spatřují Schwartz (1997) i Hofstede (1980) v tom, že jsou důležité pro začleňování jednotlivců do sociálních skupin, neboť člověk je tvor společenský a jeho život se odehrává v různých situacích a skupinách. My sami se stáváme členy těch skupin, jejichž hodnoty nám vyhovují. Proto se výzkumy zaměřují na hodnoty, aby pochopily a rozuměly skupinám. „Hodnoty jsou považovány za dostatečně stabilní, aby zachytily minulé a budoucí aspirace (touhy) a motivy, selektivně směřovaly postoje, vnímání a zkušenosti a naznačovaly vhodné chování.“ (Rabušic a Chromková, 2018, s. 14) Hodnoty též naznačují, „o co lidé

usilují ve svém životě a preferenci určitého typu chování.“ (Ball-Rokeach 1992, in Rabušic a Chromková, 2018, s. 14)

Hodnoty jsou stavebním prvkem kultury dané společnosti nebo její části. Jsou zásadní pro socializaci jednotlivce, jsou vůči vnějším vlivům odolné, neboť jsou pro každou sociální jednotku definujícím a identifikujícím prvkem. *„Jsou předmětem učení v procesu socializace“* (učíme se nabízeným hodnotám a normám chování). Pokud změním hodnoty, měním tak sami sebe. To, co určuje postavení na společenském žebříčku, je v dané společnosti hodnoceno jako přínosné pro společenství a ocenitelné jeho existenci i rozvoj. Hodnoty motivují v chování, přijatá hodnotová struktura *„patří k rozhodujícím činitelům vlivu na formulaci cílů a postupů“*, které se dají použít k jejich dosažení. Jsou součástí „sociální kontroly, míra sdílení hodnot spoluvytváří sociální soudržnost“ a míra shody s prostředím nebo skupinou jsou zdrojem míry jednotlivce i společenství. (Prudký, 2004, s. 10 - 14) Cakirpalogu (2004, s. 384) doplňuje, že dynamickým úkolem hodnot je formulace cílů, tzn., že člověk je v neustálém cyklu, kdy opouští cíle na úkor nových.

Význam hodnot spatřuje Gulová v tom, že vytváří společenské závazky mezi populací a mají vliv na identitu jednotlivce i kolektivu (tzn., kde jsou naše kořeny, kdo vlastně jsme, a kam patříme...). Pomáhají nám orientovat se ve složitých životních situacích, jsou jistotou ve vzájemném soužití mezi lidmi bez ohledu na etnikum, vzdělání, pohlaví, inteligenci aj. Jsou prvkem spojení napříč generacemi, mohou pomoci ochraňovat bezbranné, slabé a bezmocné. (Gulová, 2006, in Střelec, 2005, s. 36)

Prudký (2006, 2009, s. 182) uvádí, že i když hodnoty získáváme v průběhu života, mohou být někdy silnější než biologické potřeby, vždyť historie nám předkládá několik příkladů v tom, že jsou jednotlivci nebo skupiny lidí ochotní položit život za svou pravdu, ideál či život, to znamená za věrnost hodnotě, se kterou se ztotožnili.

Funkci hodnot se ve společnosti rozděluje McGuire (1969, in Cakirpaloglu, 2004, s. 403) *„do dvou behaviorálních celků: podpoření adaptačního procesu¹¹ a individuálního růstu¹².“*

¹¹ Např. adaptace člověka na fyzické a sociální podmínky – jsou hodnoty, které nás ovlivňují nebo jsou naším kritériem výběru v nových situacích.

¹² Překonání vlastní existence /sebetransendence je významná pro stanovení cíle a žádoucnosti. Tímto hodnotovým působením se zabývali např. psychologové Adler, Erikson, Maslow, Frankl.

Funkční podstatu hodnot lze definovat podle Caklirpaloglu (2004, s. 405) tak, že „*hodnoty představují vytoužené, hlavně uvědomělé tendence konstituující bio-psycho-socio-duchovní podstatu lidského bytí.*“

Co ale vede vědce ke zkoumání hodnot? Odpovědí je podle Rabušice a Chormkové (2018, s. 13) pragmatický důvod, neboť ze zjištěných hodnotových preferencí jde „*s jistou mírou podobnosti usuzovat na budoucí chování*“ populace či jednotlivce. Toto byl také důvod, proč v 80. letech proběhly první vlny výzkumů pod názvem „*European Values Study*“ (dále *EVS*). První výsledky měly velký ohlas u odborníků, politiků i médií, proto se ve výzkumech dále pokračuje v pravidelných devítiletých intervalech, aby se monitorovala dynamika možných změn. Poslední výsledky *EVS* jsou z roku 2017, výzkumu se zúčastnilo 47 evropských zemí a respondentů starších 18 let.

Kapitolu hodnoty bychom mohli zakončit tím, že se lidé svým vývojem dostávají na určitý žebříček hodnot, které jsou uznávány jako platné a přijímány jako neměnné. Jsou to hodnoty, které vycházejí z historie, např. o představě co je dobrém a špatném, o společném soužití, o lidské důstojnosti a sebejistotě. Jsou nadřazeny individuálním potřebám a jako takové, jsou vesměs pro všechny sociální skupiny a jednotlivce lidské populace uznávány.

2 RODINA

Zde si vymezíme pojem rodina dle různých autorů, typologií a funkcí, které plní ve společnosti, zmíníme i výchovné styly, se kterými se při výchově dětí setkáváme.

„Prostředí, což je soubor vnějších podmínek, začíná pro dítě rodinou.“ Rodina může mít různou formu. (Čáp, 1996, s. 40) Česká společnost si významnost rodiny připomíná také Mezinárodním dnem rodiny, který byl Organizací spojených národů ustanoven na 15. května. Rodina, tak jak ji známe dnes, v dřívějších dobách neexistovala.

Rodina působila na mnohé společenské vědy jako něco soukromého, tabuizovaného, a proto se o ni jako o společenskou jednotku dlouho nikdo nezajímal. Ale čím dál více se rodina vyvíjela a měnila, začala být v hledáčku mnoha vědních oborů, např. psychologie, sociologie, pedagogiky, ekonomie, zdravotnictví, aj. Pro sociální pedagogiku má zásadní význam, neboť se v ní, jako v primární skupině vlivu na osobnost člověka, utvářejí názory, hodnoty, normy a postoje. Prostřednictvím rodiny je osobnost dítěte rozvíjena a dítě si skrze ní začleňuje do sociálního postavení a získává role, které mu rodina přisuzuje. Pokud se o rodině budeme chtít dozvědět něco více, můžeme sáhnout pro publikace od autorů jako je Irena Sobotková, Milana Přadka, Pavel Říčan, Oldřich Matoušek, Blahoslav Kraus, Zdeněk Helus či Richard Jedlička.

Čapek (2006, s. 7) k rodině uvádí: *„Rodina je skupina osob spojená navzájem smlouvou, manželstvím, pokrevním příbuzenstvím či adopcí a žijících pod jednou střechou.“* Rodina je primární společenskou institucí, která *„je základní ekonomickou jednotou a základním článkem sociální struktury a jejímiž hlavními funkcemi jsou reprodukce trvání lidského biologického rodu a výchova potomstva, přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje.“*

Říčan (2013, s. 60 - 61) přidává *„Rodina jako celek, rodinné hnízdo, má být oázou ve světě, kde je mnoho honby za úspěchem, tvrdosti, přetvářky, vysokých nároků, anonymity.“* Vztahy mez sebou jsou v ní přednější než výkon a prestiž a toto je jedna ze základních lekcí, kterou se zde dítě má naučit. Je to prostor pravdy, otevřenosti, upřímnosti a vzájemnosti, držet spolu a mít jasné hranice, ale také zároveň musí být otevřená vnějším vlivům.

Rodina je stále vnímána za primární instituci zajišťující sociální soudržnost a stabilitu. V individualizované společnosti existují vedle rodiny různé alternativní formy partnerského soužití, ale i tak *„patří rodina k vysoce ceněným modelům soukromého života.“*, jak uvádí

Zich a kolektiv autorů (2016, s. 202). Je nejstarší společenskou institucí a jako základ každé lidské společnosti má zabezpečit, krom jiného, dobré vztahy v rodině, spolupráci školy a rodiny při výchově dětí, emocionalitu ve vztazích, ale také pomoc začlenit se do společnosti. V rodině dítě dostává základní výchovu a uvádí se do širších společenských styků, ve kterých získává a přebírá první vzory chování a získává tak první sociální zkušenosti. Rodina, autorita a styl rodinné výchovy podporují osobnostní rozvoj dětí a mládeže. U mládeže je proto nutné posilovat výchovu k rodičovství a manželství, neboť právě tím lze získat emoční kvality i naučené způsoby chování a formuje se takto též budoucí život mladé generace. (Vališová et al., 2005, s. 175 - 176)

Z odborných publikací víme, že základy osobnosti se formují od raného dětství a má na ni vliv mnoho vnitřních a vnějších činitelů, které se vzájemně prolínají a působí tak v integrálním spojení. Člověk má různé zděděné a vrozené zvláštnosti psychické a tělesné, různé dispozice a vlohy, které se rozvíjejí v průběhu individuálního vývoje na základě aktivní interakce člověka s prostředím. Rodina je první prostředí, se kterým přichází dítě do styku. Můžeme tak říct, že rodinné prostředí, které je souborem vzájemných propletených vztahů, nese odpovědnost za to, jakým člověkem se to které dítě stane. Rodina je primární socializační činitel a páteř výchovy, kde dítě dostává fakta o sociálním okolí, získává různé vědomosti, zkušenosti, utváří si postoje a hodnoty vztahující se k morálním standardům a druhým lidem. (Mühlpachr, 2008, s. 147)

Rodina ale nejsou jen lidé, patří sem i uspořádání našeho prostoru, jak v něm s rodinou žijeme, toto samo není jen výsledkem racionálního, rozumového projektu, neboť se nám do toho promítají všechny naše emoce a zvyky, které svůj původ získávají výchovou, rodinnou tradicí a jsou také v našich instinktech. Na tomto chodu domácnosti se musí podílet všichni členové, pokud to zvládají. (Říčan, 2013, s. 68 – 69)

Rodina, která má zásadní vliv na své děti, je sama ovlivňována mnoha faktory. Výzkum provedený „*Národním institutem dětí a mládeže MŠMT z roku 2012*“ hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let zjistil dominantní faktor a to, že rozhodujícím faktorem vlivu je společenskoekonomické postavení rodičů a jejich vzdělání. Tento zásadní faktor má vliv na všechny roviny života dítěte. (Bocan, 2012, s. 8) I když jsme si zvolili pro náš výzkum věk respondentů od 16 do 20 let, nemůžeme tyto skutečnosti přehlédnout.

Podle Krause (2001, s. 78) se tradiční model evropské rodiny muže a ženy s cílem vychovat děti vytrácí. V postmoderní informační době můžeme tak rodinu definovat jako

institucionalizovaný sociální útvar tří osob s rodičovskými, příbuzenskými či manželskými vazbami. Manniová (2005, s. 179) doplňuje, že se rodina jako instituce změnila, neboť se změnil její způsob a styl života a také její hodnotová orientace. Přispěla k tomu emancipační hnutí a předsudky, které výrazně ovlivnily společnost.

2.1 Struktura (typy) rodiny

Konkrétní tvář rodiny, její velikost či funkce, závisí na společenských podmínkách v jisté sociální struktuře. Před válkou byly rodiny „*vícegenerační - rozšířené*¹³, po II. světové válce se v západní společnosti začala projevovat výrazná tendence k utváření *nukleárních*¹⁴/*jádrových*“ rodin, kdy se mladí manželé stěhují a zakládají novou domácnost, kterou sdílí se svými dětmi až do jejich dospělosti. (Kořa a spol., 2013, s. 69) Toto jádro utváří partnerská nebo manželská dvojice. Manželé jsou též matkou a otcem svých dětí, nebo pečují o děti z předchozích vztahů muže a ženy či si děti osvojili. Tato rodina je rodinou *dvougenerační*, neboť se skládá z generace matky a otce a generace dětí. (Helus, 2007, 137)

Výzkumy sociologů upozorňují na trend moderní společnosti, kdy roste počet rodin s jedním dítětem anebo bezdětností. Vysvětlují to růstem počtu ambiciózních a vzdělaných žen, či formou soužití a svazku gayů a lesbiček. Tradiční podobu dětí a oba rodiče, dnes proto najdeme jen ve čtvrtině evropských domácností. Dalším fenoménem dnešního světa, oproti tradiční rodině, jsou finančně soběstačné ženy, které jsou schopné vychovávat dítě bez otcovské autority a asistence. (Sekot, 2006, s. 36) V tomto případě hovoří Kořa a spol. (2013, s. 78) o „*neúplné rodině*“, kde chybí jeden ze zakládajících členů a není zde zastoupena role otce nebo matky, což v případě matky má zásadní vliv na vývoj dítěte. Dále Kořa (2013, s. 78) zmiňuje „*orientační rodinu*“, která je původní - výchozí, podle toho, že se do ní dítě rodí a také z ní vychází do dalšího života.

¹³ *Vícegenerační – rozšířená rodina* je společenství lidí skládající se z nukleární rodiny a širšího okruhu příbuzných (např. prarodiče, rodiny sourozenců atd.) *Utvářením nukleárních rodin začíná rozpad modelu vícegeneračních rodin, které byly pro agrární rodinu typické až do 19. st. a počátku 20. století.* (Kořa a spol., 2013, s. 69)

¹⁴ *Nukleární rodina* - termín zavedený sociologem Talcotem Parsonsem. *Utvářením nukleárních rodin začíná rozpad modelu vícegeneračních rodin, které byly pro agrární rodinu typické až do 19. st. a počátku 20. století.* (Kořa a spol., 2013, s. 69)

Čáp (1996, s. 41 – 42) zmiňuje, že soudržnost rodiny klesá a mluví se o krizi rodiny. Patriarchát byl kritizován oprávněně, v přísné rodině docházelo k napětí a utlumení samostatnosti a kreativity dětí, čímž se dotyčný stával závislým na autoritě nebo naopak ji zamítal a stával se vůči normám společnosti delikventní. Demokratické rodiny rovnost a osobnost dítěte respektují, ale tím, že u dětí tato rovnost může vyvolávat nejasnost co dovolit a co zakázat, dochází k extrémní volnosti a nedůslednosti. Tradiční rodiny nenabízely svým členům dostatek soukromí, neboť několik generací žilo v jednom bytě, naopak malá rodina neměla možnost vyvážit nedostatky v postoji rodičů k dítěti jinými členy rodiny.

Tyto modely narážejí na tradiční přesvědčení, že být šťastný a žít plným životem neznamena žít v rodině a vychovávat děti. Současní manželé si dobrovolně vybírají bezdětnost, a to nejčastěji z důvodu upřednostnění materiálních prožitků a také, aby nemuseli nést zodpovědnost za výchovu dětí. Tyto jevy posunují tradiční zdroje manželství k novým formám životního stylu a tedy i hodnot. Sekot (2006, s. 205 - 206) uvádí tři podoby rodiny: „*harmonická*“ – vyváženě uspokojuje všechny potřeby svých členů, „*konsolidovaná*“ – plní sociální a ekonomické funkce, neuspokojují individuální potřeby a citové opory, „*dysfunkční*“ – dochází v ní ke generačním a partnerským rozporům.

Mülpach (2008, s. 154 - 157) rozlišuje rodinu dle funkčnosti na: „*funkční*“, kde pozitivní atmosféra a aktéři jsou potěšeni ze vzájemných kontaktů, opakem je rodina „*dysfunkční*“, kde členové rodiny z domácnosti „vypadávají“, nebo dělají něco jiného, než je právě s ohledem na ostatní, potřeba. Nejsou stanoveny jasné kompetence a vyhláší se požadavky, jimiž se nikdo neřídí.

Podle Bakošové (2008, s. 93 - 95) jsou změny ve velikosti, struktuře a vnitřních vztazích významným prvkem při vytváření hodnotového systému člověka. Změny mají vliv na rodinné hodnoty, což neakceptuje společnost, kdy se mění trvalost rodinných uskupení, mění se forma soužití a také se mění dělba práce v rodině. Dále dochází k proměnám pojetí výchovy rodičů, čímž dochází k oslabení zodpovědnosti rodičů ve prospěch institucí za výchovu svých dětí. Proto je nezbytné, aby si rodiče uvědomovali nutnost rodinné výchovy k hodnotám. Základní hodnoty, které jsou nezbytné pro vštěpování nastupujícím generacím rodiči, jsou: slušnost, úcta, tolerance, přátelství, láska, dobro a solidarita.

2.2 Funkce rodiny

Proto, že rodina plní různé funkce, považuje se za základní článek společnosti, přitom ale může mít různou formu, své funkce může plnit v různé formě či míře a někdy dokonce v rozporu s danou společností. Rodina uspokojuje důležité potřeby dětí i dospívajících, ale může také vyvolávat náročné životní situace. Existují rodiče, kteří milují, prožívají radost z dětí, ale i strach o ně, tím dochází k e konfliktům a problémům. Rodina tak může frustrovat jak děti, tak dospělé, někdy může podporovat maladaptivní či patologický vývoj jednotlivce, např. nepatřičným postojem ke svému dítěti, anebo způsobem výchovy. Rodina za posledních sto let prošla velkými změnami, např. přestává plnit funkci pracovní jednotky a s přibývajícím věkem dítěte se mění i rozsah společně strávených chvil ve volném čase. (Čáp, 1996, s. 41)

Pokud se staneme rodiči, máme povinnost starat se o své dítě, vychovávat je a vštěpovat mu mravní hodnoty. (Nytrová, 2011, s. 50)

Rodina uspokojuje biologické potřeby svých členů, ve svém prostředí zajišťuje podmínky pro zrání i růst a přijímání rolí a vzorců jednání či chování. Rozvíjí se tak vědomě řízená výchova, což je např. utváření návyků, sebekontrola, učení, disciplína, očekávání odměn a trestů. (Jedlička a Kořa, 2015, s. 35)

Výčet funkcí v rodině, zachycuje určitý stav, ke kterému rodina dospěla v rámci svého historického vývoje. Rodina by měla plnit podle Koti et al. (2013, s. 70 – 71) v životě svých členů tyto funkce:

- **Biologicko reprodukční** funkce, která zajišťuje trvání lidského rodu a uspokojování sexuálních potřeb. V současnosti je trendem odkládat rození dětí na co nejpozdější dobu, což podle lékařů může mít negativní vliv na zdraví dítěte i matky, ale také na plodnost muže a ženy. Čím vyspělejší společnost, tím větší tendence omezovat počet dětí v rodině nebo nemít děti vůbec.
- **Emocionální** funkce- poskytuje členům rodiny citovou oporu.
- **Domestikační** funkce - člověk má přirozenou touhu někam patřit a mít svůj domov.
- **Ekonomická** funkce – přerozdělování v rámci rodiny, jedná se o uspokojení materiálních potřeb všech členů rodiny, utváří se zde první finanční gramotnost. V současnosti část finanční odpovědnosti za rodinu převzaly státní instituce a organizace tvořící systém státní sociální pomoci.

- **Výchovná - socializační funkce** je dnes již věcí veřejnou, neboť např. týrání a brutální tresty dětí jsou dnes společností odsuzovány. Tím se znova dostáváme k hodnotám, jak se proměňovaly ve společnosti, neboť fyzické trestání dětí před 100 lety bylo zásadně vnitřní záležitostí rodiny. Tato funkce plní hlavní úkol a tou je příprava dětí a mládeže na praktický život tím, že rozvíjí dovednosti v sociálních činnostech, učí, jak vstupovat do sociálních vztahů a utvářet nové, jež jsou podmínkou rozvoje osoby, ale i společnosti.

Vývoj společnosti ukazuje, že rodina přestává plnit své role správně, převládá autoritářský či liberální styl výchovy, což je poznat v interakčních vztazích rodičů a dětí, kdy v rodině chybí respekt, uvědomění si hodnot, převládá nezáměr a neschopnost plnit rodičovské poslání. Pokud jsou rodiče hostilní, odmítající, anebo chybí jeden z rodičů, vede to k dlouhodobé frustraci dítěte. Přibývá dysfunkčních rodin, chybí mužské vzory v rodině, vzniká diskriminace dítěte, kterou nejvíce pociťuje dítě, které žije s vlastním i nevlastním rodičem s autoritativním přístupem. (Manniová, 2005, s. 177)

Pro nás jako sociální pedagogy jsou tyto nové změny tradičních rodin zásadní, stejně jako výchovná funkce rodiny, na kterou se při své práci zaměřujeme.

Podle sociologa Sekoty (2006, s. 204) je pro fungování rodiny důležitým aspektem její schopnost, jak adekvátně reguluje mezigenerační vztahy. Základní hodnotové charakteristiky světa dětí a mládeže, tak na půdě rodinných vztahů spoluvytvářejí socializačně nezastupitelný proces osvojování si hodnot světa, zvyků, obyčejů a norem.

V rodině se předávají vzory pro orientaci ve světě, pro řešení situací, navazování kontaktů, pro orientaci v normách i hodnotách, pro formování postojů. Svým členům zprostředkovává hodnoty dané subkultury, ke které patří, např. vzory a příklady rodinného a manželského života, role muže a ženy, rodinné vzájemnosti, určité způsoby vnímání principů života jak soukromého, tak veřejného. Domov je místo, kde se vychovává dítě a přizpůsobuje se společenským požadavkům a poměrům, kde se individuálně realizuje a odnáší si do života základ své osobnosti, společenského chování, vkusu, svědomí a forem společenského stylu. Při absenci domova dochází k citové deprivaci, duchovní chudobě, poruchám různého druhu a dochází k mravním a charakterovým kazům adolescentů. V dětství a mládí dochází ke kultivaci lidských smyslů, citů, fantazií, tvořivosti, intelektu, vytváří se hodnotové postoje, přesvědčení a charakter, vede se vnitřní dialog se svědomím, tvoří se vkus a smysl pro krásu,

předávají se kulturní tradice, získává se motivace a inspirace pro další cestu životem. Proto je nutné, aby na své cestě mladí lidé získávali dostatek pozitivních podnětů, podpory a povzbuzení, pomoc při likvidaci všeho, co brzdí a hatí přirozené pozitivní kulturní procesy. (Kučerová, s. 188 -189)

Helus (2007, s. 152 - 163) kategorizuje rodinu z hlediska její funkčnosti vůči dítěti na:

1. Rodina „*stabilizovaně funkční*“, která plní všechny své funkce spolehlivě a vytváří tak správnou socializaci dítěte.
2. „*Funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy*.“ Mají problémy, které si samy vyřeší a tím se rozvíjejí. „*Hodnota rodiny je vždy mezi předními hodnotami všech jejích členů*.“ Tento model je nejčastější a řadíme sem rodiny: *nezralé*¹⁵, *přetížené*¹⁶, *ambiciózní*¹⁷, *perfekcionistické*¹⁸, *autoritářské*¹⁹, *liberální a improvizující*²⁰, *odkládající*²¹, *disociované*²².
3. „*Rodiny problémové*“, mají problém plnit své funkce, jejich členové se ocitají v krizi a hrozbě rozpadu rodiny, nemají sílu sami věci dát do pořádku, hledají pomoc, která je ale jen dočasná. Častější alternativou pro tuto rodinu je rozchod a pomoc uspořádat záležitosti tak, aby děti trpěly co nejméně. Tzn. velmi mladí rodiče s nezralostí v oblasti životních hodnot a způsobu života
4. „*Rodina dysfunkční*“, některé funkce rodiny jsou narušeny dlouhodobě a vážně, je nutný zásah institucí, dochází zde k ohrožení dětí. Tato rodina je neobnovitelná a rozpad ponechává v aktérech dlouhodobé a traumatizující následky.
5. „*Rodina afunkční*“ je ta, která neplní svůj účel a dítě ohrožuje. Nutná krizová intervence a zásah soudu. Naštěstí těchto rodin je asi jen 1%.

¹⁵ Tzn. záležitosti tak, aby děti trpěly co nejméně. tzn. velmi mladí rodiče s nezralostí v oblasti životního hodnot a způsobu života.

¹⁶ Tzn. z důvodu konfliktu, nemoci, kariéry, narozením dalšího dítěte, citového strádání či sociálních problémů.

¹⁷ Rodiče kariéristi na úkor rozvoje osobnosti dítěte.

¹⁸ Tzn. rodiče chtějí nelepší výkony, mají snahu soutěžit a vyhrávat, dítě je tak v permanentní zátěži.

¹⁹ Tzv. dirigující rodiče, dítě se neumí prosadit ani rozhodovat, dochází k slepé poslušnosti a lámání osobnosti dítěte.

²⁰ Tzn. nemají hranice a řád, rodiče jsou na stejné úrovni jako dítě – partneři, dítě má mnoho volnosti a žádné povinnosti, nevytváří se u něj vztah k povinnostem může docházet ke sklonům typu sobectví, lenosti, asociačním projevům a egoizmu.

²¹ Tzn. odkládají dítě každému, kdo je po ruce, u dítěte je nebezpečí citové deprivace či ohrožení sociálních návyků a uvědomění si, co je správné a co nevhodné, takové dítě má pocit, že nikam nepatří.

²² Tzn. jsou narušeny vztahy mezi členy a vnějším okolím neustálými rozepřemi a konflikty, dochází k rozpadu vztahu, dítě si tak nevytváří možnost spolupracovat a mít společné zájmy.

2.3 Výchova k hodnotám a změny v hodnotách

„Politiku je možné proměnit během šesti měsíců, ekonomiku během šesti let, ale společnost se promění až po letech šedesáti.“

/ Ralp Dahrendorf/

Výchovou k hodnotám se zabývá stále řada odborníků. Nejen, že je to téma důležité pro sociální pedagogiku – jak vychovávat a k jakým hodnotám, ale stále platí, že ne instituce, ale stále je to ještě jedna z primárních funkcí rodin a rodičů, kteří tímto svým počínáním ovlivňují jednotlivce a ti zase ovlivňují hodnoty celé společnosti. Proto zde zmíníme institucionalizovanou výchovu jen okrajově, ale více se budeme věnovat rodinné výchově.

Výchova ve společnosti plní funkci přenosu objektivních hodnot v zájmu uchování a dalšího rozmachu kultury. Lidská bytost jedná pod vlivem idejí, které jsou jejím motivem. To, co člověk nevnímá jako hodnotu, se mu nestává podnětem k uvědomělé činnosti. (Kučerová, 1996, s. 49)

Proč vštěpovat našim dětem základní morální hodnoty? Manželé Eyrovi (2000, s. 9) odpovídají *„protože na tom závisí jejich štěstí.“* Jedním z přenašečů hodnot na děti a mládež je rodina a její výchova. Význam a váha rodinné výchovy vychází z toho, že v období svého vývinu dítě tráví v rodinném prostředí nejvíc času.

Cílem rodinné výchovy je rozvoj vztahu k sobě samému, jehož podmínkou je odraz v pozitivních vztazích k jiným lidem, v možnosti spolupráce, vedení jiných nebo schopnosti se svými rozhodnutími přizpůsobovat ostatním lidem. Také rozvoj lásky a úcty k životu i zdraví, ve formě výchovy ke zdravému životnímu stylu, pěstování vztahů v rodině i k rodině, společnosti a přírodě. (Bakošová, 2008, s. 93 - 95)

Mnozí rodiče, kteří se ve svém vlastním dospívání nechovali moc zdrženlivě, mají smíšené pocity a svým dětem nechtějí kázat o morálce, i když se sami trápí při pomyslení, že by jejich děti byly jako oni a chovaly se stejně. Toto není pokrytectví, aby se rodič kvůli tomu cítil provinile, neboť dnešní svět má svá rizika i své hodnoty. Jestliže jsme se sami dokázali poučit z našich vlastních chyb, není důvod, aby naše děti musely projít stejně strastiplnou cestou jako my. (Eyrovi, 2000, s. 77)

Hodnotové postoje, přesvědčení a mravní chování se utváří výchovou, jejímž smyslem *„má být kultivovaná bytost otevřená problémům současné civilizace.“* (Bakošová, 2008, s. 51)

V souvislosti s výchovou v rodině Rozinajová (1988, in Maniová, 2005, s. 176), považuje

za nejdůležitější osobní příklady rodičů, jeho autoritu, jeho morální kvality a mravní konání. Podle ní má být rodič nositelem takových vlastností, které vštěpuje svému dítěti, neboť správný příklad společně s vysvětlováním je nejpůsobivější výchovnou metodou, kterou nemůže nahradit v takové kvalitě žádná instituce.

Dnes jsou mladí neustále tlačeni k tomu, aby si zvolili, jaký budou žít život. Mnohdy mládež na tuto otázku není ještě sama schopná odpovědět, a proto by jim v tom měla pomoci výchova k hodnotám. (Vališová a Kasíková, 2011, s. 297)

Vacek (2011, s. 142) uvádí, že: „*Explicitně²³pojmenovaná výchova k hodnotám jako speciální oblast výchovného působení nemá v naší pedagogice tradici.*“ Avšak o hodnotách i jejich rozvoji se mluví v rámci mravní a etické výchovy. Ve školách se žáci setkávají s hodnotami ve spojení s multikulturní, demokratickou a občanskou výchovou. V zahraničí je výchova k hodnotám vesměs vyučována samostatně, ale občas se prolíná s mravní výchovou i morálním vývojem Piageta a Kohlberga. V souvislosti s touto výchovou je nutné si ujasnit, k jakým hodnotám chceme vést mládež. Společnost staví na základních lidských hodnotách, jako je princip dobra, krásy, respektu i tolerance, rovnosti, svobody jednání i myšlení, solidaritě vůči slabým a znevýhodněným, právo na ochranu a důstojný život aj. Bohužel však tyto principy, na kterých jsou vytvořeny základy evropské i světové civilizace, se nepadno učí. Uvedené principy jsou transformovány do skupiny vlastností či osobnostních kvalit, které lze výchovným procesem a vzděláváním rozvíjet. Pracuje se s pojmy, jako je respekt, spolehlivost a odpovědnost, soucit a laskavost, odvaha a čestnost, spravedlnost a tolerance aj. Forma výchovy k hodnotám může být dvojí povahy, a to: „nepřímá“, kdy o určité hodnotě nepadne ani slovo, a „specifická“, kdy je předmětem učiva sama hodnota. V našich vzdělávacích institucích podle Vacka specifický či přímý model rozvoje hodnotových struktur žáků chybí. Na závěr Vacek (2011, s. 143) dodává, že pro život je důležitější zkoumat a analyzovat hodnoty jako jsou „*svoboda, čestnost a soucit,*“ než výuka tradičních předmětů.

Rodina podle Řezáče (1998, s. 47) utváří primární povahové vlastnosti, návyky a modely chování. Při své výchovné činnosti a při procesu socializace, což je humanizace člověka, zasahuje všechny stránky jeho duševní činnosti a to jak oblast „*kognitivní (socializace poznávání), tak i emotivní (socializace citů) a konativní (socializace vůle).*“

²³ Explicitně – tzn. jasně/ srozumitelně

Otakar Kádner (1925, in Kučerová, 1996, s. 199) uvádí, že „*mnohostranné osvojování skutečnosti lidmi je podstatou kultury společnosti. Každá nová generace má malé barbary,*“ které má za úkol vychovat podle platných standardů, že se budou chovat ve shodě se způsobem života své společnosti. „*Výchova je paměť lidstva*“ a bez ní by každá generace vždy znovu a znovu začínala, od začátku. Každá nastupující generace je díky těmto odkazům bohatší. Ale jak víme z historie, vývoj neprobíhá lineárně, ale postupně, proto je úkolem výchovy a vzdělání objevit z minulosti co je přínosné, co je možné vypustit a co je naopak nutné řešit.

Metody podle Eyrových (2000, s. 15 – 17), jak utvářet a ovlivňovat hodnoty u dětí a mládeže:

- hraní rolí a slovní hry - např. při nich si aktéři představují důsledky svých činů a chování;
- dospělácká diskuze - např. s aktéry se mluví o morálce a významu určitých hodnot, na dítě mají vliv ty hodnoty, které rodiče sami zastávají;
- chválení a povzbuzení - při jakékoliv činnosti, a to i běžné, je nutné ocenit snahu dítěte a povzbuzovat je nebo chválit;
- ocenění či odměny - např. za určitou časovou snahu dítě dostane medaili nebo diplom;
- druhá šance - nebot' nejdůležitější přístup u hodnoty úcty a respektu je dát šanci, aby se mohlo začít znovu, změnit chování a napravit chyby bez kritiky a výčitek;
- citáty - jako význam určité hodnoty;
- opak hodnoty - snaha rozvinout u dítěte kritické myšlení, kdy samo přichází na to, co je dobré a co škodí, formou příkladů ze života;
- ocenění správného chování a nezabývat se nesprávným - upozorňovat na správné chování, nevnímat ho u dětí jako samozřejmost, nesnažit se soustředit jen na nesprávné chování.

Prudký (2004, s. 10) míní, že o čem se rodiče během svého života přesvědčili, že je to pro život důležité, to chtějí předat svým dětem. Jenže do jejich nabídky hodnot a norem chování vstupují i jiní činitelé vlivu. Jako nejvíce ovlivňující můžeme zmínit média, trávení volného času a vrstevníky, kteří nabízejí častěji odlišné hodnoty než rodiče. Citlivější jedinec v tom může mít zmatek i vlivem toho, že dochází k rozporu mezi tím, jak sám rodič jedná a co očekává od potomka. Tím dochází ke „*konfliktům hodnot a norem chování*“, při kterých se nabízí řešení probíhajících konfliktů formou objasňování nabízených a přijatých hodnot,

čímž se dítě vychovává a umí se na základě toho orientovat. Na základě toho dochází k začlenění se do společnosti a sociální prostředí ho poté přijímá.

I pokud se rodiče nesnaží dítěti předat vlastní hodnoty, získá je přesto jako předškolák nevědomě či vědomě od svých vrstevníků, z televize, rodiny. Tyto hodnoty se mění a selektují v průběhu života, např. dospívající bojují o svou samostatnost a utvářejí si svůj hodnotový systém, který není sice závislý na systému rodičů, ale příliš se od něj neliší. (Eyrovi, 2000, s. 10)

Dospívající si s nárůstem autonomie přestávají rodiče idealizovat. Rodiče již nejsou tak zábavní, hodní a chytří, ba dokonce lžou, na což jsou dospívající zvláště citliví. (Bocan, 2012, 10)

Čáp (1996, s. 45) uvádí, že se v českých výzkumech opakovaně objevuje vliv vzdělání rodičů na děti a mladistvé, vyrůstají-li v rodinách, kde alespoň jeden z rodičů má středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání. Takové děti mají lepší školní výsledky a zajímají se o náročnější zájmové činnosti. Podobně se vyvíjejí i děti, kde je rodič jen se základním vzděláním, ale věnuje se psychicky náročnějším zájmům, např. kultuře.

Podle Kučerové (1996, s. 199 – 201) žijeme v uspěchané a komplikované době, kdy se paradigma současné společnosti mění vlivem „*krizových faktorů*“. *Krise současných systémů výchovy a vzdělání je krizí civilizace. Svůj zrod má v krizi hodnotových soustav i v krizi hodnocení.*“ Krize nevznikla nedostatkem norem, ale úpadkem jejich znalostí a porozumění. Dochází tak k pocitu, že normy nemusí být závazné a tím vzniká „*hodnotový nihilismus*“²⁴ u vychovávaných. Velké změny v hodnotách nastaly po listopadu 1989, kdy lidé měli společné ideály k obrozencům a národním tradicím. Paradoxem tak je, že v době globálního ohrožení ekologie dochází k rozpadu společenské sounáležitosti. Mnozí lidé odmítají přijmout odpovědnost za budoucnost světa a snad se řídí heslem „*po nás potopa*“. Vedou je k tomu egoistické pohnutky a hédonismus, kdy sobecky veškeré nároky směřují na sebe, místo na ostatní.

Dle Eyrových (2000, s. 65, 75) je nutné naučit dítě sebekázně, díky které se motivuje a též střídmosti, kterou ovládá svou náladu v obtížných situacích. Pokud tyto univerzální hodnoty chybí, je dotyčný v ohrožení, že se někdy zraní, nebo ohrozí ostatní. Děti a mládež také musí mít pevné hranice, které jim dávají pocit bezpečí.

²⁴ Hodnotový nihilismus - popírání lidských hodnot.

Hranice a řád jsou důležitou součástí rodinné výchovy dětí a mládeže. Dítě se tak v rodině naučí životním pravidlům (co je dobré a co zlé), poslušnosti vůči autoritám, schopnosti ovládat své nutkání, soustředit se na splnění úkolů a odkládání věcí, které jsou příjemné pro budoucí cíle. Toto je neúčinné, pokud to není vstřebané, pokud tento proces vstřebávání je zdárný, stává se součástí výbavy jedince. Osobnost je tak sama schopna na sebe dohlížet, upravovat si své nedostatky bez neustálého dohledu a poučování jinými lidmi. (Townsend a Cloud, c2005, s. 198)

Činitelé, podporující odolnost hodnot vůči změnám podle Cakirpaloglu (2004, s. 387 – 390):

- „*Selektivní podstata vnímání a vzpomínání*“ – vybírají se informace a postoje, které jsou spojené s hodnotami, kterých si jednatelc váží, a naopak se potlačují údaje, které si protirečí.
- „*Skupinový nátlak na dodržování obecných hodnot a norem chování*“ – konfrontace jednotlivce s názorem skupiny, a jeho snaha být v souladu s referenční skupinou.
- „*Normativní podstata hodnot*“ – hodnoty jako ustálené kulturní či sociální standardy, které pomáhají v orientaci v neznámých a složitých situacích na přijatelné.
- „*Mnohostranná funkčnost hodnoty*“ – hodnoty mají mnoho funkcí individuálních a společenských, což pomáhá k udržení a trvání hodnot.
- „*Použití obranných mechanismů*“ – člověk vědomě či nevědomě hájí své názory, postoje a hodnoty. Mezi obranné postupy patří: negování nových poznání²⁵, posilování dosavadních hodnot²⁶, izolace protikladných faktů²⁷.
- Postupné budování odolnosti proti argumentům, které si protirečí se stávajícími hodnotami osobnosti.

2.4 Styly výchovy v rodině

Rodičovské výchovné styly jsou psychologické konstrukty jistých vzájemně se lišících souborů strategií, které rodiče uplatňují při své výchově. Řadíme sem strategie k udržení disciplíny, emoční vřelosti, sociálních interakcí, komunikačního stylu, míru dohledu, protektivity²⁸ a vedení k samostatnosti. Na rodičovský styl působí také kultura, mínění společnosti, socioekonomický status rodiny, bydliště a temperament rodičů i dětí. Proto není

²⁵ tzn. aby nedošlo k narušení hodnotové stability a stavům úzkosti

²⁶ tzn. odstraněním podezřelých důkazů a faktů

²⁷ tzn. argumenty, které jsou v kontrastu s ohroženou hodnotou, jsou bagatelizovány

²⁸ Protektivita - tzn. mající ochranný účinek

výjimkou, když rodiče uplatní takový výchovný styl, který jim je mnohdy cizí. (Donnellan et al., 2006, in Thorová, 2015, s. 188)

Mühlpachr (2008, s. 148) uvádí, že zásadní podmínkou zdravé výchovy „*je spokojenost rodičů, opírající se o manželskou soudržnost.*“ Neboť když si rodiče rozumí, volí shodné výchovné přístupy a úměrné výchovné opatření. Jako chybné výchovné působení byla prokázána vysoká výchovná schovívavost, anebo vysoká nesmlouvavá kontrola.

Parish (1987, in Macek et al., 2002, s. 119) zmiňuje, že vedle rodičovského zájmu a emočních projevů je důležitá podstata rodičovského vedení a podstata rodičovské autority.

Pro naši výzkumnou práci jsou stěžejní styly výchovy Diany Baumrindové (1967) a Myccobyové (1983), neboť se ve výzkumných otázkách ptáme respondentů právě na styl výchovy rodičů uplatňovaný vůči nim podle jejich modelu.

Thorová (2016, s. 189 – 190) uvádí, že Baumrindová vytvořila model tři výchovných stylů rodičů, ke kterým v 80. letech přidala E. E. Maccobyová čtvrtý, tzv. nedbalý styl rodičovství. Tyto styly výchovy jsou tedy:

1. ***Asertivní, demokratická výchova*** – je vnímána jako příznivá, laskavá a akceptující potřeby individuality jednotlivce. Rodiče mají přiměřené požadavky na dítě, vedou ho k samostatnosti a ve výchově jsou důslední, při selhávání dítěte mu dávají najevo lásku a podporují ho. Pokud trestají, tak vysvětlují.
2. ***Autoritářská/přísná výchova*** – trestající, chybí akceptování potřeb jednotlivce; často se trestá, většinou nevhodně. Jednotlivec se tak cítí neustále ohrožený, má pocit křivdy a je bezradný, dochází k poruchám v sebehodnocení, negativizmu, agresi a úniku všeho druhu.
3. ***Liberální, shovívavá výchova*** – jednotlivec má dostatek volnosti, málo povinností, což se projevuje bezohledností k ostatním členům rodiny. Takový jednotlivec má silné cítění vlastní hodnoty, správný postoj k okolí a dostatek frustrační tolerance. Rodiče jsou vřelí a pečující, s dítětem komunikují spíše kamarádsky, než rodičovsky, snaží se vyhýbat konfrontacím. Nevýhodou tohoto stylu výchovy je, že jedinec nesprávně chápe normy a společenské požadavky, má problémy přizpůsobit chování dané situaci, působí rozmazleně a dostává se do konfliktů s autoritami.
4. ***Nezúčastněná, zanedbávající výchova*** – projevuje se omezenou citovou vřelostí, zanedbávající kontrolu a nedostatečnou vzájemnou komunikací. Jsou sice naplňovány základní potřeby dítěte, ale další angažovanost rodičů chybí. Výsledkem tohoto stylu je

nedostatek soustředění a sklony k náladovosti, obtíže se zvládnutím emocí a chování, nízké sebevědomí a odtažitě chování vůči ostatním. Častější jsou projevy rizikového chování.

Podle Mühlpachra (2008, s. 152) zvláštní kategorii tvoří děti, které nepoznaly rodinné prostředí, ale prošly výchovou kolektivního institucionálního zařízení. Tyto děti trpí citovou deprivací, mají problém navazovat a setrávat ve vztazích, nemají potřebný smysl pro neústavní realitu. Během dospívání může docházet k delikventnímu chování vlivem jejich naivity a „vrstevnického vidění světa.“

V našich podmínkách se problematikou způsobu výchovy v rodině a jeho působením na rozvoj dítěte zabýval psycholog Jan Čáp (1996, s. 153 - 154), který sestavil „*model způsobu výchovy devíti polí*.“ Původně to bylo 12 polí, ale došlo k přepracování na model devíti polí. V současnosti je způsob výchovy vymezen dvěma dimenzemi, a to dimenzí emočního vztahu a dimenzí řízení.

Čáp (1996, s. 191) uvádí, že v rodině „*působí způsob výchovy na celou osobnost dítěte a ta opět jako celek odpovídá na výchovné působení rodičů, do určité míry je ovlivňuje. Přitom různé subsystemy osobnosti dítěte vstupují do vztahu v odlišné míře a formě, a to ve specifických vztazích k různým složkám způsobu výchovy.*“

Autor Čapek (2006, s. 30) popisuje styl výchovy podle Čápa a Boscheka (1994) takto:

Tabulka 1: *Model způsobu výchovy – devět polí (vlastní zpracování)*

Výchovné řízení	Silné	Střední	Slabé	Rozporné
Emoční vztah				
Záporný	1. Výchova autokratická, tradiční patriarchální		2. Liberální výchova s nezájmem o dítě	3. Chladná výchova, rozporné řízení se negativním vztahem a malou kontrolou
Záporně-kladný	9. Emočně výchova rozporná, jeden rodič zavrhuje, druhý kladný extrémně nebo s dítětem v koalici			
Extrémně kladný	4. Výchova přísná a zároveň laskavá	5. Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6. Laskavá výchova bez nastavených hranic	7. Rozporné řízení, relativně vyvážené kladným emočním vztahem

Zdroj: Čapek (2006, s. 30) a Čáp, Boschek (© 1994)

Autoři Jedlička a Kořa (2015, s. 35) uvádějí pro sociální pedagogy zajímavé empirické zjištění, že pracující matky a rozvedení otcové věnují daleko více času dětem než jiní rodiče. Rozdíl mezi pracující a nepracující matkou při trávení volného času s dětmi je zanedbatelný, a tudíž se rozdíly nepotvrdily.

3 ADOLESCENCE

Na začátku této kapitoly si vysvětlíme pojmy, které souvisejí s titulem adolescence, vedle tohoto pojmu, který je pojmem psychologickým se v podobném či stejném vymezení užívá pojem mládež, který je častější u pedagogiky a sociologie. My se adolescencí (též mládeží) budeme zabývat v souvislosti s jejím vztahem k hodnotám, neboť je to specifická věková skupina, která zásadním způsobem bude ovlivňovat vývoj společnosti v budoucnu.

Adolescence přitahuje pozornost vědců v celé historii formování vývojové psychologie po více než století. Zástupci různých teoretických škol chápali hranice adolescence odlišně a mnohé interpretované definice mentálního vývoje v tomto vývojovém období osobnosti se výrazně lišila, např. S. Hall, S. Buhler, Z. Freud, J. Piaget, L.S. Vygotsky, aj..

Adolescence vznikla odvozením latinského slova „*adolescere*“, znamenající dospět/dorůst. značí dospívání, které je v literatuře užíváno nejednoznačně. V českých publikacích je to období mezi pubescencí a ranou dospělostí, kdy začínají nastupovat sekundární pohlavní znaky, dochází k pohlavní zralosti, dozrávají rozumové schopnosti a dotváří se integrita osobnosti. V cizojazyčné literatuře je to celé dospívající období, včetně pubescence, kdy dochází k psychické a sociální zralosti. (Hartlovi, 2015, s. 18) Důležitým určujícím znakem je podle Krause (2006, s. 10) věk. Za zakladatele psychologie adolescence je podle Macek et al. (2002, s. 113) považován Granville Stanley Hall, který označil ontogenezi dospívání za „*nový život*“.

Říčan (2014, s. 191 – 193) uvádí, že „*adolescence neexistovala odjakživa a neexistuje v každé kultuře.*“ V našem pojetí je to interval, který ukončuje dětství a končí dosažením sociální dospělosti, což by mohl být nástup na střední školu nebo do odborného učiliště, což odpovídá věku 15 až 20 let. Je to období, kdy vrcholí mládí, ale zároveň je plné rozporů a těžkostí, kdy se má jedinec vyznat v sobě i ve světě, musí se najít v určitém přesvědčení a životním programu, je to zkouška, co vydrží. Je to období spojené s osobními krizemi, přešlapy a vylomeninami, které rodiče i ostatní dospělí těžko chápou. Mladí po tělesné stránce dozrávají, nacházejí první lásky a sexuální prožitky, mají určité úkoly, určitá práva, nabízejí se jim určité příležitosti a platí pro ně řada nepříjemných zákazů. Jejich trávení volného času, řeč, móda, hudební styl a životní filozofie jsou odpovídající tomuto období. Až koncem tohoto období dochází k citovému a kognitivnímu prohloubení a zklidnění, adolescent v sobě nachází vnitřní sílu, mládí a krásu.

Adolescence je období, ve kterém se nejvíce vnímají a přijímají hodnoty, které se pojí s překročením sebe samého a také hodnoty, které vymezují charakter osobnosti. (Prudký, 2014, s. 30).

Mládež jako sociální kategorie se neobjevuje ve všech kulturách, přírodní národy ohraničují ostře dospělost a dětství. Jde o mezivrstvu mezi dětmi a dospělými věkově i sociálně. Není to na rozdíl od mládí biologický fenomén, ale sociokulturní jev, tj. jak se v historii měnilo seskupování mládeže a způsob jejich života. (Ondrejko, 1998, s. 7 - 8)

U nás se pojem vtěsnil do věkové pyramidy až v průběhu 20. století. Mládež má své specifické zájmy i postoje, není homogenní skupina. Je ekonomicky i sociálně závislá na světě dospělých. Sekot (2006, s. 202 - 204) uvádí, že je to vysoce dynamická a vnitřně variabilní kategorie, která se připravuje na přijetí nových sociálních rolí s přivlastňováním si „*mechanismů světa dospělých*.“ Postavení v kontextu rodiny a společnosti čím dál naléhavěji upozorňuje na „*zvýšenou tendenci mládeže experimentovat s novým a neznámým a opouštět tradiční hodnoty světa dospělých*.“ Tuto subkulturu lze vymezit a pochopit jen ve srovnání s chováním, hodnotami a způsobem života dospělých v jedné a té samé společnosti. Při zkoumání hodnotově odlišných kulturních specifík mládeže se zpravidla dochází k závislosti těchto subkultur na sociálním původu. Zhoršují se podmínky pro správnou socializaci, tradiční funkce rodiny se vytrácí, dochází k rozpadům manželství, kriminalitě, mládež nemá pracovní uplatnění, což nahrává lákadlům rychlého společenského úspěchu i zisku, spojeného s masmédií a novými technologiemi. Mládež se tak staví vůči společnosti do kontrapozice. Kultura mladých může skrytě, ale velmi významně ovlivnit svět dospělých, jak jsme byli svědkem v listopadu 1989. Dospělý tak řadu hodnot mládeže akceptuje, anebo se jim přizpůsobuje. V generačním koloběhu, který je nekonečný podle Sekota (2006, s. 204), se tak „*stává problémem i přínosem, který se může stát i ohniskem hodnotového nesouhlasu jejich dětí*.“

Mládež je vnímána starší generací jako zkažená a neustále si na ni stěžuje, kdežto mládež vnímá starší generaci jako nechápající je ani novou dobu, hodnotí ji jako konzervativní. Dnešní mládež je jiná než z osmdesátých let, ale je i jiná, než si ji vizionáři listopadu 1989 představovali. Celá společnost se nachází ve víru změn globalizace i informatizace a to ne jen v oblasti techniky, ekonomiky a ekologie, ale též kultury a spiritualismu. Tato dnešní mládež prochází křížovkami více než její předchůdci, volí mezi světem drog a běžným životem, mezi kyberprostorem a autenticitou, rozhoduje se mezi rodičovstvím

a hédonismem nebo konzumním životem. (Sak a Kolesárová, 2004, s. 7) Věkové rozpětí adolescence pokud jde o horní hranici, nekoresponduje s pojmem mládež. Mnozí autoři jako Říčan (2014, s. 191); Vágnerová (2000, s. 253) a Langmaier (1998, s. 131), uvádějí společný věkový interval adolescence od 15 do 20 let. Macek (2003, s. 10) toto období dělí na střední adolescenci, a to od věku 14 do 16 let, a pozdní adolescenci od 17 do 20 let.

3.1 Vývoj osobnosti

Dospívání je období života, kdy se člověk připojí k dospělosti a přizpůsobuje si celý systém znalostí, norem a hodnotových orientací konkrétní společnosti. To znamená, že adolescent si je vědom hodnot, jsou v něm utvářeny hodnoty, porovnává „empirické“ hodnoty s těmi počátečními, asimiluje hodnoty této společnosti a zlepšuje je. Všechny tyto procesy probíhají pod vlivem základních socializačních institucí, především rodin a vrstevníků.

Dle Čápa (1996, s. 66 - 69) „*vývoj osobnosti tvoří jediný celek s biologickým vývojem organismu a s aktivním začleňováním jedince do společnosti.*“ Ve vývoji záleží mnoho na zkušenostech jednotlivce, na jeho předpokladech, jak zvládal řešit problémy či nezvládal, na dosaženém stupni vývoje, zda je zralý či nezralý, ale též na jeho očekávání, co chce od budoucnosti. Vývoj osobnosti se utváří ve věkových stádiích, jejichž pořadí je zákonité. Na každé stadium je nutná příprava v předešlých stádiích a připravuje stádia, která nastanou. Stádia vývoje jednotlivce jsou vymezena biologickými znaky, požadavky společnosti, činnostmi s odpovídajícími problémy a utvářením společenských vztahů. Mnozí rodiče pubescenta či adolescenta se často ke svému dítěti chovají jako k malému a nesamostatnému, který vyžaduje neustálou péči v podobě instrukcí, příkazů a kontrol. Dítě nebo mladiství mnohdy nechápu problémy dospělých, neboť předpokládá výskyt jen těch problémů, které sám prožívá při svém vývojovém stádiu a podle vnějších momentů (např. že dospělý nemusí nikoho poslouchat a už vydělávají, mají zaměstnání, aj.) usuzují, že dospělí nemají vlastně žádné problémy.

Dospívající mají nutnost orientovat se a poznávat svět, mají tendenci do jeho dění zasahovat a zajímat se o vše možné, neboť neví, co udělat dřív, chtějí si vše vyzkoušet. Při hledání zájmů a činností si vybírají podle toho, v čem vynikají a dosahují uspokojení. Proto je nezbytné je v jejich zájmech a předpokladech usměrňovat, protože toto utváří předpoklad jejich budoucí profesní orientace, formuluje to jejich osobnost po stránce citové a intelektuální. (Němec, 2002, s. 24)

Podle konceptu J. Piageta je myšlení dospělého kvalitativně odlišné od myšlení dítěte a přechody z jedné fáze do druhé jsou spojeny s významnými změnami ve formě organizace myšlenkového procesu. Adolescent získává schopnost hypoteticko-deduktivního myšlení. L. S. Vygotskyj (2000, s. 183) věří, že „*ve středu struktury sebevědomí dospívajícího je nejen myšlení, ale také představivost.*“ Sny adolescentů nesouvisí se skutečnou situací, teenager „pracuje“ s kategorií možných. Hluboké sebevědomí adolescenta mu tedy umožňuje vnímat svět kolem sebe novým způsobem, materiálním i duchovním. Schopnost teoretického myšlení, přivlastnění systému vědeckých konceptů v různých oblastech znalostí včetně sebepoznání vede k rychlému rozvoji „*osobní reflexe*“ a na základě toho k intenzivnímu „*rozvoji sebevědomí.*“

Mezi charakteristické rysy této věkové skupiny patří zvýšená míra kritičnosti, snaha osamostatnit se, svobodné jednání a myšlení, rozporuplné sebehodnocení a nevyrovnané sebevědomí. Hůře uznávají kompromisy, převládají tendence negovat jednání ostatních. Sami přitom nechtějí přijímat kritiku a mají snahu řešit situace radikálně. (Kraus, 2006, s. 11)

Touží po dobrodružství a adrenalinu, což se projevuje, rychlým střídáním citů a impulzivním jednáním. Jak uvádí Kraus (2006, s. 11), „*je to období krystalizování vlastních životních názorů, třibení hodnotového žebříčku, hledání smyslu a perspektiv života.*“ Adolescenti se bouří vnitřně proti všemu, co proniká do jejich intimity. Podráždění jsou zvláště v případě starostlivých nebo sledujících pohledů, poznámek i gest rodičů či vychovatelů. Toto vše naznačuje, že tato životní etapa je provázena dostatečným napětím a úzkostí a že stále ještě nebyly vytvořeny dostatečné obranné mechanismy.

Podle Saka a Sakové (2004, s. 9) není vývoj hodnotového systému ve věku středoškolské mládeže ještě zcela dokončen. Utváření a přetváření hodnotové orientace vzniká průběžně v konfrontacích s životními situacemi, získáváním nových informací a působením několika vlivů. Jeho hodnotový systém se utváří v ne příliš jednoduchých podmínkách, neboť dnešní společnost mu naznačuje, že může jednat i v rozporu s hodnotovým systémem společnosti.

3.2 Sociální zrání a morální vývoj

Toto dlouhé období adolescence je proces, kdy se závislý jedinec formuje na nezávislého, který má za sebe plnou odpovědnost. Labáth (2001, s. 126) mluví o masce dospělosti, kterou

si nasazují jedinci, kteří se ještě necítí být dospělí, ale po dospělosti touží. Projevuje se to jakousi karikaturou dospělého, který kouří a vulgárně se vyjadřuje.

Toto sociální zrání je procesem vývojových změn, kdy se u jednotlivce mění sociální pozice a role, a tím dochází k postupné změně od objektu péče v subjekt, který je společenský. Sociální zrání probíhá v sociálním poli, což je společenská realita, která má pro adolescenta několik podob, např. jakýkoliv vztah k vrstevníkům a skupinám, nebo se adolescent aktivně či pasivně podílí na společenských procesech, nebo je ovlivněn setkáním s materiálními a duchovními výtvoři, které vyjadřují určité hodnoty, normy, postoje, názory i ideje, a konečně v neposlední řadě je touto společenskou realitou též množství společenských organizací a institucí. (Sak, 2000, s. 35, 17)

Kraus (2006, s. 12) říká, že „*v tomto procesu dochází k vývojovým změnám v chování a vědomí v souladu s měnícím se postavením ve společnosti, k utváření základní motivační struktury a hodnotové orientace.*“

Macek et al. (2002, s. 120) uvádí, že důležitou roli v sociálním zrání hrají krom rodičů i vrstevnické vztahy. Jejich vlivem dochází ke vzájemnému poskytování pocitů, názorů, vzorců chování, čímž si adolescent testuje sám sebe, zvyšuje si vlastní hodnotu a respektuje hodnoty jiných či poznává hodnoty partnerských vztahů.

Grotevand spolu s Cooperem (1985, in Macek et al., 2002, s. 119) uvádí, že mohou-li adolescenti volně vyjadřovat svůj názor, ve vstřícné atmosféře rodiny, tak i otevřené konflikty mohou být přínosem a přispívat k pocitu akceptace a sebeprosazení. Neboť vyvážený styl komunikace vede k posilování osobní identity adolescentů. Při kvalitní výchově je nutné dle Thorové (2015, s. 188) uplatnit „*tři hlavní strategie: fyzickou sílu, nesouhlas/zákaz a vysvětlení.*“ Právě vysvětlení se jeví jako neúčinnější strategie, která přispívá nejefektivněji k morálnímu vývoji dítěte.

Dospívající se sebevzdělávají, cítí zodpovědnost za dovednosti a výkon, pokud mají zájem, věnují se studiu jazyků, hraní na hudební nástroje nebo sportují. (Říčan, 2014, s. 202) Ale také mohou sklouznout k rizikovým projevům, pokud selhávají právě při naplňování svých rolí nebo nemají uspokojivé vztahy se svými vrstevníky. Důsledkem bývá odmítnutí skupinou, což může vyvolávat nežádoucí deviantní chování (např. užívání drog a projevy agrese), přijetím norem antisociálních skupin nebo sociální izolací. Pro takového adolescenta je pak typické, že si nedokáže vytvořit odpovídající vztah k druhému pohlaví,

který je dlouhodobější, což může být také spojováno s poruchou sexuální identifikace. Dospívající tak v důsledku nenaplnění osobní identity může pociťovat vnitřní zmatek a citovou dezorientaci, která vede k bezmocnosti a pocitu méněcennosti. (Kraus, 2006, s. 13) Také Kunák (2007, s. 21) poukazuje na dospívání jako komplikované a nebezpečné období, které může vykazovat extrémní chování vlivem nevhodné výchovy. Macek et al. (2002, s. 164) zmiňuje, že mladí jsou velmi vnímaví v otázkách spravedlnosti a to tím, že se stávají více autentickými, přináší to střety s okolím, což je pro ně zkušenost pro vytváření hodnotového systému. Mění se emoční prožitky, vztah k sobě samému, normám a společenským tématům. Významnou roli mají emoce při utváření postojů k lidem.

3.3 Identita adolescentů

Identita je těžce definovatelná, člověk při hledání identity hledá sám sebe (Kern, 2006, s. 183). Identita neboli sebepojetí je soubor názorů jednotlivce vztažených k vlastnímu já. Jak uvádí Thorová (2015, s. 286), vyvíjí postupně od dětství, nikoli prudce v období adolescence a řeší otázky: „*Kdo jsem? Jaký jsem? Kam patřím? Co je pro mě v životě důležité? Kam směřuji?*“ Do identity psychické řadíme též sexuální orientaci, profesní zaměření a vlastní světonázor²⁹.

Podle Carr-Gregga (2010, s. 57) je právě cílem adolescenta vytvořit si identitu, čímž dosahuje značnou nezávislost pro samostatné působení v životě a odpoutání se od rodičů.

Problematikou identity se v psychologii zabýval James Marcia, tzv. „*status identity*“ a Erik Homburger Erikson, který tento pojem zanesl do psychologie. Thorová (2015, s. 281) uvádí, že podle Eriksona (1950) životní cyklus člověka probíhá v osmi „*vývojových stádiích, z nichž každé charakterizoval určitým typem psychosociálního konfliktu a krize.*“ Hlavním vývojovým úkolem adolescenta ve stádiích psychosociálního vývoje je vyřešení konfliktu mezi identitou a zmatečností rolí. Adolescent si proto musí vytvořit sebeúctu, která je součástí sebepojetí, k čemuž přispívají mnohé soudy lidí a identifikace s vrstevníky. Nepovede-li se konflikt vyřešit, vývoj se naruší nebo stagnuje. Dále Thorová (2015, s. 284) uvádí, že Erikson tvrdí, „*děti rodičů, kteří umožnili svým dětem hledání vlastní identity, jsou méně ohrožené zmatečností rolí než děti rodičů, jež byly donuceny přizpůsobit se názorům rodičů.*“

²⁹ Světonázor - jsou životní názory, hodnoty a postoje, vkládání společnosti, smyslu života či člověka.

Eriksonův přístup více rozvíjí James Marcia, kanadský klinický psycholog, který tvrdil, že osobnost se skládá z více identit. Adolescent se setkává s krizí tím, že je vtažen do volby a rozhodnutí o svém současném a budoucím životě. Nachází se v procesu aktivního hledání a objevování. Dalším podstatným aspektem utváření identity je, zda je přítomen či nepřítomen určitý závazek. Tento závazek je investice a též zodpovědnost v prioritních oblastech života dospívajícího, jestliže toto přijímá, přijímá též i cíl a tím i program. (Macek, 2002, s. 117)

Marcia (1980, in Macek, 2003, s. 20 - 21), uvádí čtyři stavy identity, se kterými v průběhu psychosociálního vývoje adolescentů a též dospělých setkáváme:

- „*status náhradní, nebo předčasně uzavřené identity*“ – jedinec přebírá názory a identitu od autorit, nemá potřebu si to ověřovat vlastní zkušeností;
- „*difuzní (rozptýlená) identity*“ - jednotlivce se nesebedefinuje, je pod vlivem vrstevníků a mění chování a názory dle normy skupiny, jejíž je členem;
- „*moratorium (odložení) identity*“ - období úzkostí i nejistot, experimentování a zkoušení nových rolí, objevů a zájmů;
- „*dosažení autentické identity*“ – jednotlivce vlastní identitu nakonec nalézá, ale předtím si prochází mnohými rozpory, krizemi a musí zvládnout umění orientovat se v různorodosti názorů. Tímto si vymezí svou identitu proti autoritám.

3.4 Adolescentní mládež ve výzkumech v souvislosti s hodnotami

V psychologii se výzkumem hodnot zabýval ve 20. století Milton Rokeach, v současnosti je nejvíce citovaná práce Shaloma Schwartze.

Ve výzkumech jsou uvedené obecné trendy ve vývoji hodnot, norem a hodnotových orientacích, ale je nezbytné poznávat příznačné hodnoty a orientace pro dané typy vrstev a skupin společnosti tak, aby prvky dělicí i sjednocující společnost byly co nejvíce přesné a bylo s nimi možné dále pracovat ve prospěch rozvoje a růstu života v naší zemi. (Prudký, 2004, s. 30) Některé výzkumy dle Krause (2006) potvrzují, že žebříček hodnot mládeže více či méně „kopíruje průměrné hodnoty celé populace.“ U mládeže jsou výrazné hodnoty přátelství, volného času a cestování. Také životní prostředí se více promítá u mládeže než u dospělé populace.

První příprava systematického mezinárodního výzkumu o hodnotách Evropanů proběhla v 70. letech. Sociologové ve své činnosti při zkoumání hodnotové orientace sledují vývoj

hodnot a zájmů jednotlivců. Důvodem je, že vývoj hodnotového systému je závislý na zájmech jednajících a na míře uspokojování jejich zájmů v podmínkách, kdy jejich činnost je orientována danou hodnotovou soustavou. Ve společnosti, kde jsou dlouhodobě neuspokojené zájmy svých členů, může dříve či později dojít k vynucení změny hodnotové orientace. Tam, kde existují zájmy, existují též kritéria, podle kterých se volba vybírá, v zájmové orientaci je mnoho hodnotových voleb a nikdy nemizí. (zdroj: <https://encyklopedie.soc.cas.cz>)

Výzkumník Inglehart na začátku 70. let vyslovil hypotézu, že mladí budou preferovat hodnoty vyššího řádu, jako jsou pospolitost, seberealizace, kvalitní život v kvalitním životním prostředí (tedy hodnoty postmaterialistické). Empirické výzkumy později prováděné jasně ukazují, že společnosti, kde je vysoký podíl postmaterialistů, mají výrazně nižší míru ekonomického růstu, protože ta již přestala být hodnotou. V zásadě kladou důraz na tradiční náboženské normy, zdůrazňující kulturu či prestiž. (zdroj: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Postmaterialismus>)

Podle výzkumu Technické univerzity v Liberci z 90. let základní hodnotové orientace středoškolské mládeže, kterou prováděl doktor pedagogiky Horák, dominovaly tyto výsledky hodnot: „*zdraví, láska, přátelství a spokojený život.*“ Výzkumu se zúčastnilo tři tisíce respondentů, kteří si sami vytvářeli vlastní žebříček hodnot, nebyla jim předkládána žádná škála hodnot k výběru. (Horák, 1997, s. 17-18)

Výzkumy sociologů nám naznačují, že ve vyspělých zemích západu dochází zvláště u mladší generace, která nezažila válku, **k posunu hodnotového žebříčku směrem k „postmaterialismu“³⁰**. U této generace zásadně poklesl smysl pro materiální statky, konzum a výkon se také snížil. Naopak se vytvořil silný pocit solidarity, cit pro globální problémy a smysl pro rozdílnost. Zásadním vlivem pro tento stav byla jejich socializace v prostředí, kde se zvyšovala prosperita. (Ekorsa 1992, in Jeník, 1999, s. 46)

Zásadní proměny společnosti v devadesátých letech se dotkly i změny postojů k manželství, rodičovství i partnerství. Kraus (2004) uvádí, že výzkum středoškolské a učňovské mládeže zjistil, že se mění pohled na udržení partnerského vztahu. Milostné vztahy jsou utvářeny jen na několik měsíců, namísto roků. Projevuje se tak slábnutí obav z přenosných pohlavních chorob a to tak, že se snižuje věk začátku sexuálního života. (Kraus, 2004, s. 74 -75)

³⁰ Postmaterialismus - termín použitý americkým politologem Ronaldem Inglehartem, vychází z latinského post = později; materia = látka, hmota

Tradiční společnost v minulém století netolerovala předmanželský sex, současná společnost se odklonila od tohoto faktu a předmanželskou sexuální zkušenost běžně akceptuje. Autoři Weiss a Zvěřina (2001) uvádí, že se snižuje věk zahájení sexuálního života před začátkem 15- ti let věku, ale naopak se zvyšuje věk prvního sňatku. (Weiss, Zvěřina, 2001, s. 29 – 38). Manželství už není vnímáno jako konečný model soužití pro mládež 15 až 19 let. Velký význam mezi mládeží je přikládán plnohodnotnému partnerskému vztahu, více u dívek než u chlapců i díky jejich předčasnému vyžívání. (Sekot, 2006, s. 211)

V publikaci Prudkého (2009a, s. 194) se dočteme, že jsou rozdíly v hodnotové orientaci v závislosti na pohlaví. Muži upřednostňují práci, změnu a podnikání, oproti ženám, které dávají přednost rodině, altruismu (nesobeckost) a stabilitě. Dotazovaní s nižší úrovní vzdělání upřednostňují tyto hodnoty: zábava, změna či zahraniční zkušenosti, okamžité uspokojení s okamžitým výsledkem, šetrnost. Naopak dotazovaní s vyšším vzděláním preferují rodinu, altruismus, práci, stabilitu, zodpovědnost a vzdělanost, veřejnou angažovanost. Nelze ale říci, že úroveň vzdělání je trendem, neboť je to obtížné určit, předpokládá se ale, že se tento rozdíl postupně snižuje.

V této kapitole jsme se pokusili vymezit stručně období adolescence a popsat vývoj osobnosti a sociálního zrání spolu s morálním vývojem. Zaměřili jsme se na identitu, která dle závěrů empirických studií zásadně ovlivňuje osobnost jednotlivce ve vnímání své vlastní hodnoty. Závěrem jsme uvedli některé postřehy z různých výzkumů, které se týkají hodnot u adolescentní mládeže a mohou být pro nás v naší práci informačním přínosem.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÁ ČÁST

Praktická část diplomové práce navazuje na teoretickou. V praktické části se věnujeme **výzkumu kvantitativnímu**, kde zjišťujeme hodnoty dnešních adolescentů na střední škole. Tímto výzkumem se budeme snažit navázat na předchozí výzkumy, provedené studenty UTB FHS Zlín z období 2011 - 2017. Za nástroj šetření jsme zvolili **standardizovaný dotazník** hodnotových portrétů S. H. Schwartze – PVQ ve zkrácené verzi 21 položek, neboť tento typ byl pro náš výzkum adekvátní. Tato zkrácená forma s 21 portréty byla použita v Evropském sociálním výzkumu z roku 2002. Doplnili jsme ho nestandardizovanými dotazy vlastního zpracování, inspirovali jsme se výzkumy Krause, Rabušice, Saka a Prudkého. Dotazník hodnotových portrétů Schwartze je uvedený pod položku 4 v našem dotazníku (viz příloha P1), umožní nám sledovat 10 hodnotových typů, které se dají seskupit na 4 vyšší hodnotové typy³¹, které aplikujeme v této práci, abychom tím zabránili nízké spolehlivosti indexů. Vyšší hodnotové typy spolu s písmenem položky, které tyto hodnotové typy utváří, prezentujeme v Tabulce 1 a pro informaci v ní barevně rozlišujeme členění dle Řehákové (2006, s. 116 – 117) na: **individuální zájmy**, kam spadá samostatnost, stimulace, požitkářství, moc a úspěch; **kolektivní zájmy** - přizpůsobení, tradice, benevolence; **přechodové zájmy** - universalismus, bezpečnost.

Tabulka 2: *Přiřazení jednotlivých položek k vyššímu hodnotovému typu*

Hodnoty vyššího typu	10 hodnotových typů	Písmeno položky č. 4 v dotazníku
Konzervatismu	Bezpečnost	E, N
	Přizpůsobení/konformismus	G, P
	Tradice	I, T
Otevřenost ke změnám	Samostatnost	A, K
	Stimulace	F, O
	Požitkářství	J, U
Orientace na úspěch	Moc	B, Q
	Úspěch	D, M
Orientace na druhé či překročení sebe sama	Univerzalismus	C, H, S
	Benevolence	L, R

Zdroj: vlastní zpracování, 2020

³¹ Vyšší hodnotové typy jsou uvedené v kapitola 1.2 Motivační hodnotové typy Schwarzte a Sagiva (1995, in Zich et al., 2016, s. 4)

4.1 Výzkumný problém

Výzkumný problém naší diplomové práce je hodnotová orientace u adolescentů na Středním odborném učilišti a Gymnáziu ve Valašských Kloboukách a na Střední odborné škole Slavičín. Konkrétně se zaměříme na studenty od 15 do 20 let věku. Výzkumem se snažíme zmapovat, jaké hodnoty dnešní adolescenti uznávají a liší-li se výrazněji v závislosti na pohlaví, typu školy, výchovném stylu obou rodičů, socioekonomickém statusu rodiny a typu rodinného soužití.

4.2 Cíl výzkumu

Z hlediska cílů práce je zásadním momentem Schwarzovy teorie základních hodnot to, že hodnoty jsou chápány jako motivační základ postojů a jednání. (Zich et al., 2016, s. 45)

Stěžejním cílem výzkumu v naší diplomové práci je: **„Zjistit hodnotovou orientaci adolescentů“** s pomocí nástroje PVQ a doplňujících nestandardizovaných otázek dotazníku.

Dílčí cíle:

1. Zjistit hodnotovou orientaci u adolescentů jako celku.
2. Zjistit hodnotovou orientaci u dívek a chlapců v adolescenci.
3. Zjistit hodnotovou orientaci u adolescentů navštěvující střední odborné učiliště (dále SOU), gymnázium a střední odbornou školu (dále SŠ).
4. Zjistit hodnotovou orientaci adolescentů dle socioekonomického statusu rodiny.
5. Zjistit hodnotovou orientaci adolescentů dle výchovného řízení rodičů.
6. Zjistit hodnotovou orientaci adolescentů dle typu rodinného soužití.

Naším výzkumem chceme sociální pedagogice přispět tak, že na základě výsledků hodnot, které adolescenti uznávají, je lépe pochopíme a budeme vědět, jak s nimi v jejich „bloudivém a chaotickém“ životním období nejlépe pracovat.

4.3 Otázky výzkumu

VO1: Jakou preferují hodnotovou orientaci adolescenti jako celek?

VO2: Jaká je hodnotová orientace u dívek a chlapců?

VO3: Jakou mají hodnotovou orientaci adolescenti navštěvující SOU, gymnázium a SŠ?

VO4: Jaká je hodnotová orientace adolescentů dle socioekonomického statusu rodiny?

VO5: Jaká je hodnotová orientace adolescentů dle výchovného řízení rodičů?

VO6: Jaká je hodnotová orientace adolescentů dle typu rodinného soužití?

Toto jsou specifické výzkumné otázky, které zkoumají vztah mezi dvěma jevy, **ale my volíme kvantitativní výzkum bez stanovení hypotéz.**

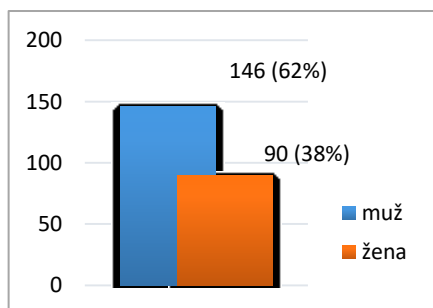
4.4 Výzkumný soubor a způsob jeho výběru

Výzkum je zaměřen na adolescenty, toto období je věkově limitované od 15 do 20 let, což je věk středoškolské mládeže. Ve výzkumu jsme se zaměřili na střední školy ve městě Valašské Klobouky a Slavičíně. Výběr výzkumného souboru je podle Chrásky (2007, s. 22) záměrný výběr, neboť jde o školy, které jsou demograficky v lokalitě bydliště výzkumníka a také ochotným přístupem ředitelů vybraných škol se na výzkumu podílet. Jedná se o Gymnázium Valašské Klobouky, Střední odborné učiliště Valašské Klobouky a Střední odborná škola Slavičín.

Celkem bylo získáno 240 odpovědí (responzí), 4 respondenty jsme vyřadili, neboť z jejich odpovědí bylo zjevné, že zadání nepochopili. Do analýzy tak bylo zařazeno **236** adolescentů, z toho 146 chlapců (62 %) a 90 dívek (38 %), viz Graf 1.

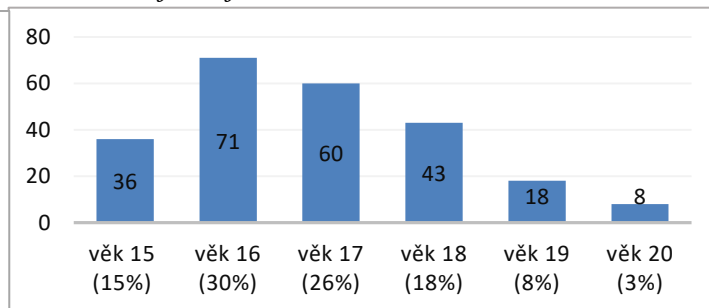
Graf 2: Ilustruje rozptyl věkového složení od 15 - 20 let.

Graf 1: *Jsem:*

Zdroj: vlastní výzkum, 2020

Graf 2: *Můj věk je :*

Zdroj: vlastní výzkum, 2020

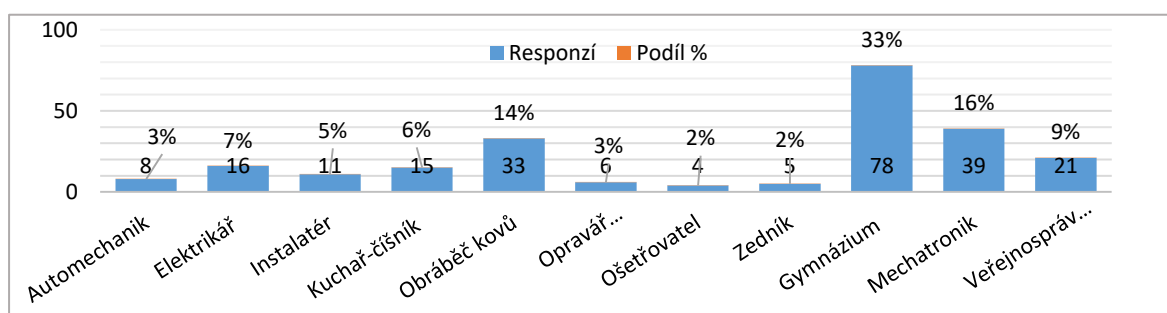
Největší zastoupení měla skupina respondentů ve věku 16 a 17 let (cca 56 %). Průměrný věk studentů je 16,8 let; věkové zastoupení adolescentů ve vzorku ilustruje Graf 2. Dívek je 38 % (90) a chlapců je 62 % (146).

Položka 3 (Graf 3) uvádí rozdělení respondentů dle typu studia, jedná se o studenty těchto škol: **Gymnázium Valašské Klobouky**, kde je doba studia 4 roky a výstupem je maturitní zkouška, **SOU Valašské Klobouky**, které nabídlo tyto obory k výzkumu: veřejnoprávní činnost – tento obor je 4 letý s maturitou a tříleté obory ukončené výučním listem: pečovatelský, automechanik, zedník, kuchař - číšník, opravář zemědělských strojů. Poslední zapojená škola je **SŠ Slavičín**, která pro výzkum nabídla 4 letý obor ukončený maturitní zkouškou:

Mechatronik (uvedený obor se zabývá seřizováním a programováním CNC strojů) a nematuritní tříleté obory: elektrikář, obráběč kovů, instalatér. Jednotlivé formy studia budou dále v práci označeny zkratkami takto: SOU (všechny obory s výučním listem), SŠ (všechny obory střední školy ukončené maturitou) a gymnázium.

Graf 3 prezentuje obory studia i s jejich poměrovým zastoupením, data jsou vyjádřeny absolutní a relativní četností.

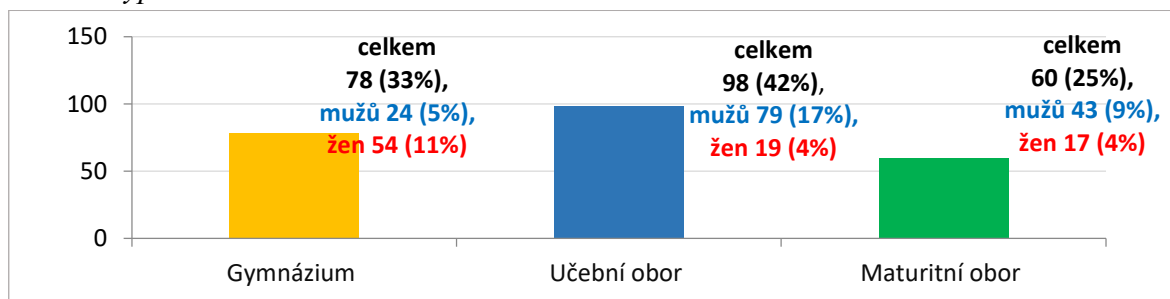
Graf 3: *Studuji:*

Zdroj: vlastní výzkum 2020

Graf 4 znázorňuje poměrové zastoupení mužů a žen dle typu studované střední školy.

Graf 4: *Typ vzdělání*

Zdroj: vlastní výzkum 2020

Ze vzorku dospívajících studuje obor s výučním listem 42 % (98) respondentů a 58 % (138) končí své studium maturitní zkouškou.

4.5 Technika a metoda sběru dat

V našem výzkumu budeme používat kvantitativní výzkum. Výzkumník si zvolil jako nástroj dotazník, neboť umožňuje oslovit velké množství respondentů a je časově i ekonomicky nenáročný. Dotazník obsahuje celkem 25 položek, z toho 16 položek uzavřených a 8 položek polootevřených, 1 položka je škálová a adolescenti k jednotlivým položkám přiřazují „velmi důležitá, docela důležitá, nepříliš důležitá a zcela nedůležitá“. Pro splnění cíle jsme využili jako nástroj šetření standardizovaný dotazník prof. Schwartze, konkrétně půjde o 21 výroků,

kteří jsou zařazeni v dotazníku pod položku 4, a námi sestavené otázky zjišťovací týkající se rodiny, životních problémů, vzdělání rodičů, výchovných stylů v rodině a socioekonomického statusu rodiny. Tyto otázky nám mohou pomoci pochopit směr hodnotové orientace u adolescentů.

Dotazník byl vytvořený v elektronické podobě pomocí webové aplikace *www.survio.com*. Vyplnění elektronického dotazníku proběhlo prostřednictvím internetu ze zprostředkované adresy v rámci výuky dle domluvy s řediteli jednotlivých škol, což se jeví jako nejlepší forma pro tuto zvolenou věkovou skupinu. Adresa dotazníku byla prostřednictvím pedagogů zprostředkována studentům spolu s instrukcí k vyplnění, která byla součástí dotazníku. Důraz byl kladen zejména na anonymitu. Ti respondenti, kteří neměli možnost se ve vyučování zapojit do výzkumu, ať z důvodu nemoci či jiného, dostali možnost zapojit se do výzkumu díky spolužákům a jejich sdělení webové adresy dotazníku, čímž jsme si zajistili dostatečný počet responzí. Studenti byli na úvod seznámeni, za jakým účelem se dotazník vyplňuje, bylo jim řečeno, že dotazník je zcela anonymní a slouží jen jako podklad pro diplomovou práci. Výzkumník měl možnost sdělit své pokyny pro vyplňování, které byly prostřednictvím pedagogů tlumočeny respondentům. V pokynech bylo, aby respondenti byli co nejvíce objektivní a neměli snahu ovlivňovat své odpovědi.

Samotný sběr dat se uskutečnil prostřednictvím předplaceného účtu výzkumníka Survio a vygenerováním jednotlivých odpovědí od respondentů. Vzor dotazníku je součástí přílohy P1 práce. Distribuce webového odkazu dotazníku a sběr dat se uskutečnil v prosinci 2019. Samotné vyhodnocení dat probíhalo od prosince 2019 do března 2020. Předvýzkum nebyl realizován.

4.6 Způsob zpracování dat

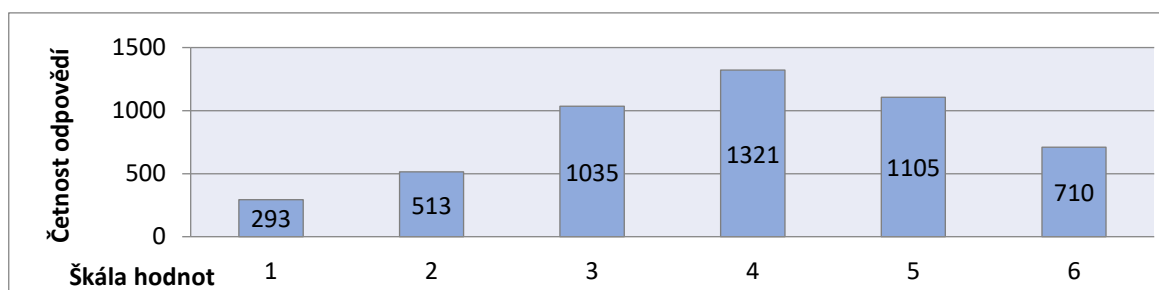
Data od vzorku, které jsme obdrželi, byla vygenerována do tabulky programu Microsoft Excel a z nich statisticky zpracována prostřednictvím programu Survio a Excel do grafů, což nám umožnilo se vracet a různě kombinovat jednotlivé údaje. Při analýze dotazníku uvádíme získaná data do tabulek či grafů, které jsou součástí naší práce, kdy některé pomocné grafy jsme umístili do přílohy P3 (dále jen P3). Tabulky v naší práci vycházejí z jedné struktury. Otázka je vždy uvedena v plném znění, tak jak byla respondentům kladena v dotazníku, což může být rovněž název tabulky či grafu. Data jsou vyjádřena responzí jako absolutní

četnost³² a podílem jako relativní četnost³³. Výsledná data jsme rozdělili do dvou celků podle předem stanovených cílů výzkumu. V první části bude uvedena popisná analýza hodnotové orientace středoškoláků a poté bude následovat část, ve které se budeme snažit nalézt odpovědi na výzkumné otázky, které jsme si stanovili.

Respondenti přiřazovali jednotlivé hodnotové portréty PVQ ke své podobnosti na škále: **1 - nepodobá se mi vůbec, 2 - nepodobá se mi, 3 - podobá se mi málo, 4 - podobá se mi trochu, 5 - podobá se mi, 6 - velmi se mi podobá**. Tyto škálové podobnosti jsou prezentovány v tabulkách a z nich je následně vypočítáno průměrné bodové skóre pro jednotlivé hodnotové typy. Pro orientaci jak respondenti na portréty PVQ celkově odpovídali a jak jsou jednotlivé hodnoty nakupeny kolem střední hodnoty, jsme vypočítali **směrodatnou odchylku**, která je **1,39**. Schwartz (2001 in Řeháková, 2006, s. 116 - 117), v případě nízkých hodnotových indexů doporučuje sloučit sousední hodnotové typy, čímž se vytvoří spolehlivější index vyšších hodnotových typů³⁴.

Graf 5 nám prezentuje, počet responzí k přirovnávaným portrétům PVQ, tak jak je volili respondenti na předložené škále.

Graf 5: Četnost jednotlivých odpovědí na položky PVQ

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Pro základní orientaci jsme vypočítali **střední hodnoty**, které jsou pro kategoriální data modus a medián. **Modus, ale i medián vyšel v hodnotě 4** (1321 responzí) tzn., že výzkumný vzorek **nejčastěji vnímal svou podobu s popisovaným portrétem 4 - trochu se mi podobá**. Respondenti také častěji volili kategorii 5 - podobá se mi (1105 responzí) a 3 - málo se mi podobá (1035 responzí), u kategorie 6 - velmi se mi podobá (710 responzí). Nízká četnost byla v kategorii 1 - vůbec se mi nepodobá (293 responzí) a nejmenší 2 - nepodobá se mi (513 responzí).

³² Absolutní četnost je přesný počet respondentů, odpovídající na předkládané dotazy.

³³ Relativní četnost vyjadřuje procentové zastoupení odpovědí z celkového počtu a tedy ze 100 %.

³⁴ Tabulka 1, str. 55 našeho textu

5 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT

Položka 4 (Tabulka 3) uvádí zmapování hodnotové orientace středoškoláků metodou PVQ³⁵, kde je absolutní (počet responzí v závorce) i relativní četnost, ztotožnění³⁶ s příslušným hodnotovým portrétem všech dotazovaných. Tabulku jsme barevně rozdělili na deset hodnotových typů a k nim náležících čtyř, vyšších hodnotových typů. I když jsou otázky odstupňovány šestistupňovou škálou, tak **u jednotlivých otázek analyzujeme především krajní, jednoznačné ztotožnění s příslušným portrétem** (tj. žluté označení).

Tabulka 3: Hodnotové portréty

Vyšší hodnot. typ	Hodnot. typ	Škála podobnosti	Velmi se mi podobá 6	Podobá se mi 5	Podobá se mi trochu 4	Podobá se mi málo 3	Nepodobá se mi 2	Vůbec se mi nepodobá 1
Orientace na druhé	Univerzalizmus	Myslíš si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věříš, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.	(48) 20,3%	(69) 29,2%	(44) 18,6%	(45) 19,2%	(16) 6,8%	(14) 5,9%
		Je pro ni/něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on/a. I když s nimi nesusouhlasíš, chce jim porozumět.	(38) 16,2%	(52) 22 %	(67) 28,4%	(52) 22 %	(18) 7,6%	(9) 3,8 %
		Pevně věříš, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro ni/něj důležitá.	(45) 19,1%	(52) 22%	(70) 29,7%	(44) 18,6%	(13) 5,5%	(12) 5,1%
	Benevolence	Je pro ni/něj velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.	(35) 14,8%	(60) 25,4%	(76) 32,2%	(46) 19,5%	(11) 4,7%	(8) 3,4%
		Je pro ni/něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou jí/mu blízcí.	(63) 26,7%	(72) 30,5	(58) 24,6%	(29) 12,3%	(8) 3,4%	(6) 2,5%
Orientace na úspěch	Moc	Je pro ni/něj důležité, aby byl/a bohatá/ý. Chce mít hodně peněz a drahé věci.	(18) 7,6%	(27) 11,4%	(55) 23,4%	(59) 25%	(54) 22,9%	(23) 9,7%
		Je pro něj důležité, aby jí/ho lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.	(11) 4,7%	(40) 16,9%	(64) 27,1%	(56) 23,7%	(48) 20,3%	(17) 7,3%
	Úspěch	Je pro ni/něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.	(15) 6,4%	(35) 14,8%	(59) 25%	(66) 28%	(42) 17,8%	(19) 8%
		Je pro ni/něj důležité být velmi úspěšná/ý. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl/a.	(38) 16,1%	(47) 19,9%	(70) 29,7%	(54) 22,9%	(19) 8%	(8) 3,4%

³⁵ PVQ dotazník čítá 21 portrétů. Jednu z devíti hodnot popisují vždy 2 portréty, jen u hodnoty univerzalizmu jsou tři portréty. K jejich porovnání nebyl použit konkrétní portrét, ale bylo využito průměrné skóre dané hodnoty.

³⁶ 1 – vůbec se mi nepodobá, 2 - nepodobá se mi, 3 - podobá se mi málo, 4 - podobá se mi trochu, 5 - podobá se mi, 6 - velmi se mi podobá

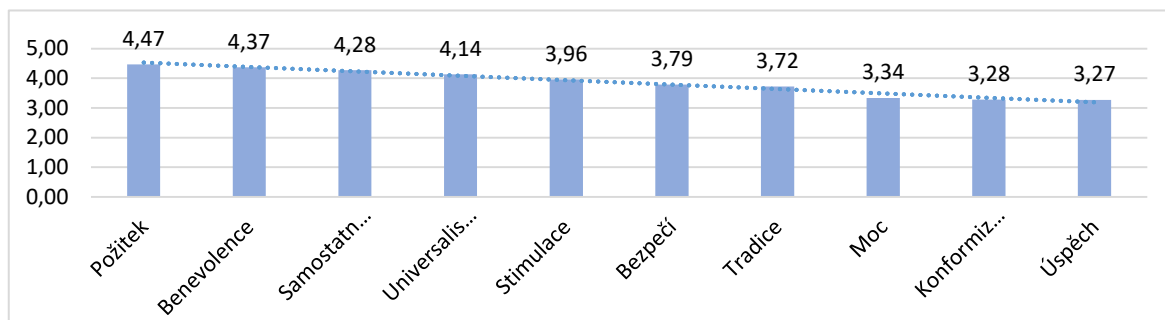
Otevřenost ke změně	Stimulace	Vyhledává dobrodružství a rád/a riskuje. Chce mít vzrušující život.	(39) 16,5%	(47) 19,9%	(64) 27,1%	(49) 20,8%	(29) 12,3%	(8) 3,4%
		Má rád/a překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.	(25) 10,6%	(60) 24,4%	(73) 30,9%	(45) 19,1%	(19) 8,1%	(14) 5,9%
	Požitek	Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil/a. Je pro ni/něj důležité dělat věci, které ji/mu přinášejí potěšení.	(56) 23,8%	(66) 28%	(61) 25,8%	(40) 16,9%	(8) 3,4%	(65) 2,1%
		Je pro ni/něj důležité užívat si života. Rád/a si dopřává.	(51) 21,6%	(85) 36%	(54) 22,9%	(30) 12,7%	(11) 4,7%	(5) 2,1%
	Samostatnost	Pomýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro ni/něj důležité. Rád/a dělá věci svým vlastním originálním způsobem.	(29) 12,3%	(62) 26,3%	(68) 28,8%	(47) 19,9%	(20) 8,5%	(10) 4,2%
		Je pro ni/něj důležité, aby si sama/sám rozhodoval/a o tom, co dělá. Má rád/a svobodu a nezávislost na druhých.	(70) 29,7%	(63) 26,7%	(51) 21,6%	(32) 13,6%	(15) 6,4%	(5) 2%
Konzervatismus	Bezpečí	Je pro ni/něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit její/jeho bezpečnost.	(27) 11,4%	(53) 22,5%	(56) 23,7%	(54) 22,9%	(27) 11,4%	(19) 8,1%
		Je pro ni/něj důležité, aby jí/mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.	(30) 12,7%	(49) 20,8%	(69) 29,2%	(46) 19,5%	(23) 9,7%	(19) 8,1%
	Konformita	Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.	(8) 3,4%	(31) 13,7%	(51) 21,6%	(59) 25%	(53) 22,5%	(34) 14,4%
		Je pro ni/něj důležité, aby se vždy choval/a spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné.	(16) 6,8%	(33) 14%	(67) 28,4%	(68) 28,8%	(32) 13,5%	(20) 8,5%
	Tradice	Je pro ni/něj důležité být pokorná/ý a skromná/ý. Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.	(22) 9,3%	(54) 22,9%	(76) 32,2%	(55) 23,3%	(16) 6,8%	(13) 5,5%
		Tradice je pro ni/něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se pořádají v jejím/jeho náboženství nebo v rodině.	(20) 8,5%	(43) 18,2%	(64) 27,1%	(56) 23,7%	(29) 12,3%	(24) 10,2%

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Jednoznačné ztotožnění s příslušným portrétem mají adolescenti u portrétu, který se týká samostatnosti a svobody 29,7 % (70), naopak nejmenší podobnost (modré označení) spatřují u konformismu 14,4 % (34), což je pro ně charakteristické, neboť jak víme z odborných publikací, adolescenti se nechtějí podřizovat autoritám a bojují proti nim.

Cílem práce je zjistit, jaká je hodnotová orientace adolescentů jako celku, proto jsme se zaměřili na vygenerování základních hodnotových typů a po vypočítání průměrného bodového skóre těchto jednotlivých hodnotových typů z responzí jsme vytvořili **Graf 6**.

Graf 6: Průměrné bodové skóre hodnotový typů všech respondentů

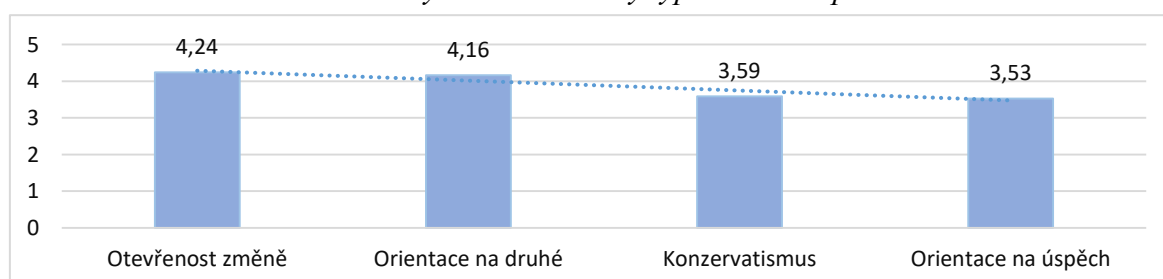

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Vyčteme z něj, že **respondenti vnímají největší podobnost s hodnotovým typem požitek**, což u nich vyjadřuje nutnost potěšení i zábavy, užívání života a nestřídmosti, které vznikají na základě uspokojování smyslů a sebe samého. Druhé místo překvapivě patří **benevolenci**, která zastupuje ochranné hodnoty, kam spadá princip rovnosti, všeobecné tolerance a orientace na kolektivní zájmy, jako jsou ochota, čestnost, oddanost, zodpovědnost, skutečné přátelství, citová a duchovní intimnost a smysl života. Třetí se umístila **samostatnost**, jenž bývá označována také termínem „sebeřízení“. Následuje **universalismus**, kam řadíme ochranu životního prostředí, svět krásy, tolerance, moudrosti, rovnosti i spravedlnosti a vnitřní harmonie. Pátá je **stimulace**, což znamená odvážný, pestrý a vzrušující život. Šestá je hodnota **bezpečí**, pod kterou řadíme sociální pořádek, bezpečnost rodiny i národa, pocit sounáležitosti a zdraví. Podřízení se životu, pokoru a úctu k tradicím, či mírnost v sobě adolescenti moc nezpodobňují s předkládanými typy, proto je **tradice** řazena až na sedmé místo. Rovněž se mladí moc nezpodobňují s hodnotu moci, kam řadíme společenského uznání, autority či bohatství.

Z výsledků uvedených v předchozí Tabulce 2 je zřejmé, že pro pochopení rozdílů v hodnotových orientacích je nutné přejít od jednotlivých portrétů ke čtyřem hodnotovým typům (**Graf 7**), které jsme podrobněji popsali na s. 20, což také doporučuje Schwartz v případě, kdy je nízký index, čímž se vytvoří spolehlivější index vyšších hodnotových typů.

Graf 7: Průměrné bodové skóre vyšších hodnotový typů všech respondentů

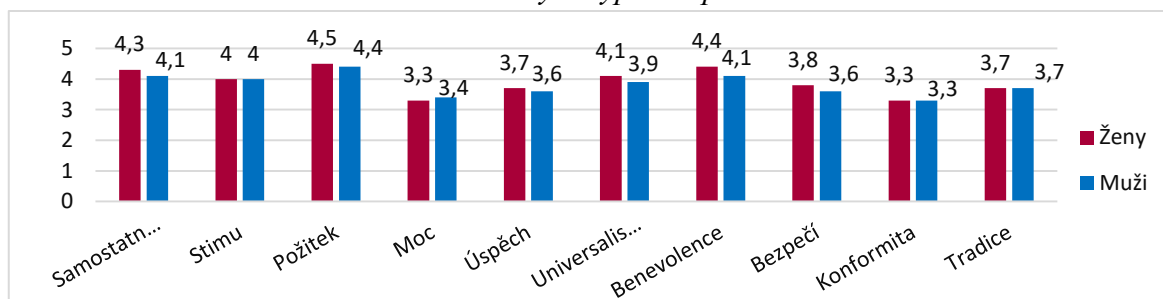

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

V Grafu 7 má nejvyšší průměr bodového skóre 4,24 u adolescentní mládež hodnotový typ **otevřenost ke změně**, který vychází z hodnot samostatnosti, stimulace a požitku. Můžeme říci, že adolescenti jsou zaměřeni na získávání nových zážitků a zkušeností, přitom pokládají za důležité samostatné jednání i rozhodování. Hodnotový typ **orientace na druhé**, tzn. překročení sebe samého, které vychází z hodnot univerzalizmu a benevolence, má 4,16 bodové skóre. Adolescenti tak k našemu potěšení sdělují, že je pro ně důležité blaho jiných lidí než blaho vlastní osoby, což by mohlo znamenat, že s krizí hodnot u adolescentní mládeže to není zase tak špatné, jak míní mnozí odborníci. Nejmenší podobnost s vlastní osobou mají adolescenti s typem konzervatismu a orientace na úspěch (též posílení ega), což vyjadřuje, že respondenti necítí podobnost s někým, kdo lpí na moci a úspěchu či sociálním nadřazení. Můžeme tak souhlasit se Schwartzovou teorií, že hodnoty orientované na druhé na individuální úrovni jsou ve vzájemném protikladu vůči hodnotám orientovaným na úspěch.

Graf 8, odpovídá na **druhou výzkumnou otázku: Jaká je hodnotová orientace u dívek a chlapců?**

Graf 8: Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle pohlaví

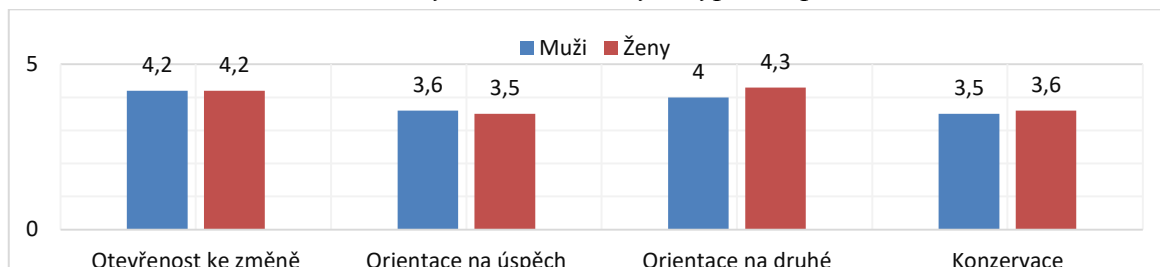

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Z grafu je patrné, že u hodnotových typů podle pohlaví jednoznačně vedou **dívky**, které jsou **více orientované na překročení sebe samé**, kde řadíme hodnoty **benevolence a universalismu**, oproti opačnému pohlaví také převládá hodnota samostatnosti a bezpečí. **Chlapci** jsou naopak více než dívky **orientovaní na posílení ega**, což jsou **hodnoty moci a úspěchu**. Obě pohlaví mají vyrovnané bodové skóre u hodnot stimulace, tradice a konformity.

Graf 9 nám prezentuje průměry bodového skóre vyšších hodnotových typů, opět dle pohlaví.

Graf 9: Průměrné bodové skóre vyšších hodnotových typů dle pohlaví

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Zde vidíme, že rozdíly u otevřenosti ke změně nejsou, co se týká pohlaví žádné, patrnější jsou u orientaci na druhé, která je u dívek větší (4,3), než u chlapců (4). Dále můžeme říci, že chlapci jsou více orientováni na úspěch a dívky jsou více konzervativní.

Třetí výzkumnou otázkou se ptáme: Jakou mají adolescenti hodnotovou orientaci dle typu navštěvovaných škol? Odpovědi jsme zanesli do Tabulky 3, která prezentuje data od nejvyšších po nejnižší (barva odlišuje hodnotové typy).

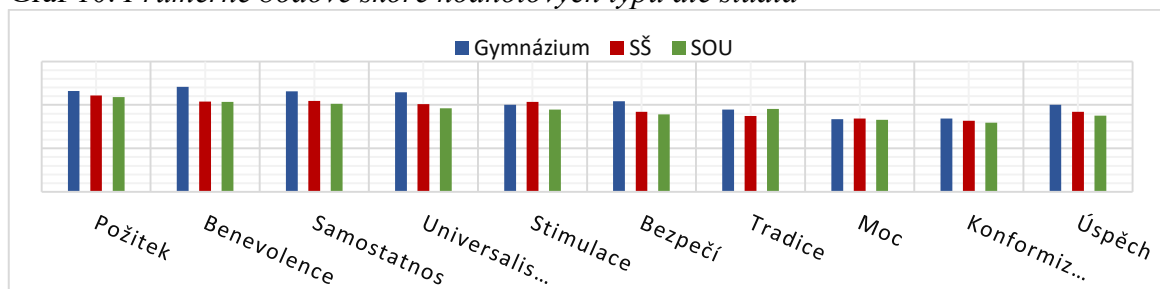
Tabulka 4: Hodnotové typy dle studia – značeny průměrem bodového skóre

Typ školy	SŠ		SOU	
	Hodnotový typ	Průměr	Hodnotový typ	Průměr
Gymnázium	Benevolence	4,83	Požitek	4,36
	Požitek	4,64	Benevolence	4,14
	Samostatnost	4,63	Samostatnost	4,05
	Universalismus	4,58	Universalismus	3,84
	Bezpečí	4,17	Tradice	3,81
	Stimulace	4,01	Stimulace	3,79
	Úspěch	4	Bezpečí	3,56
	Tradice	3,79	Úspěch	3,51
	Konformismus	3,38	Moc	3,31
	Moc	3,35	Konformismus	3,18

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Jelikož Tabulka 3 nám jasně ukazuje preferenci hodnot dle studia, zaměříme se na analýzu **Grafu 10**, který nám předkládá jednotlivé zastoupení hodnotových typů.

Graf 10: Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle studia

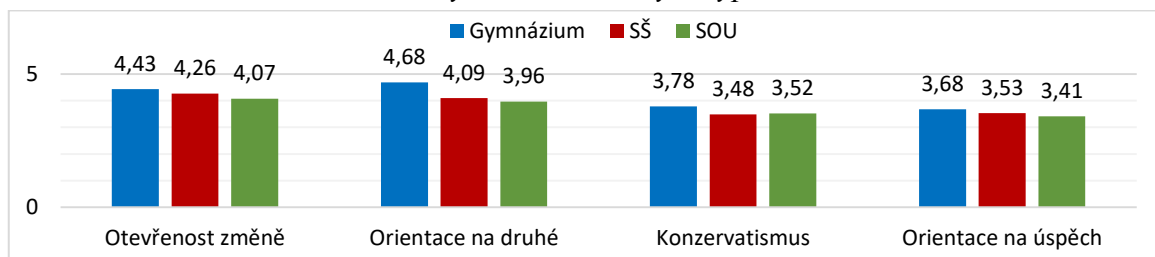

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Z Tabulky 3 i Grafu 10 je zřejmé, že ačkoliv gymnazisté a studenti SŠ mají čtyřletý obor zakončený maturitou, tak jejich hodnoty jsou dosti odlišné. Gymnazisté mají větší sklony k požitkům než ostatní, rovněž mají navrch v benevolenci, jsou více samostatní a univerzalisticky zaměřeni, vyhýbají se hrozbám, tíhnou více k pravidlům a společenskému řádu a oproti jiným sledovaným studentům chtějí uspět. To studenti SŠ více vyhledávají stimulanty ve formě dobrodružství a vzrušení oproti studentům z učiliště, kteří mají nejvyšší skóre ze všech sledovaných studentů u hodnot tradice. S hodnotou moci je spojen respekt a bohatství, ke kterým tíhnou jen nepatrně více studenti SŠ a až poté gymnazisté.

Větší rozdílnost v bodovém průměru můžeme nalézt při sloučení hodnotové orientace do hodnotových typů vyššího řádu, které prezentujeme v Grafu 11.

Graf 11: Průměr bodového skóre vyšších hodnotových typů dle studia

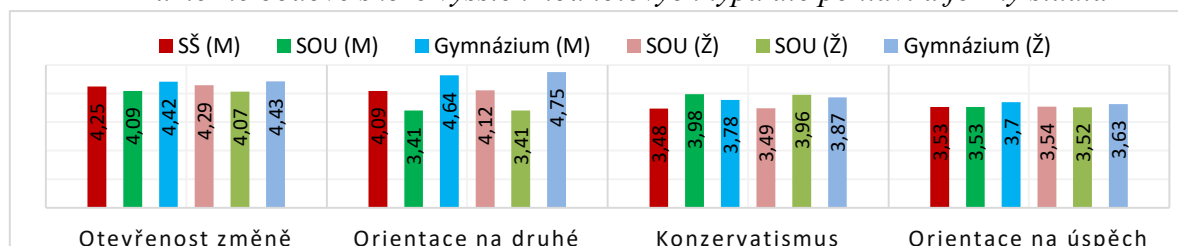

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 11 prezentuje vyšší hodnotové typy, kdy největší podobnost u všech námi dotazovaných vzorků spatřují gymnazisté s hodnotovým typem orientaci na druhé, kam patří hodnoty benevolence a univerzalizmu, a rovněž vykazují vysoké hodnoty studenti SŠ. U hodnotového typu otevřenost ke změnám, která je zastoupena samostatností, stimulací a požitkem, vykazuje nejvyšší průměrné skóre gymnázium, stejně jako u konzervatismu, které je vyšší u studentů SOU na rozdíl od SŠ. Studenti gymnázia jsou rovněž více orientováni na úspěch než studenti jiných škol.

Sloupcový Graf 12 nám prezentuje průměrné bodové skóre vyšších hodnotových typů dle pohlaví a formy studia.

Graf 12: Průměrné bodové skóre vyšších hodnotových typů dle pohlaví a formy studia

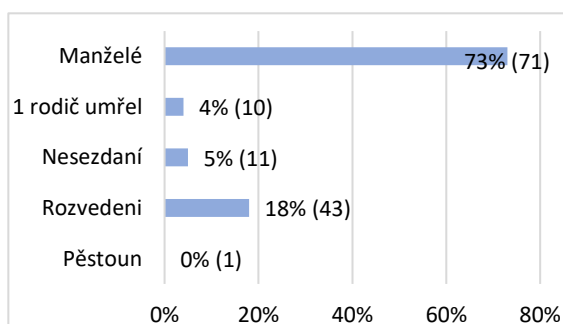

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Je potěšujícím zjištěním, že převážně ženy, ale i muži z gymnázia mají nejvyšší bodové skóre ze všech hodnotových typů u **orientace na druhé**, což znamená, že mládež s gymnázia jistě nebude sobecká, pro což svědčí také fakt, že studenti gymnázia si v budoucnu častěji volí humanitní směry. Velmi zarážející jsou ale nízké bodové skóre u ostatních sledovaných škol, o něco vyšší průměr vykazují jen ženy ze SŠ. Gymnazisté rovněž vykazují větší **otevřenost ke změně** více než studenti SŠ a SOU. Hodnoty typu **konzervatismu** ctí ze všech škol muži i ženy z učiliště, následují ženy z gymnázia, které u této hodnoty mají výrazněji vyšší skóre než muži, naopak muži i ženy ze SŠ vykazují u této hodnoty jednoznačně nejnížší bodový průměr, raději upřednostňují **orientaci na úspěch**, kterou opět v průměrném skóre mají nejvyšší muži z gymnázia.

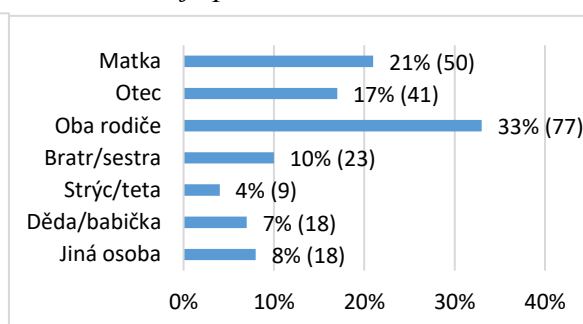
Položky 5, 6 v dotazníku (**Graf 13**) se ptají na: **Rodinné zázemí či skladbou rodiny**, ve které žijí dotazovaní a položka 12 (**Graf 14**), se doptává: „**Kdo je pro Tebe v rodině vzorem?**“. Získaná data jsou procentově v podílech ze 100 %.

Graf 13: Rodinné zázemí

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 14: Kdo je pro Tebe v rodině vzorem?

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Přestože je v ČR hodně rozvedených párů, v Grafu 13 vidíme k potěšení, že **až 73 % (171) respondentů žije s oběma rodiči**, u 18 % (43) se rodiče rozvedli, 5 % (11) má nesezdané rodiče, 4 % (10) uvádí neúplnou rodinu z důvodu smrti jednoho z rodičů a jen 1 respondent žije u dědečka, pěstouna. Dotazovaní respondenti v 96 % (226) mají sourozence, jen 4 % (10) dotazovaných jsou jedináčci, a tyto data jsme získali z dotazníkové položky 7.

Pokud se podíváme na Graf 14, je opět milým překvapením, že ačkoliv to tak občas nevypadá, tak své stálé místo jako **vzor u adolescentů, mají oba rodiče v 33 % (77)**, případně jeden z rodičů (matka 21 % = 50, otec 17 % = 41), vzor v sourozenci má 10 % (23) adolescentů, u tety či strýce jsou to 4 % (9), jako jiné osoby v 8 % (18) uvádí respondenti: „nikdo, kamarádi, kocour, ale i herec Jackie Chan“, to může vysvětlovat fakt, že si respondenti pořádně nepřčetli znění otázky, neboť ta se ptala na vzor v rodině. Jen jedna respondentka

žije v pěstounské rodině s dědou a přitom je jejím vzorem matka, pokud se někomu svěřuje, tak uvádí kamarády.

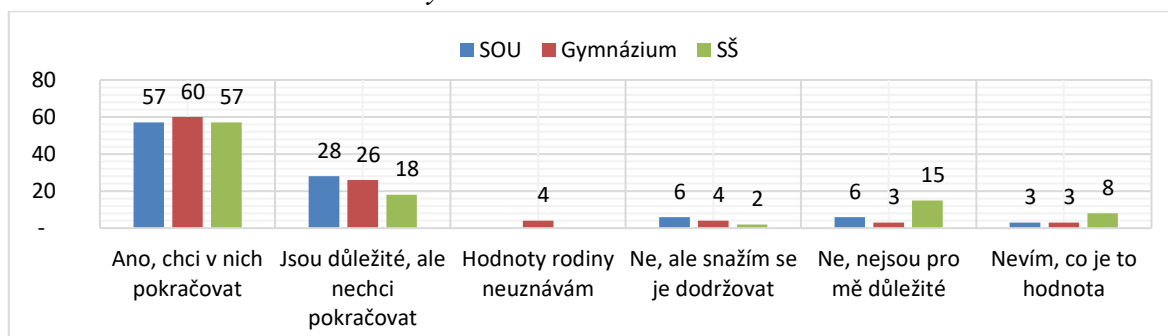
Položka 8 (Graf 15 v příloze P3) zjišťuje od adolescentů „*Když zvážíš všechny okolnosti, řekl/a bys o sobě, že jsi?*“, respondenti si vybírají z předkládaných možností³⁷. Tuto otázku jsme čerpali z výzkumu Rabušice a Chromkové (2017, s. 29).

Na předchozí dotazy navazuje rovněž položka 13 (Graf 16, P3), která se táže, „*Cítíš se ve své rodině...*“, respondenti měli vybrat z předložených možností.

U adolescentů převládají pocity štěstí, neboť celkem šťastných je 47 % (111) a velmi šťastných je 30 % (72); ne moc šťastných je 14 % (32); jen 8 % (18) neví; pouhé 1 % (3) je nešťastných. Ve své rodině je šťastných a chtějí s ní zůstat v kontaktu i v budoucnu 78 % (184); 11 % (25) je nešťastných, ale s rodinou chtějí zůstat v kontaktu; 8 % (19) je nešťastných a těší se na osamostatnění; 1 respondent nemá rodinu a 3 % (7) uvádí jinou možnost „jsem šťastný, ale těším se na osamostatnění“.

Rodiny se týká také položka 9 (Graf 17), která se táže: „*Jsou hodnoty Tvé rodiny pro Tebe důležité?*“, získaná data jsou rozpočítána dle typu studované školy v % podílech odpovědí, zaokrouhlená na celá čísla.

Graf 15: *Důležitost hodnot rodiny*

Zdroj: *Vlastní výzkum 2020*

(Data jsou uváděna % v podílech, zaokrouhlená na celé číslo)

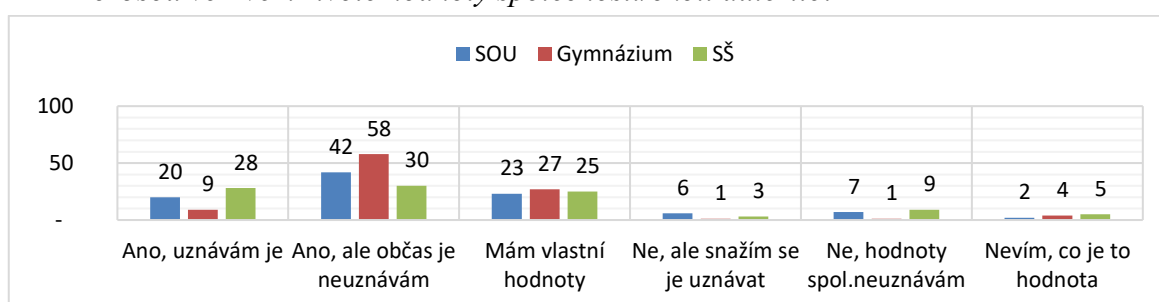
Hodnoty rodiny jsou pro nadpoloviční většinu studentů všech tří typů škol důležité a chtějí v nich pokračovat, 60 % je z gymnázia, 57 % ze SOU a 57 % ze SŠ. Těch, co vnímají hodnoty rodiny jako důležité, ale přitom v nich nechtějí pokračovat, je: 28 % studentů učiliště, 26 % gymnazistů a jen 18 % středoškoláků. Ze všech sledovaných škol se pouze gymnazisté 4 % vyjádřili, že hodnoty rodiny neuznávají. Neuznávají, ale přitom se je snaží dodržovat adolescenti z učiliště v 6 %, 4% jsou gymnazisté a 2%

³⁷ Předkládané možnosti výběru - velmi šťastný/á, celkem šťastný/á, ne moc šťastný/á, jsem nešťastný/á, nevím

středoškoláci. Naopak 15 % středoškoláků uvádí, že pro ně nejsou vůbec důležité, 6 % je z učiliště a 3 % z gymnázia. Neví, co to hodnota je pouze 3 % z učiliště a 3 % z gymnázia, ale kupodivu 8 % středoškoláků to také neví, a to je překvapivé, neboť tyto respondenti mají své rodiče sezdané a rovněž uvádí, že se ve své rodině cítí šťastní, což by de dalo vysvětlit tak, že neví, co si po pojmem představit, nebo se s ním neseťkali.

Položka 10 (Graf 18) prezentuje podíl v % odpovědí adolescentů, rozpočítaný dle typu školy. Ptáme se na otázku: „*Jsou ve Tvém životě hodnoty společnosti/okolí důležité?*“

Graf 16: *Jsou ve Tvém životě hodnoty společnosti/okolí důležité?*

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

(Data jsou uváděna % v podílech, zaokrouhlená na celé číslo)

Hodnoty společnosti za důležité, i když je občas neuznávají, uvádí 58 % gymnazistů, 42 % je z učiliště a 30 % je ze SŠ. Toto zjištění potvrzuje tvrzení mnoha autorů odborných publikací, že adolescence je specifikum, které se vyznačuje brojením proti tradičním hodnotám i autoritám. Důležité a uznávané jsou hodnoty společnosti u 28 % studentů SŠ, 20% je studentů z učiliště a k našemu překvapení jen 9 % je gymnazistů. Určitou podobnost v % zastoupení najdeme u tvrzení, že mají vlastní hodnoty, a to u gymnázia 27 %, u SŠ 25 %, u SOU 23 %. Hodnoty společnosti neuznává, ale snaží se o dodržování 6 % učňů, ale rovněž je 7 % neuznává vůbec a z řad budoucích maturantů je to 9 %. Pouhých 5 % ze SŠ, 4 % gymnazistů a 2 % ze SOU, opět uvádí, že neví, co to hodnota je!

Nyní se pokusíme shrnout, spárovat a prokombinovat již zmiňované položky dotazníku 5 i 6 (Graf 13), které se týkají **rodinného soužití** spolu s položkou 8 (Graf 15), týkající se **vnitřního pocitu štěstí**; položky 9 (Graf 17), dotýkající se **hodnot své rodiny** a též **hodnot společnosti**, na které se tážeme položkou dotazníku 10 (Graf 18). Srovnávaná data jsme neuváděli do grafů, výzkumníkem byly tyto údaje samostatně filtrovány z jednotlivých responzí v programu Excel. Výstupem jsou responze převedené z celku 100 % na podíly.

„**Velmi šťastných**“ je **72** (100 %) **respondentů** (z nich 65 pochází z rodin, kde jsou oba rodiče sezdáni, a jen 7 respondentů je z rodin nesezdaných); **dotazujeme se na hodnoty**

rodiny a 46 (64 %) jich chce pokračovat v hodnotách své rodiny, 17 (24 %) je uznává, ale pokračovat v nich nechtějí; 4 (5 %) je vnímají jako nedůležité, ale snaží se je dodržovat; 4 (6 %) hodnoty rodiny považují za nedůležité a ti samí uvádějí k hodnotám společnosti, že mají vlastní; 1 (1 %) odpověď je: „nevím, co je to hodnota“. **Dotazujeme-li se na hodnoty společnosti** těchto „velmi šťastných“ respondentů“, kterých je, jak víme 72, tak z nich 20 (28 %) uvádí, že hodnoty společnosti uznávají; 26 (36 %) je považuje za důležité, ale občas je neuznává; 22 (31 %) má vlastní hodnoty; jen 4 (5 %) respondenti hodnoty společnosti neuznávají, ale zato uznávají hodnoty rodiny a jsou velmi šťastní. Průměrný věk těchto zmiňovaných je 16,84 let.

„**Celkem šťastných**“ je **111** (100 %) adolescentů, **dotazujeme-li se na hodnoty rodiny:** **69** (62 %) jich chce pokračovat v hodnotách své rodiny (z nich je 52 respondentů ze sezdaných rodin, 13 respondentů je z rozvedené rodiny, u 2 je úmrtí rodiče a u 2 se rodiče nevzali). **Dotazujeme se na hodnoty společnosti** těch 69, co mají snahu pokračovat v hodnotách své rodiny, z nich 17 je plně uznává, 37 je občas neuznává, 9 jich má vlastní hodnoty, 2 se je snaží uznávat, i když je nevnímají jako důležité, 3 je neuznávají a 1 je nezná. Pro 25 (23 %) jsou hodnoty rodiny důležité, ale nehodlají v nich pokračovat, přičemž **hodnoty společnosti** z těchto 25 respondentů uznává jen 1 a 19 je neuznává, ale jsou pro ně důležité; 3 mají vlastní hodnoty a pro 2 jsou nedůležité, ale uznávají je. Hodnoty rodiny neuznává 1 (1 %), to samé je i u hodnot společnosti. Dále pro 3 (3 %) nejsou hodnoty rodiny důležité, ale snaží se je dodržovat, pro 7 (6 %) adolescentů nejsou hodnoty rodiny důležité - přičemž 5 pochází z úplných rodin a 2 jsou z rozvedených rodin), ale k hodnotám společnosti těchto 7 uvádí, že mají buď vlastní hodnoty, nebo je neuznávají, jen 1 odpověď je, že je občas uznává a jsou pro něj důležité); 6 (5 %) respondentů neví, co je to hodnota, což potvrzují i u hodnot společnosti, kdy buď neznají hodnoty, nebo mají své vlastní. Průměrný věk u těchto hodnot je 16,83 let.

„**Ne moc šťastných**“ je celkem **32** (100 %) respondentů, kterých se **dotazujeme na hodnoty rodiny** → z nich u **18** (56 %) respondentů jsou oba rodiče manželé a 8 z nich chce pokračovat v hodnotách své rodiny; 6 je vnímá jako důležité, ale nechtějí v nich pokračovat; 1 je neuznává a pro 3 nejsou důležité. Naopak nesezdaní rodiče jsou u 3 (10 %) respondentů, ale v hodnotách rodiny chtějí pokračovat. Z rozvedených rodin je 9 (28 %) respondentů a 3 z nich chtějí pokračovat v hodnotách rodiny; pro 4 jsou zásadní, ale nechtějí v nich pokračovat; pro 2 nejsou důležité. 2 (6 %) respondentům jeden rodič zemřel, ale hodnoty rodiny i společnosti uznávají. **U hodnot společnosti** jsou tato data: 5 je považuje za důležité,

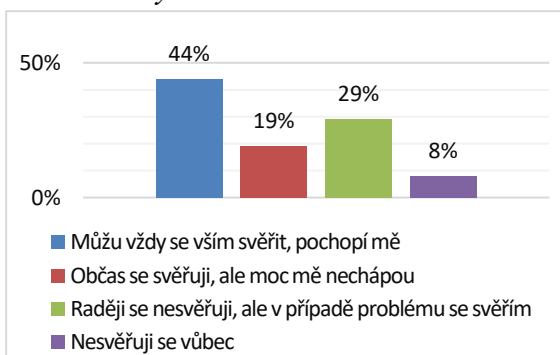
ale občas je neuznávají, 1 má vlastní hodnoty a 1 je uznává plně, jen 2 je neuznávají. Průměrný věk je 16,5 let.

„Odpověď „**isem nešťastný**“ je jen u **3**, a to může být z důvodu úmrtí jednoho z rodičů a přitom v hodnotách rodiny chtějí pokračovat; 2 uznávají hodnoty společnosti a 1 má vlastní.

Těch co odpověděli, že „**nevím, jsem-li šťastný**“, je **18** (100 %), z toho 2 odpovědi uvádějí jako důvod úmrtí rodiče; 11 je sezdaných párů a u 5 se rodiče nevzali. Na otázku týkající se hodnot rodiny odpovídají takto: pro 7 (39 %) respondentů jsou tyto hodnoty důležité a chtějí v nich pokračovat; 5 (28 %) je vnímá jako důležité, ale nechťejí v nich pokračovat; 4 (22 %) je nepovažují za důležité, ale dodržují je; 2 (11 %) neví, co to hodnoty jsou. Z těchto 18 responzí uvádí k hodnotám společnosti 2 (11 %) dotazovaní, že neví, jaké jsou hodnoty společnosti (tito respondenti jsou 1 z gymnázia a 2 z učiliště); 4 (22 %) je neuznávají; 2 (11 %) mají vlastní hodnoty; 2 (11%) je uznávají; 5 (28 %) je považuje za důležité, ale občas je neuznávají; 3 (17 %) uvádí, že pro ně nejsou důležité, ale uznávají je. Průměrný věk těchto respondentů je 16,82 let.

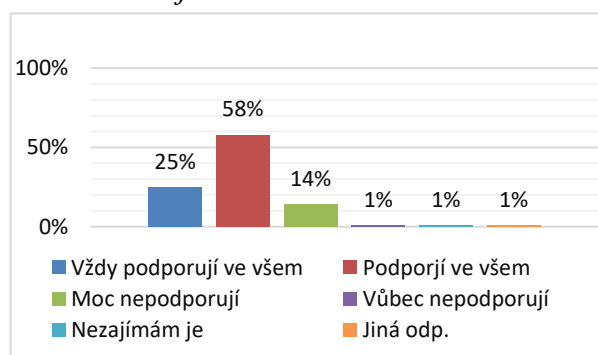
Položka 14 (**Graf 19**), „*Svým rodičům se...*“, zjišťuje, jakou mají adolescenti k rodičům důvěru a zda se svým rodičům svěřují, či nikoliv. Můžeme navázat položkou 15, (**Graf 20**), „*Moji rodiče mne...*“, která se táže adolescentů, zda jsou svými rodiči podporováni ve svých plánech a činnostech.

Graf 17: *Svým rodičům se*

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 18: *Moji rodiče mne*

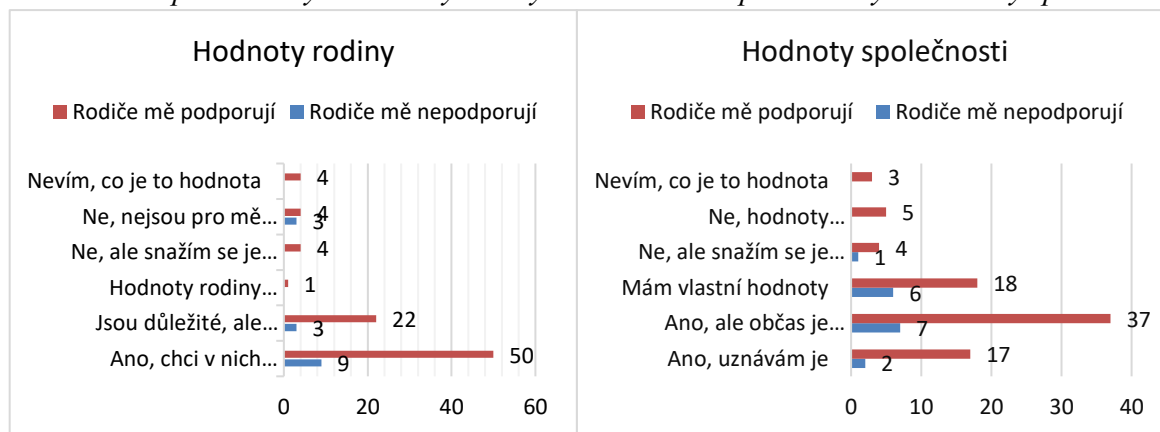
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Ačkoliv je adolescence bouřlivým a rebelujícím obdobím proti rodičům a autoritám, Graf 19 nám prezentuje, že v **44 % (103) se adolescenti mohou s důvěrou svěřit rodičům a ti je pochopí**; 29 % (69) se raději nesvěřuje, ale v případě vážného problému se svěří; 19 % (45) se občas svěří, ale rodiče je prý moc nechápou, jen 8 % (19) se nesvěřuje vůbec.

Z grafu 20 je zřejmé, že **nadpoloviční většina adolescentů, což je 58 % (137)**, se může ve své rodině cítit příjemně, neboť **jsou svými rodiči podporováni v plánech i činnostech**; 25 % (58) uvádí podporu vždy a ve všem, což je vzhledem k rizikovosti tohoto věkového období nemilé zjištění; 14 % (32) nemá moc podporu od rodičů a po 1 % uvádí nezáměr svých rodičů (3), nebo absenci podpory (3), či jinou odpověď (3) typu: „Vím já?“.

Protože se naše práce zabývá hodnotami adolescentů, nabízí se nám opět možnost propojit několik položek z dotazníku a vytáhnout tak informace, které mohou být pro naši práci zajímavé. V této souvislosti jsme **vyfiltrovali data týkající hodnoty rodiny a také společnosti v závislosti na podpoře rodičů v jejich plánech a činnostech** (položka 15, 9 a 10). Tato vygenerovaná data v % podílu responzí, prezentujeme v **Grafu 21 a Grafu 22**.

Graf 19: Podpora rodiny & hodnoty rodiny Graf 20: Podpora rodiny & hodnoty společnosti

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

V Grafu 21 je patrné, že **50 % respondentů, kteří mají v rodičích podporu, chtějí pokračovat v hodnotách rodiny a tyto hodnoty uznávají**. Kupodivu tento názor sdílí i **9 % respondentů, kteří podporu od rodičů nemají**. Rodinná podpora je u 22 % adolescentů, kteří tyto hodnoty vnímají jako důležité, ale nehodlají v nich pokračovat; jen 3 % nemají rodičovskou podporu. Překvapivé je, že respondenti, kteří mají v rodinách podporu, uvádějí v 4 %, že pro ně nejsou důležité, anebo že neví co to hodnota je; 3 % nepodporovaných mají za to, že pro ně hodnoty rodiny nejsou důležité.

Graf 22 prezentuje, že **37 % respondentů má v rodině oporu a hodnoty společnosti vnímají jako důležité, i když je občas neuznávají**; jen 17 % adolescentů je plně uznává; 18 % má vlastní hodnoty; 3 % neví, co hodnota je a jen 5 % respondentů hodnoty společnosti neuznává; 4 % je vnímají jako nedůležité, ale snaží se je uznávat. V případě nepodporování

rodiči má 6 % vlastní hodnoty a v 7 % je respondenti považují za důležité, ale občas je neuznávají, 2 % je uznává a vnímá jako důležité.

S hodnotovým systémem souvisí o i problémy středoškoláků v adolescenti, proto jsme se inspirovali v publikaci Krause (2004) a Saka (2004), a do výzkumu jsme zařadili položku 20 (Graf 23, P3), která se ptá, „*Kde hledáš pomoc, při řešení svých životních problémů?*“. Adolescenti jako svou **sociální oporu v 35 % (83) uvádějí kamarády**. Toto zjištění se tak shoduje s publikovaným výzkumem Krase (2006, s. 107), který uvádí, že tento typ sociální opory není dobrý. Důvody negace spatřuje v tom, že se jedná o vrstevníky, bez potřebné sociální zralosti a životních zkušeností. Navíc mnohé party mohou být závadové s projevy rizikového chování. **Svou pomoc u rodičů hledá jen 24 % (56)**; 20 % (48) mají důvěru v sebe a složité životní situace řeší sami; 10 % (23) tvoří přítel či přítelkyně; 5 % (11) tvoří sourozenci a 3 % (8) mají důvěru u prarodičů; v ostatních případech jsou to po 1 %, odborníci (2), vychovatelé (2) nebo jiná osoba (3).

Položka 21 (Graf 24, P3) se přímo dotazuje, jakého druhu je respondentův problém zjištěním, jakého druhu je daný problém: „*Můj životní problém?*“ Respondentům jsme nabídli seznam životních problémů, čerpaných z publikací zmiňovaných autorů a ke kterým se měli dotazovaní jednou volbou vyjádřit. **Dotazovaní mají mnoho životních problémů**, ovšem nejvíce je **trápí školní úspěšnost v 24 % (57)**, což potvrzuje i výzkum hodnot Saka a Kolesárové (2004, s. 158); rovněž mají strach z budoucnosti v 14 % (33); nic netrápí jen 14 % (34); psychické či osobní problémy má 8 % (18); a po 7 % jsou problémy se zdravím, málo penězi či nedostatkem volného času; dále je trápí vztahy k druhému pohlaví v 5 % (11); návykové látky trápí 2 % (4) adolescentů a jinou odpověď uvádí dotazovaní ve 2 % (6), např. odmítám odpovídat nebo skateboarding.

Pod položku 22 (**Tabulka 4**) jsme v dotazníku umístili **seznam hodnot, ke kterým se měli respondenti vyjádřit jak je pro uvedená hodnota důležitá**, vybírali z odpovědí „velmi důležitá, docela důležitá, nepřiliš důležitá a zcela nedůležitá“. Inspirací pro tento seznam hodnot byla publikace od Saka a Kolesárová (2004, s. 11), kde tento seznam byl součástí výzkumu hodnotové orientace mládeže.

Tabulka 4 uvádí součet podílu respondentů, kteří uváděli hodnotu jako „velmi důležitou“ oproti extrému v podílu u odpovědi „zcela nedůležitá“. Data v této tabulce jsme uspořádaly od nejvíce ceněné hodnoty respondenty po nejnižší.

Tabulka 5: Seznam hodnot adolescentů dle relativní četnosti odpovědí

	Hodnota	Velmi důležitá	Docela důležitá	Nepříliš důležitá	Zcela nedůležitá
1	Zdraví	82%	15%	1%	0%
2	Svoboda	75%	21%	2%	2%
3	Přátelství	75%	21%	3%	1%
4	Láska	68%	22%	8%	2%
5	Rodina a děti	66%	22%	9%	3%
6	Pravda	66%	30%	3%	1%
7	Životní partner	60%	30%	7%	3%
8	Seberozvoj	60%	31%	7%	2%
9	Úspěch v zaměstnání	56%	34%	7%	3%
10	Plat a příjmy	53%	38%	7%	2%
11	Mír	50%	38%	8%	4%
12	Zajímavá práce	48%	39%	10%	3%
13	Demokracie	48%	33%	15%	4%
14	Zájmy a koníčky	47%	40%	11%	2%
15	Vzdělání	46%	40%	13%	1%
16	Životní prostředí	41%	43%	14%	2%
17	Majetek a peníze	40%	44%	13%	3%
18	Být užitečný jiným	39%	45%	11%	5%
19	Společenská prestiž	21%	44%	29%	6%
20	Víra	20%	26%	28%	26%
21	Atraktivní vzhled	19%	48%	28%	5%
22	Veřejně prospěšná činnost	17%	43%	32%	8%
23	Politická angažovanost	10%	27%	33%	30%

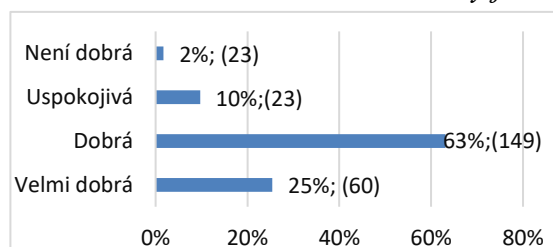
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Do přílohy P3 jsme umístili grafické znázornění tabulky jako Graf 25. **Pro naprostou většinu adolescentů zůstává „velmi důležitá“ hodnota zdraví u 82 %**, kdy tato hodnota patří v pomyslném žebříčku, na nejvyšší příčku i u dospělé populace. Není to ale 100 %, jak by se dalo očekávat. Je ale dost možné, že kdyby byl dotazník distribuován respondentům v březnu 2020, kdy je celý svět ohrožený probíhající epidemickou virovou nákazou „COVID - 19“ a hodnoty zdraví jsou posíleny, máme za to, že by si mladí význam zdraví více uvědomili. V minulosti se lidé báli válek, ale současná situace ukazuje, že i bez válek jsou lidé díky globalizaci velmi ohroženi a bezmocní.

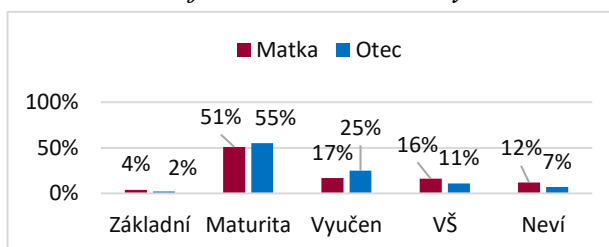
Další ceněná hodnota pro adolescenti je **svoboda** v 75 % (rovněž v dnešních dnech více vnímána z důvodu strachu z toho neznáma, jaké omezení pohybu a svobody přinese „COVID – 19“ v souvislosti s karanténou). Další hodnotou je **přátelství** v 75 %, vzhledem k tomu, že adolescence je o prvních láskách, je hodnota lásky s 68 % ceněna více, než rodina

s 66 %, ale není žádné překvapení, že upřímnost je u mladých ceněna velmi, a proto pravdu jako důležitou hodnotu uvádí 66 %. Životní partner má po 60 % a stejné je to u překročení sebe samého seberozvojem. Sak (1998, s. 7) realizoval v 90. letech minulého století výzkum, kde zmínil, že mládež ve věku 15 -18 let je orientována na majetek, tzn., že mu přisuzují větší význam než v jiném věku, v našem výzkumu má pro současné adolescenty hodnotou majetku a peněz jen 40 %, více je ceněn mír 50 % a zajímavá práce, která spolu s hodnotou demokracie má stejnou hodnotu 48 %, zájmy jsou na 47 % a vzdělávání uvádí 46 %. U hodnoty altruismu (být užitečný druhým) je to složitější, respondenti tuto hodnotu jako „velmi důležitou“ 39 % nevnímají, ale považují ji za „docela důležitou“ v 45 %, stejné je to i co se týká společenské prestiže, kterou takto uvádějí v 44 %. Pokud jde o víru, tak ani v tom nemají adolescenti jasno, uvádějí ji celkově rozkolísaně, jen 20 % ji vnímá jako velmi důležitou, ale u dalších možností je zmiňována v různých %, pro 26 % respondentů je zcela nedůležitá. Adolescenti jako velmi důležitý vnímají atraktivní vzhled jen v 19 %, naopak v 48 % ho uvádí jako docela důležitou hodnotu, což je stejné i u veřejně prospěšné práce, kde uvádějí až 43 %, velmi důležitou ji vnímá jen 17 %. **Politická angažovanost je považovaná za nejméně důležitou, neboť ji uvádí 10% respondentů a více ji vnímají jako zcela nedůležitou v 30%.**

Položku 11 (**Graf 26**) uvádíme, neboť Bočan (2012, s. 77) ve svém výzkumu zmiňuje, že hodnoty mládeže jsou zásadně ovlivněny vzděláním rodičů a socioekonomickým statusem rodiny. Ptáme se respondentů: „*Myslíš si, že finanční situace Tvoji rodiny je...?*“ Respondenti měli označit, jak vnímají finanční situaci rodiny. Byly jim předloženy možnosti s vysvětlením, čímž se mohlo předejít nedorozumění s různorodostí vysvětlení pojmů³⁸. Položka 18 a 19 (**Graf 27**) se ptá: „*Jaké je vzdělání Tvé matky/otce?*“

Graf 21: *Finanční situace Tvé rodiny je?*

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 22: *Jaké je vzdělání Tvé matky a otce?*

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

³⁸ Předkládané možnosti: Velmi dobrá = co chceme, si koupíme; Dobrá = když něco chceme, tak si našetříme a pak si to můžeme koupit; Uspokojivá = po nutných výdajích nám moc peněz nezbyvá, takže si toho nemůžeme moc dovolit; Není dobrá = máme finanční potíže.

Graf 26 prezentuje, že v **rodinách adolescentů převládá „dobrá“ finanční situace v 63 % (149)**, následuje „velmi dobrá“ s 25 % (60), „uspokojivá“ je v 10 % (23) a bohužel též „není dobrá u 2 % (4) dotazovaných.

Graf 27 uvádí, že **rodiče dotazovaných adolescentů mají vesměs středoškolské vzdělání ukončené maturitou, u otců je uváděno 55 % (130), u matek 51 % (120)**; následují otcové 25 % (59) a matky 17 % (40), kteří jsou vyučeni; vysokoškolsky vzdělané matky převládají v 16 % (38) na rozdíl od otců, kterých je 11 % (26). Překvapilo nás, že u matky **ve 12 % (28) a otců v 7% (17) adolescenti neznají, nejvyšší dosažené vzdělání svých rodičů!**

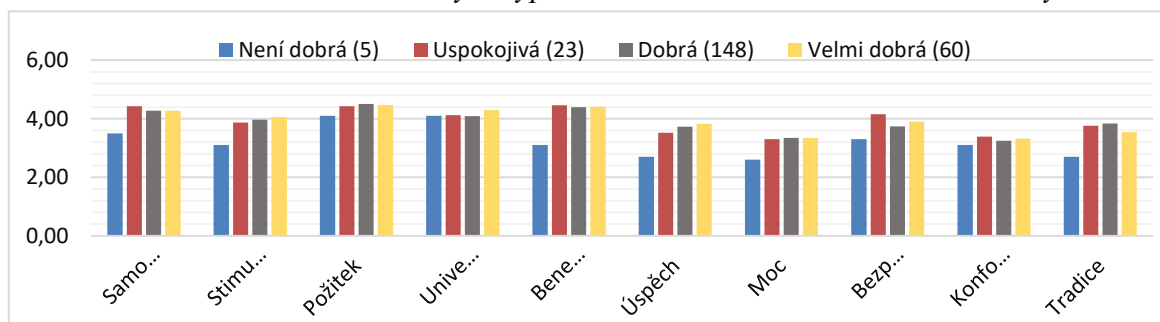
U kombinování jednotlivých položek ještě zůstaneme a pokusíme se propojit výsledky z Grafu 28, který je součástí P3 a prezentuje data **rozdělené dle pohlaví rodičů a jejich dosaženého vzdělání v souvislosti s finanční situací rodiny.**

Pokud bychom vnímali skutečnost, že vzdělání rodičů má vliv na finanční situací rodiny, tak **dobrá finanční situace převládá hlavně u vyučených otců a středoškolsky vzdělaných matek**, následuje „velmi dobrá finanční situace“, která opět vzniká díky řemeslu otců a vlivem pozic matek se středoškolským vzděláním.

S položkou vzdělání rovněž souvisí položka 23 dotazující se: **„Do jaké profese patří Tvůj rodič, který je hlavním živitelem rodiny?“** Na tuto otázku jsme se opět inspirovali výzkumem Rabušice a Chromkové (2018). Získaná data prezentujeme v Tabulce 5, která je také součástí přílohy P3, neboť je pro náš výzkum jen doplňující. Z obdržených dat je, opět udivujíc pro nás to, že respondenti v **7 % (21) neví, čím se živí jeho rodič**, který je hlavním živitelem rodiny. Pokud pomineme či zohledníme respondenty, kteří uváděli, že jsou v pěstounské péči, či nemají jednoho rodiče, je tento fakt podivný, neboť dotazovaní jsou již ve věku, kdy by o těchto věcech měli mít přehled. Opakem jsou ti respondenti, kteří mají povědomí o profesi rodiče a volí z předkládaných pozic nejčastěji: **kvalifikovaný pracovník 29 %, kvalifikační pracovník 20 %**, další nejčastější volenou je profesionální a technické profese 13% a kancelářské povolání je u 10 %.

Graf 29, čtvrtá výzkumná otázka se ptá: „Jaká je hodnotová orientace adolescentů, dle socioekonomického statusu rodiny?“ Legenda v grafu značí, krom finanční situace, též počet responzí od vzorku (hodnota v závorce). Rovněž jsme zpracovali Grafy 38 až 41 (příloha P3), jak se mění hodnoty PVQ dle jednotlivých socioekonomických statusů rodiny.

Graf 23: Průměrné skóre hodnotových typů dle socioekonomického statusu rodiny

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Adolescenti z velmi dobrou finanční situací v rodině jsou více zaměřeni na požitek, následuje benevolence a univerzalismus, samostatnost, stimulace, bezpečí, úspěch, tradice a konformita, poslední je moc. **Chlapci z velmi dobře situovaných rodin mají větší sklon k samostatnosti**, jsou více benevolentní a univerzalisticky zaměřeni, více se také orientují na bezpečnost než dívky z takto situované rodiny, které jsou ve shodě s chlapci u hodnoty moci a úspěchu.

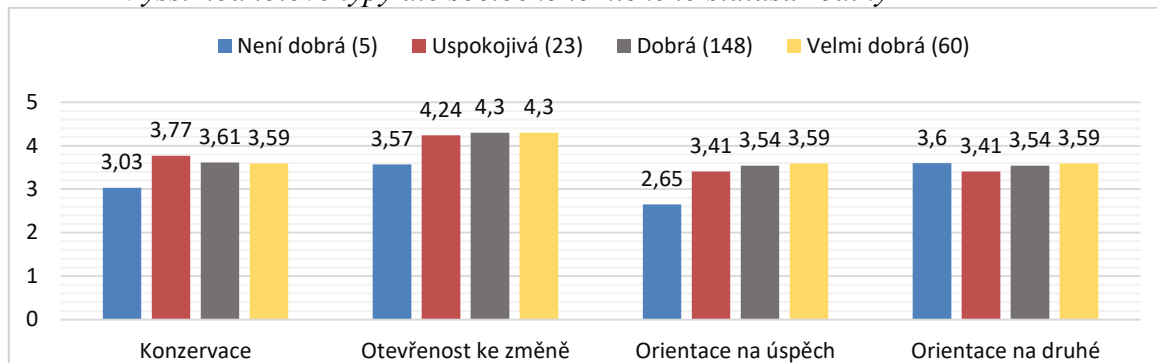
Adolescenti z rodiny, **kde je dobrá finanční situace**, jsou rovněž více zaměřeni na **požitek**, benevolenci, samostatnost, univerzalismus, stimulace, tradice, bezpečnost, úspěch, moc a konformita. **Dívky mají nepatrně vyšší průměr u univerzalisms, tradice a bezpečí, než u chlapců**, ale u ostatních hodnotových typů nejsou mezi pohlavím rozdíly.

Adolescenti s **uspokojivou finanční situací v rodině jsou nejvíce benevolentní**, dále jsou tyto hodnotové typy: požitek, samostatnost, bezpečí, universalismus, stimulace, tradice, úspěch, konfortismus a nejmenší podobnost spatřují stejně jako adolescenti s velmi dobrou finanční situací u moci. **Dívky jsou benevolentní a samostatnější než chlapci**, ale u požitku nejsou mezi pohlavím rozdíly, naopak bezpečnost, univerzalismus, **úspěch i moc jsou vyšší u dívek než u chlapců**, nevýrazné rozdíly mezi pohlavím vykazují hodnoty stimulace, tradice a konformity.

Tam, **kde není dobrá finanční situace v rodině jsou nejvíce ceněny hodnotové typy požitek a univerzalismus**, dále jsou to samostatnost a bezpečí, ve stejném průměru jsou konformita, stimulace a benevolence, naopak nejnižší hodnoty mají úspěch, tradice a moc. **Dívky vnímají hodnotu bezpečí výrazněji než chlapci**, následuje konfortismus, benevolence, samostatnost, úspěch a moc, naopak **chlapci více vnímají univerzalismus**, požitek a stimulaci více než dívky, jen nepatrně vyrovnaný průměr bez rozdílnosti v pohlaví u hodnotového typu tradice.

Graf 30 nám uvádí průměrné bodové skóre vyšších hodnotových typů podle socioekonomického statusu rodiny, které vznikne sloučením předchozích hodnotových typů.

Graf 24: Vyšší hodnotové typy dle socioekonomického statusu rodiny

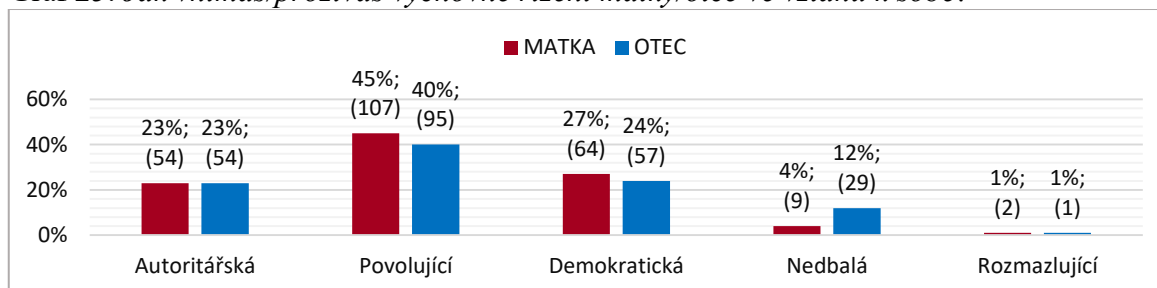

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

U velmi dobré i dobré finanční situaci převládá otevřenost ke změně. V případě uspokojivé finanční situace jsou respondenti více konzervativní. Tam, kde není dobrá finanční situace, je větší orientace na druhé, opakem je orientace na úspěch, která je nejméně vnímána při nízkém socioekonomickém statusu.

Položka 26 a 27 (**Graf 31**), „*Jak vnímáš/prožíváš výchovné řízení matky/otce ve vztahu k sobě?*“ Respondenti měli vybrat z nabízených odpovědí, kde bylo i vysvětlení výchovných stylů³⁹, aby se tím předešlo nepochopení pojmů. Výsledky jsou uváděny v % jako relativní četnost, absolutní četnost je hodnota v závorce.

Graf 25: Jak vnímáš/prožíváš výchovné řízení matky/otce ve vztahu k sobě?

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

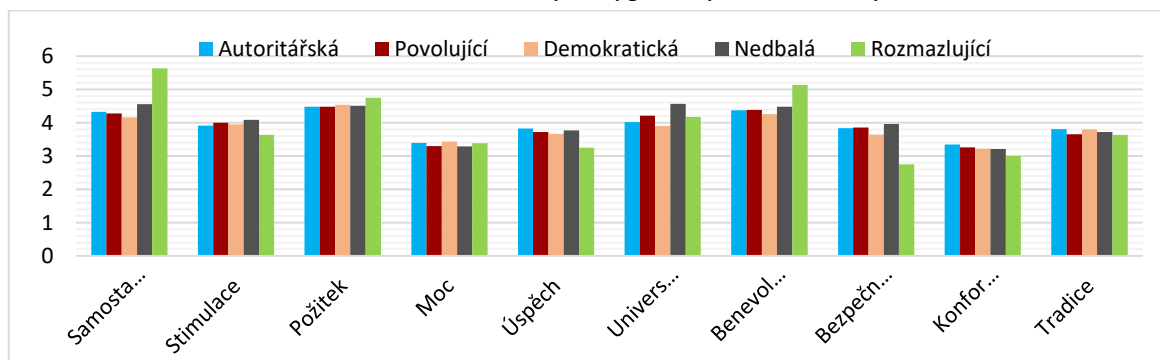
Z grafu je patrné, že v rodinách respondentů převládá povolující - liberální výchovný styl, nejčastěji ze stran matek, ale rovněž ze stran otců; následuje demokratický styl, který je lehce vyšší u žen, než u mužů. Pokud jde o poslušnost bez podmínek, jež je součástí

³⁹ **Autoritářská** = chce poslušnost, dospělí určuje pravidla a ty se podřizuješ, když trestá či odměňuje, tak nevysvětluje); **Povolující/ liberální** = ponechává ti co největší volnost a v ničem tě neomezuje; **Demokratická** = konflikty se řeší na úrovni partnerství, tresty a zákazy jsou vysvětlovány; **Nedbalá** = zanedbává tvou kontrolu a moc s tebou nekomunikuje; **Rozmazlující** = umetá ti cestičky a rozhoduje ve všem za tebe, nic nemusíš dělat.

autoritářské výchovy, je oběma rodiči využívána stejnou mírou, opakem je nedbalý výchovný styl, který převládá nejvíce u otců. Své zastoupení ve výchově zde má i rozmazlující styl, který uvádějí pouze tři respondenti.

Pátá výzkumná otázka se týká výchovného stylu rodičů, obdržená data nám prezentují Graf 32 a Graf 33.

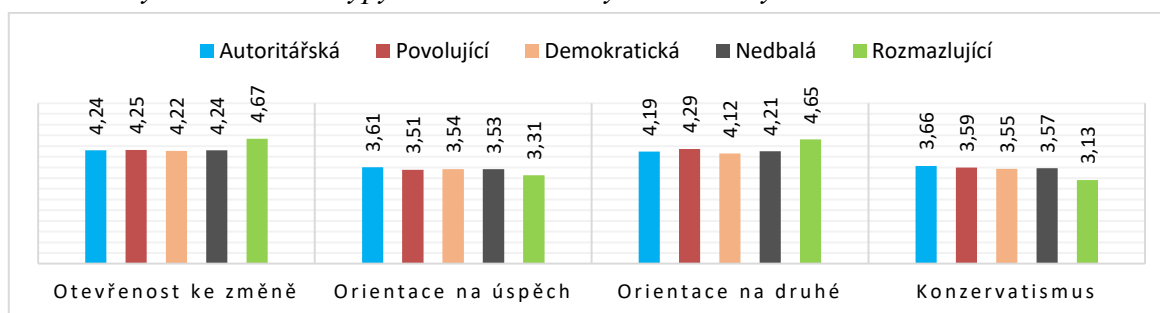
Graf 26: Průměrné bodové skóre hodnotových typů a výchovného stylu rodičů

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Jelikož máme nerovnoměrně velké skupiny, může tak docházet k velmi výrazným rozdílům, či zkreslení ve vyhodnocení, proto bodové skóre u rozmazlující výchovy vnímejme v našem výzkumu jen informativně, neboť tento výchovný styl uvádí pouze 3 respondenti. Ale i přes tento fakt musíme konstatovat, že se tito „rozmazlení“ respondenti ztotožňují s hodnotovým typem benevolence a samostatnost, naopak, nižší údaje u nich najdeme v případě ztotožnění s úspěchem a mocí, či bezpečím, což se dá logicky vysvětlit tak, že dotyční, kterým jsou „umetány cestičky“, nemají potřebu ztotožnit se s těmito hodnotovými typy. **Bez rozdílu ve výchově spatřují respondenti nejvyšší podobnost s hodnotovým typem požitek, mírnější rozdíly jsou u demokratické a zvláště u autoritářské výchovy, kdy převládá benevolence.**

Graf 27: Vyšší hodnotové typy v závislosti na výchovném stylu rodičů

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

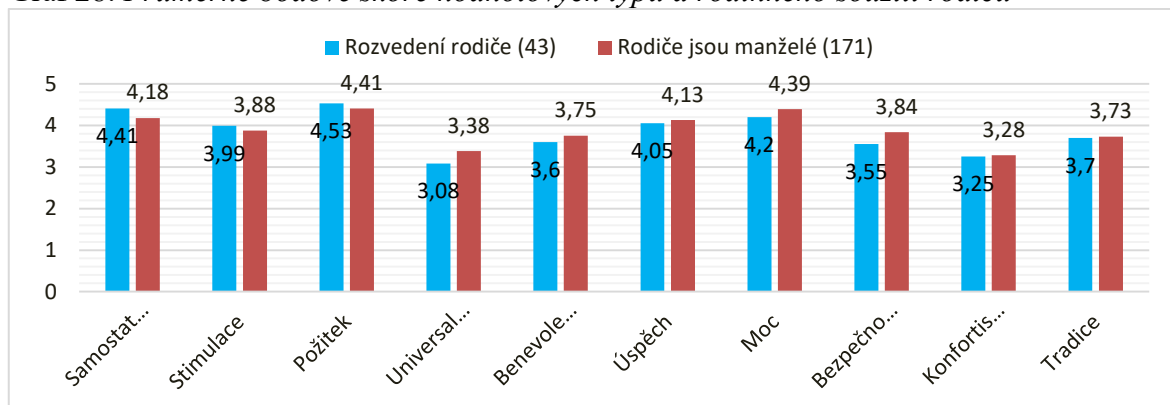
Podle Grafu 32 a 33 bychom mohli konstatovat, že **autoritářská výchova přispívá ke konzervatismu**, neboť u tohoto stylu výchovy mají všechny hodnotové typy jako je bezpečnost, tradice a konformismu vysoké bodové skóre, a rovněž tento výchovný styl přispívá k **orientaci na úspěch**, kde spadá moc a úspěch. **Nedbalý styl výchovy přispívá k překročení sebe samého**, čímž je **orientace na druhé**, neboť dle Grafů 32 a 33 jsou jednoznačně vysoké bodové průměry u univerzalizmu a benevolence, navíc se tento výchovný styl vyznačuje vyšším průměrem u hodnotového typu bezpečí. **Liberální výchovný styl** má vliv na vyšší hodnotový typ **otevřenost ke změně**, což je možné spatřit rovněž u **demokratické výchovy**, kde **analyzujeme vysoké hodnoty stimulace a požitku**, Ztotožnění samostatnosti, která je průměrově nejvyšší u: rozmazlují, nedbalé, povolující a překvapivě i autoritářské výchovy, tak u výchovy založené na vysvětlování a diskuzích je bodována nejméně. Podle výsledků z grafu by se mohlo říci, že demokratická výchova může přispívat k nesamostatnosti jednotlivce. S tímto tvrzením se často můžeme setkat u starší populace, ale zaznívají čím dál častěji z řad pedagogů, že dnešní mladé generaci je méně samostatná a nezodpovědná. Rovněž je zajímavé, že respondenti žijící v demokratické výchově mají nižší podobnost s hodnotovým typem benevolence či univerzalizmu, očekávali jsme, že respondenti z tohoto prostředí budou tímto směrem zaměřeni více. Každopádně, jak je již patrné z předchozích grafů, tak i zde převládají vysoké skóre u hodnot směřující ke změnám, což je pro adolescenty charakteristické a svědčí o tom nejvyšší bodový průměr u samostatnosti, stimulaci a požitku.

Položka 24 zjišťuje názor adolescentů na téma: „*Někteří lidé říkají, že pro dítě/děti je po rozvodu lepší být s 1 z rodičů, jiní jsou zase pro střídavou péči. Jaký je Tvůj názor?*“ Tuto otázku jsme objevili v publikaci Rabušice a Chromkové (2018, s 131) a jelikož se naše práce týká hodnot, rozhodli jsme se ji umístit v dotazníku, neboť kdo jiný nám k tomuto tématu může něco říci, je ten, kterého se to může dotýkat. Obdržené výsledky jsme omezili jen na ty respondenty, kteří jsou z rozvedené rodiny. Z rozvedených rodin je celkem 44 (tedy 100 %) respondentů a z nich uvádí 27 % (12), že je lepší, když je dítě s jedním z rodičů; 41% (18) by preferovalo střídavou péči; 21% (9) neví a 11% (5) uvádí, že záleží na okolnostech a povaze rodičů. Těch respondentů, kteří uvedli, že žijí ve střídavé péči, je celkem 7 a z nich 4 se ke střídavé péči přiklání, 2 si nejsou jistí a 1 uvádí, že je lepší být jen s jedním z rodičů.

Šestá výzkumná otázka se týká **složení rodin respondentů**, získané data nám prezentuje **Graf 34 a Graf 35**, který nám přináší průměrné bodové skóre hodnotových typů a vyšších

hodnotových typů. Pro naše účely práce jsme vygenerovali jen ty respondenty, kteří jsou ze sezdaných rodin a z rozvedených rodin. Celkem se to tedy týká 214 respondentů a z nich je 43 z rozvedených rodin a 171 je ze sezdaných - úplných rodin.

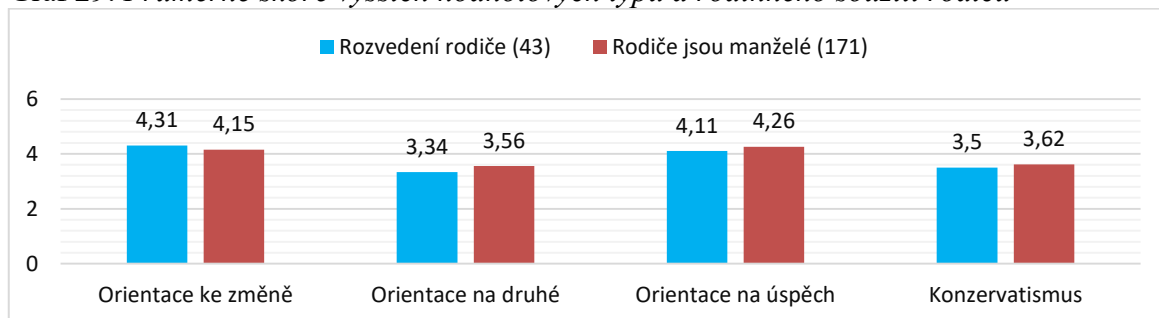
Graf 28: Průměrné bodové skóre hodnotových typů a rodinného soužití rodičů

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Adolescenti z rozvedených rodin vnímají nejvyšší podobnost s hodnotovým typem požitek, rovněž mají vysoké bodové skóre u hodnot samostatnosti a stimulace, více než u sezdaných rodičů. **U sezdaných rodičů je největší podobnost respondentů s hodnotovým typem moci, úspěchu, bezpečí a benevolence**, velmi výrazný je rozdíl u univerzalizmu oproti respondentům z rodin rozvedených. V případě hodnotových typů tradice a konformismu se neprojeví výraznější rozdíly mezi typy rodinného soužití.

Graf 29: Průměrné skóre vyšších hodnotových typů a rodinného soužití rodičů

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

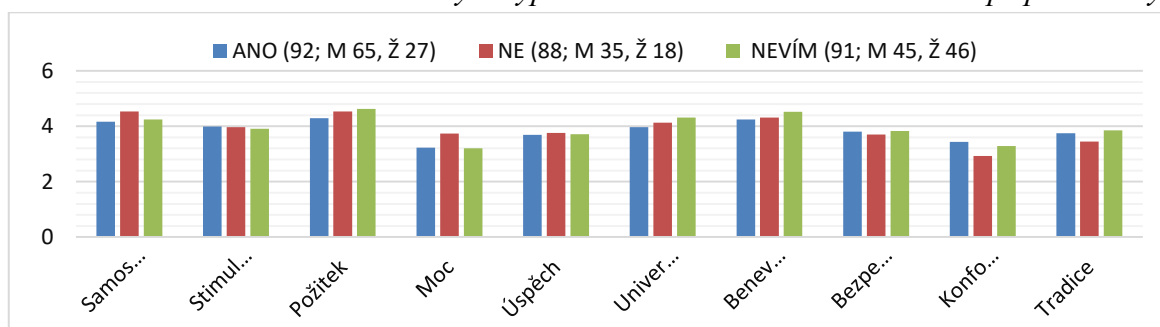
Graf prezentuje, že **kde jsou rodiče manželé, tak se dospívající více orientují na úspěch než adolescenti z rodin rozvedených, kteří jsou více orientováni ke změně**. V případě orientace na druhé a konzervatismu jsou vyšší hodnoty uváděné u respondentů, kde jsou rodič sezdáni.

Poslední položka 25 (Graf 36 a 37) se týká hodnoty vlastenectví, která je opět vypůjčená z publikace Rabušice a Chromkové (2018, s. 159), dotazuje se respondentů:

„*Samozřejmě všichni věříme, že nebude další válka, ale kdyby se to stalo, byl/a byste ochoten/a bojovat za svoji zemi?*“. Respondenti v 39 % (92) uvádějí, že by byly ochotni bojovat za svou zemi v případě války, jasné ne uvádí 22,5 % (53) respondentů a těch co neví je 38,6 % (91).

Graf 36 nám prezentuje průměrné bodové skóre hodnotových typů v souvislosti s otázkou vlastenectví a obrany země v případě válečného konfliktu. Data v legendě grafu uvedená v závorce značí, počet responzí celkově a dle pohlaví (M - muž, Ž – žena).

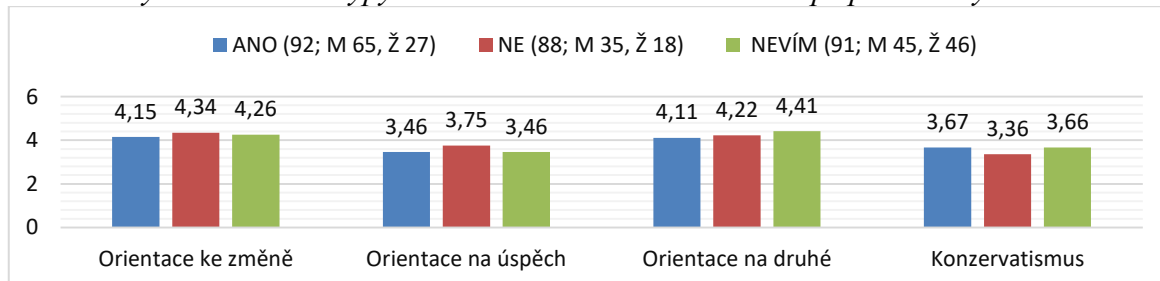
Graf 30: Průměrné skóre hodnotových typů v souvislosti s ochranou vlasti v případě války

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 37 nám tyto data uvádí v souvislosti s vyššími hodnotovými typy.

Graf 31: Vyšší hodnotové typy v souvislosti s ochranou země v případě války

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

V souvislosti s touto otázkou se nabízí předpoklad, že ti, co jsou ochotni bojovat za svou zemi, budou **orientovaní na druhé**, bohužel k našemu překvapení to tak není, neboť tento vyšší bodový průměr vykazují **respondenti, kteří „neví“** a rovněž vykazují **nejvyšší hodnoty u požitku a benevolence**. Ti **respondenti, kteří naopak uvádí „ano“**, se ztotožňují s hodnotami bezpečí, konformity a tradice, což se pojí s **konzervatismem**, naopak nejnižší hodnoty oproti ostatním respondentům spatřují u univerzalizmu, benevolence a požitku. U **respondentů, kteří se jasně vyjádřili „ne“**, převládá ztotožnění s **mocí a samostatností**, u vyšších hodnotových typů je to **orientace ke změně a rovněž na úspěch**, z celého grafu mají nejnižší průměr u vyššího hodnotového typu konzervatismu.

5.1 Shrnutí výzkumu ve vztahu k výzkumným otázkám

Před realizací samotného výzkumu jsme měli cíl a na základě něho jsme vytvořili výzkumné otázky. Položkami z dotazníku jsme se snažili dobrat určitých zjištění, týkající se hodnotové orientace adolescentů - středoškoláků, ze kterých můžeme vyvodit tyto závěry a odpovědi na výzkumné otázky.

První výzkumná otázka se ptala: *Jaké preferují hodnoty adolescenti jako celek?*

Zmapováním PVQ jsme došli k závěrům, že adolescentní **mládež je hédonisticky orientovaná**, to znamená, že mládež se více orientuje na uspokojování svých požitků a smyslů, chtějí si užívat života a dělají jen ty věci, které jim přinášejí potěchu. Také jim není cizí prosperita blízkých, čili benevolence, anebo samostatné rozhodování či jednání. Naopak **nejmenší podobnost spatřují** s hodnotami spojenými s přizpůsobením se – **konformismem**. Adolescenti ještě netouží po společenské prestiži, netouží po společenském uznání a postavení nad ostatními, což koresponduje s jejich věkem a od jiných výzkumů se tak náš výzkum neliší. Jarolíková (2019, s. 71) ve své diplomové práci uvádí, že mladí dospělí, kteří si prošli ústavní výchovou, mají rovněž hodnotové zaměření na požitek, což, jak sama uvádí, stojí v jejím případě za zamyšlení. Náš výzkum se zaměřil na běžné studenty v adolescenci, kteří si ústavní výchovou neprošli, ale mají stejné výsledky v hodnotových typech. Domníváme se tak, že tento fakt souvisí s věkem dospívajících a k danému věkovému období, brojení proti hodnotám a autoritám, prostě patří, což ostatně koresponduje s tvrzením odborníků napříč různými obdobími, jako je Freud (1969), Kunák (2007), Thorová (2015). Tímto naším tvrzením ovšem nepopíráme fakta, že dospívající, kteří si prošli ústavní výchovou, nejsou institucionálně poznamenáni a rovněž citově deprivovaní.

U vyšších hodnotových typů se nám rozložení moc nemění. Adolescenti vykazují nejvyšší hodnoty u otevřenosti ke změně a nejnižší u orientace na úspěch. Pokud bychom naše výsledky porovnali s mezinárodním výzkumem (European Social Survey, dále jen ESS) konaným v letech 2002 – 2004 u respondentů od 16 do 24 let, zjistili bychom, že v hodnotách vyššího řádu jsou rozdíly. Na prvních dvou příčkách můžeme naleznout otevřenost ke změně a orientace na druhé, čili překročení sebe samého. V našem výzkumu je rozdíl v pořadí, tak např. orientace na úspěch ve zmiňovaném výzkumu obsadila třetí pozici a náš výzkumný vzorek ji umístil až na poslední příčku, třetí místo náleží konzervatismu. Tento rozdíl v našem výzkumu, může souviset s odlišným věkem zkoumané skupiny.

Druhá dílčí výzkumná otázka se snažila odlišit: *Jaká je hodnotová orientace u dívek a chlapců?* Z výzkumného šetření jsme zjistili, že dívky v adolescenci mají tendence k individuálním zájmům, jako je požitek a samostatnost více než chlapci a rovněž mají tendence k orientaci na druhé, kdy uvádí výrazně vyšší bodové skóre u benevolence a univerzalizmu oproti chlapcům, kteří naopak více inklinují k moci. Tento pro nás zjištěný fakt nekoresponduje s tvrzením Schwarze, který uvádí, že muži jsou větší požitkáři než ženy. Tuto skutečnost opět můžeme přičíst na vrub věku sledovaných respondentů, kdy víme, že se s přibývajícím věkem mohou hodnoty měnit. Souhlasíme ale s Řehákovou (2006, s. 123), která vychází z dat ESS a uvádí, že ženy v ČR jsou výraznější v překročení sebe sama, než ve většině sledovaných zemí.

Třetí dílčí výzkumná otázka zjišťovala: *Jakou mají hodnotovou orientaci adolescenti, navštěvující SOU, gymnázium a SŠ?* Na rozdíl od předchozích faktorů vlivu na hodnotovou orientaci u této výzkumné otázky se nedali předem očekávat nějaké tendence. V odborné literatuře, kterou jsme v souvislosti z výzkumem PVQ studovali, jsme žádné teoretické i empirické práce na toto téma nenalezli, až na výzkum Krause (2006), který se ale zabýval jiným srovnáním hodnot než profesor Schwartz.

Zjistili jsme, že studenti učiliště více upřednostňují požitek oproti středoškolákům, kteří dávají přednost benevolenci, dále mají učni větší tendence k tradicím, než zmiňovaní maturanti. Z analýzy také vyplynulo, že k posílení ega více inklinují studenti SŠ, než učni a gymnazisté, kteří ji radí až na poslední místo. Studenti gymnázia jsou více konformní oproti jiným sledovaným školám, které naopak konformitu posunuly až na poslední příčku.

Podíváme-li se na hodnotové typy vyššího řádu, tak ze sledovaných škol gymnazisté jednoznačně vedou v překročení sebe a tudíž v orientaci na druhé. Tuto skutečnost můžeme připustit, neboť studenti gymnázia a zvláště dívky pokračují dále ve studiích humanitárních věd či jiných pomáhajících profesích. Naopak studenti SŠ jsou více směřující ke kolektivním zájmům v hodnotě konzervatismu, oproti studentům učiliště, kteří vykazují vysoké skóre v individuálních zájmech, kam spadá otevřenost ke změně. K tomu uvádí Řeháková (2006, s. 124), že otevřenost ke změně a orientace na úspěch se zvyšuje s navyšováním kvalifikace a rostoucím vzděláním jednotlivce.

Čtvrtá výzkumná otázka: *Jaká je hodnotová orientace adolescentů dle socioekonomického statusu rodiny?* Inspirovali jsme výzkumem Bocana (2012, s. 8), který uvádí, že faktorem

vlivu na hodnoty, je společensko-ekonomické postavení rodičů a jejich vzdělání, rovněž Čáp (1996, s. 45), zmiňoval vliv vzdělání rodičů na hodnoty svých dětí.

Dle našeho výzkumu převládá dobrá finanční situace u vyučených otců a středoškolsky vzdělaných matek a u takto vzdělaných rodičů je také velmi dobrá finanční situace. Ti adolescenti z rodin, kde je velmi dobrá, ale i dobrá finanční situace, jsou hédonistky zaměření, naopak nejnižší bodové průměry jsou u konformismu. Kdežto tam, kde finanční situace v rodině je horší a rodičům po nutných výdajích moc peněz nezbyvá, jsou nejvyšší bodové skóre uváděna u benevolence, naopak nejnižší průměry získaly hodnoty moci. Adolescenti, kteří žijí v rodině, kde je špatná finanční situace, mají sklony k hodnotovým typům univerzalizmu a požitku, naopak nejnižší průměr hodnota moci.

Pokud bychom získané data shrnuli dle hodnotových typů, kterých je, jak víme 10, tak by data byla následující. Hodnotové typy stimulace, univerzalizmu, úspěchu a moci můžeme najít u adolescentů, kde je velmi dobrý socioekonomický status rodiny. Hédonismus, tradice a opět se objevuje hodnota moci u dobré finanční situace. Samostatnost, bezpečí a konformitu nalezneme u adolescentů s uspokojivým socioekonomickým statutem. Hodnotový typ benevolence nacházíme u nepříznivého socioekonomického statusu rodiny.

Vyšší hodnotové typy dle socioekonomického statusu rodiny jsou u adolescentů z velmi dobře i dobře situovaných rodin zaměřeny na individuální zájmy, kam patří otevřenost ke změnám, naopak tam, kde není optimální finanční situace, mají adolescenti sklon orientovat se na druhé více než u ostatních socioekonomických statusů. Hodnoty konzervace jsou nejvyšší u adolescentů, kteří vykazují uspokojivou ekonomickou situaci rodiny. Nejnižší hodnoty jsou zjištěny u orientace na úspěch.

Pátá výzkumná otázka: *Jaká je hodnotová orientace adolescentů dle výchovného řízení rodičů?* Inspiraci pro tuto otázku jsme našli v publikaci Zicha et al. (2016, s. 203), kde zjišťoval hodnotovou orientaci rodičů a uplatnění jejich výchovného stylu. Neboť náš vzorek výchovný styl ještě neuplatňuje, otázku jsme pozměnili a výsledky jsou takové, že v rodinách respondentů se nejvíce uplatňuje liberální výchovný styl, a to až v 45 %, více u matek než otců, poté následuje demokratická výchova a autoritářská. Rovněž respondenti uváděli, pro nás nevhodný výchovný styl, vnímaný jako nedbalý nebo naopak rozmazlující, který je hlavně výsadou otců.

Rozmazlující výchova ztotožňuje adolescenty s hodnotovým typem samostatnosti. Respondenti, bez ohledu na styl výchovy, spatřují nejvyšší podobnost s hédonismem. Nejnižší bodový průměr je u hodnoty konformismu, a to u autoritářské, demokratické či liberální výchovy, naopak u rozmazlující výchovy vnímají nejnížší podobnost u bezpečnosti. Pokud jde o vyšší hodnotové typy, tak můžeme konstatovat, že autoritativní výchova nahrává konzervatismu, liberální a nedbalá výchova směřuje adolescenty k orientaci na druhé, demokratická výchova podporuje hodnoty stimulace, což jsou hodnoty otevřenosti ke změně.

Šestá výzkumná otázka: Jaká je hodnotová orientace adolescentů dle typu rodinného soužití? Tato otázka je v současné době hojně rozebírána v odborných kruzích. Rodina má na tvorbu hodnot nepopíratelný vliv, pomineme-li genetickou výbavu, kterou nelze ovlivnit. Prostřednictvím rodiny si dítě osvojuje žebříček hodnot a norem. Dle statistických údajů v současnosti opět dochází k narůstajícím počtům sňatků, což může mít pozitivní dopad pro utváření hodnot. Opět se nám potvrzují hodnoty hédonismu jako nejvyšší, a to u adolescentů, kde jsou rodiče rozvedeni, nejnížší podobnost spatřují u univerzalizmu. Naopak u kompletních rodin se adolescenti více ztotožňují s hodnotovým typem moci a nejnižší s konformitou. Tradice jako jediná z hodnotových typů není nikterak ovlivněna typem rodinného soužití a průměrné bodové skóre má shodné.

U vyšších hodnotových typů je to tak, že kde jsou oba rodiče, převládá u adolescentů orientace na úspěch, naopak respondenti z rozvedených rodin mají tendenci orientovat se ke změnám. V souvislosti s rodinou nás zajímají hodnoty konzervatismu, ke kterým se více přiklání adolescenti z úplné rodiny.

Nově získané informace přibližně potvrdily poznatky, které doposud o hodnotové orientaci máme, ale nově také přicházejí s informacemi, které k danému problému mají co říci, zejména vlivu oboru studia a ovlivnění hodnotové orientace. Věříme, že naše diplomová práce přispěla svým výzkumem k poznání této vcelku široké problematiky hodnot a hodnotové orientace a bude rovněž sloužit jako východisko pro budoucí výzkumné šetření.

V souvislosti s provedeným výzkumem se nám podařilo vyvrátit tvrzení, že dospívající mají krizi v hodnotách, ale naopak jsme dospěli ke zjištění, že současná adolescentní mládež je stále pod ústředním vlivem rodiny, což je pro nás sociální pedagogy potěšením.

5.2 Doporučení pro praxi

Položíme-li si na tomto místě otázku, jak lze výsledky našeho výzkumu aplikovat přímo v praxi. Jedinou možností je se hodnotami a hodnotovou orientací prostě zabývat, a to jak v prostředí školy, tak rodiny i volnočasových aktivit. Snažit se formulovat morální otázky a problémové situace a naučit se nebát se říci svůj hodnotící postoj. Současně je nezbytné zdůrazňovat, jak je odlišný individuální přístup oproti vědomí odpovědnosti za nějakou skupinu, ať jde o třídu, rodinu, kamarády, sousedy aj.

Adolescentní mládež se nalézá z hlediska psychického a sociálního zrání v citlivém období. Můžeme tak říci, že se střetává vliv rodiny i školy se samostatným včleňováním do jiného společenského prostředí. Proto je zapotřebí pomoci středoškolské mládeži zvládnout tuto situaci a zmírnit jim tento „přerod“. Je nutné jim pomáhat nalézt orientaci v sobě samém, učit je kriticky myslet a pochybovat, hledat pravdu a umět se samostatně rozhodovat. Základem všeho tak stále zůstává příznivá výchova k hodnotám v rodinách, a to od nejútlejšího věku, neboť v adolescentním období již mnozí rodiče mohou „sklízet, co zaseli“ v raném věku dítěte. V současné zrychlené době, která je přehlcená informacemi a technologiemi, je těžké se orientovat, proto je velmi potřebné rozvíjet důležité interpersonální vztahy a učit děti a dospívající (teda pokud nám to ještě dovolí) odolávat všem hrozbám současného života. Toto lze jen tehdy, je-li atmosféra vzájemné důvěry. Proto by starosti a problémy současných adolescentů měli být východiskem pro výchovné ovlivňování sociálních pedagogů, kdy se povede skutečný dialog. Nikdo nejsme dokonalý, ale cesta k hledání a vylepšování jak přispět správnou výchovou je právě jedním z hlavních úkolů sociálních pedagogů, zvláště v případech, kdy dospívající nejsou pevně ukotveni.

Náš výzkum prokázal, že ty hodnoty, které jsou orientované na druhé, souvisí s jednáním, které je odpovědné vůči druhým lidem. Naopak hodnoty zaměřené ve vlastní prospěch, což je otevřenost ke změně, jsou hodnoty na úkor druhých lidí a ztráty jejich dobra. Nikde jinde než ve škole není příležitost k diskuzím či modelovým situacím na různá témata, k hodnotám i morálním dilematům. Často právě diskuze jsou zúčastněnými chápány jen hypoteticky, proto je důležité volit situace reálné, které jsou ze života a přibližují se svým obsahem účastníkům. Je samozřejmostí, že modelovou situaci musíme nastavit podle věku zúčastněných či typu školy. Jako výborné modely nám poslouží aktuální dění či filmy nebo literatura, nezbytností ale stále zůstává vztáhnout diskuzi přímo k zúčastněným a k jejich já.

Pro mě, jako sociálního pedagoga a vychovatele pracujícího ve školství, z toho plyne několik věcí. Více se zaměřit na děti a hovořit s nimi, motivovat je, aby se zapojili do kolektivních činností, naučit je soudržnosti a pomoci si navzájem, aby si uvědomily nejen své potřeby, ale i potřeby jiných lidí. Současná situace je taková, že solidarita s bližním je jedna z nejvyšších za poslední období, kdy se lidé globálně spojují, aby společnými silami bojovali proti nebezpečné pandemii „CORONA“ viru, který se šíří nejen naší zemí, ale celým světem. Lidé se spojují, aby šli ochranné roušky pro seniory a osoby s nízkou imunitou. Tento projev „orientace na druhé“ a „konzervatismu“ se neděje jen u dospělých, ale i mezi studenty, kteří pomáhají např. nakupováním potravin, či hlídáním dětí. Ač je období, kdy se nechodí ven, neboť je nařízená karanténa, mnoho mladých lidí vytváří zábavné hry na síti pro děti, které nemohou chodit do školy. Tento akt lidské solidarity vypovídá, že krize hodnot ve společnosti nenastala, ale naopak, hodnoty života, zdraví a svobody už nejsou jen pojmy, ale čím dál více si je uvědomujeme.

ZÁVĚR

Pojem hodnota je abstraktní, každý člověk ji vnímá individuálně a podle toho jí i dává příslušnou váhu i obsah. Hodnoty uznávané většinou částí populace či společností se stávají společenskou normou, můžeme tím vytvářet určitý žebříček hodnot, který by ostatní měli vnímat jako stejně důležité a případně je i ctít a předávat svým dětem. Právě skrze mladou populaci je možné hodnoty analyzovat jejich preferencí a získat tak přehled, kterým směrem se budoucnost společnosti bude rozvíjet. Rovněž je možné odhadnout skrze hodnoty, jejich chování v nezvyklých či běžných situacích.

U nás i v zahraničí vznikly různé výzkumné koncepty, které jsme se snažili v naší práci stručně popsat. V následujících letech výzkum hodnot prošel určitým posunem a v současnosti se používá uznávaná metoda koncepce profesora Schwartze, která je vytvořena pro jednotlivce, ale i skupiny, ba dokonce pro celé státy. U nás se výzkumem hodnot zabýval Petr Sak, který v hodnotovém systému vnímal určitou logiku a pracoval vždy se dvěma hodnotami v protikladu. Sak svůj výzkum prováděl u dospívajících respondentů v průběhu deseti let opakovaně, kdy zjistil, že s růstem životní úrovně a globalizací dochází k posunu hodnotových preferencí od materiálních k nemateriálním, jako je životní spokojenost v rodině.

Cílem této diplomové práce bylo zjistit na základě empirického výzkumu a popsat hodnotovou orientaci adolescentů středoškoláků. Ve výzkumu jsme se zaměřili rovněž na vliv faktorů, které mohou hodnotovou orientaci ovlivňovat. Závěry, které jsme získali z kvantitativního výzkumu, by mohli pomoci rozšířit současné poznatky o hodnotách a hodnotových orientacích.

Diplomovou práci jsme rozdělili na teoretickou a empirickou. Teoretická část, popisuje dosavadní poznatky k problematice hodnotových orientací a samotných hodnot u adolescentů. Nejdříve jsme si vysvětlili pojmy, které s daným problémem souvisí a se kterými pracujeme dále v textu, poté jsme zmínili typologii hodnot, která nám pomáhá lépe proniknout k danému tématu. Jen okrajově jsme zabrousili také do historie, neboť publikací a výzkumů na toto téma je nespočet, v zásadě proto, že téma hodnoty má v lidské společnosti své místo od počátku věků a okruh k bádání je to široký, jak pro vědce, tak pro laickou obec. Mnohé autory, kteří se výzkumem hodnot zabývají, nenecháváme v naší práci bez povšimnutí, a jak mnozí uvádí, zmiňujeme rovněž význam hodnotové orientace a hodnot ve společnosti, jak jednotlivce, tak celé lidské rasy. V druhé kapitole se věnujeme rodině, která

má zásadní vliv na tvorbu hodnotového systému, od počátku života dítěte, zmíníme její typologii, funkce a výchovné styly. Teoretickou páci uzavírá třetí kapitola zacílená na adolescenty a její vývojové specifika, pod které řadíme sociální zrání a vývoj identity, nakonec uvádíme zajímavosti z výzkumů hodnot v souvislosti s touto specifickou skupinou.

V praktické části našeho výzkumu, používáme standardizovaný dotazník hodnotových portrétů PVQ, Shaloma H. Schwartze, který čítá 21 výroků, se kterými se měli respondenti na škále podobnosti 1 - 6 ztotožnit. Dále jsme si z odborných publikací vypůjčili otázky z různých provedených výzkumů hodnot a k tématu se vztahují. Tímto prostřednictvím, jsme se snažili nalézt odpověď na cíl výzkumu, kterým bylo zmapování hodnotové orientace adolescentů a rovněž nalézt odpovědi na otázky šetření, které jsme si stanovili jako otázky výzkumu, jak pohlaví, typ studia, socioekonomický status, výchovný styl rodičů a typ rodinného soužití proměňuje hodnotovou orientaci sledovaných respondentů.

Z celkového počtu 236 odpovědí jsme se dozvěděli, že adolescenti jako celek, mají ve svém vývojovém období sklony k požitkům a užívání si života – otevřenost ke změně, oproti menší míře konzervace. Dá se tedy říci, že středoškoláci vnímají svou podobnost s někým, kdo je svobodný a zvědavý, má své cíle a sebeúctu, je nezávislý a tvůrčí. Vzhledem k tomu, že víme, že adolescenti jsou výraznou skupinou, která brojí proti autoritám a je svým rozhodováním na křižovatce života, se nabízel předpoklad, že hodnotový typ **konformismus**, kam řadíme poslušnost, úctu k rodičům, starším lidem, zdvořilost i sebeovládání, bude spolu s hodnotou **úspěchu** mezi posledními, což se nám tímto ve výzkumu potvrdilo.

Dívky vykazují vyšší míru orientace na druhé oproti posilování ega, které vykazují chlapci. Studenti gymnázia a jsou více orientováni na druhé oproti studentům SOU a SŠ, kteří jsou více otevření ke změně. Více konzervativní jsou studenti SOU oproti studentům SŠ, kteří se více orientují na úspěch. Více než polovina respondentů žije v rodinách, kde jsou oba rodiče, kteří nadále zůstávají pro adolescenty vzorem. Svým rodičům se můžou vždy se vším svěřit, protože ti je, jak uvádí většina respondentů, pochopí a podpoří je. Proto se své rodině dospívající cítí stále šťastní a nadále chtějí zůstat v kontaktu se svou rodinou i v budoucnu. Respondenti bez ohledu na typ školy uvádí, že hodnoty rodiny jsou pro ně důležité a hodlají v nich pokračovat. Hodnoty společnosti jako důležité, vnímají všichni respondenti, i když je občas neuznávají. I když respondenti uváděli jako svůj vzor rodiče, kterým se mohou bez problému svěřit se svým problémem, překvapivě uvádí jako pomocníka při řešení svých

životních problémů kamarády, nejvíce je tíží školní úspěšnost. Jako nejvyšší hodnotu vnímají zdraví, svobodu, přátelství a lásku. Více než polovina respondentů pochází z rodin s dobrým socioekonomickým statusem, jejich rodiče mají vesměs středoškolské vzdělání s maturitou, kdy hlavní živitel rodiny spadá do profese kvalifikovaného pracovníka. Adolescenti z dobře i velmi dobře situovaných rodin jsou otevřeni ke změnám, naopak tam, kde není dobrá finanční situace, se orientují více na druhé, konzervativnější adolescenty najdeme v rodinách s uspokojivou finanční situací. Ve většině rodin převládá povolující - liberální výchova ze stran rodičů, která přispívá k otevřenosti ke změně, tento fakt můžeme spatřit i u demokratické výchovy, naopak nedbalá výchova směřuje k překročení sebe samého, zato autoritářská výchova přispívá ke konzervatismu a orientaci na úspěch. Respondenti z rozvedených rodin, měli možnost se vyjádřit k názoru na střídavou péči, většina z nich by střídavou péči preferovala. V rodinách, kde jsou rodiče manželé, se adolescenti více orientují na úspěch, než adolescenti z rozvedených rodin, kteří se více orientují na změnu. Nakonec se respondenti vyjadřovali k hodnotě vlastenectví, zda by v případě vzniklého válečného konfliktu byli ochotni bojovat za svou zemi. Názory byly nejednotné, „půl na půl“. Ti respondenti, kteří si nebyli jistí a uváděli „nevím“, skórovali v orientaci na druhé, konzervativní jedinci uváděli „ano“ a ti, co se vyjadřovali „ne“, se orientovali ke změně a úspěchu.

Závěrem můžeme říci, že stanovený cíl byl tímto dosažen a rovněž byly zodpovězeny otázky výzkumu. Téma hodnoty je velmi obsáhlé, proto věříme, že každá práce k tomuto tématu má vždy co říci a „přinese svou trošku do mlýna“, neboť v této zrychlené době se hodnoty nás všech mění a nikdy nevíme, co „doba přinese“.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: FF UK, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.
- [2] BAŠTECKÁ, Bohumila, Veronika ČERMÁKOVÁ a Milan KINKOR. *Týmová supervize: teorie a praxe*. Praha. ISBN 978-80-262-0940-9.
- [3] BOCAN, Miroslav. *Děti v ringu dnešního světa: hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let* [online]. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012 [cit. 2019-10-25]. ISBN 978-80-87449-24-0.
- [4] CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-722-0195-6.
- [5] CARR-GREGG, Michael a Erin SHALE. *Puberťáci a adolescenti: průvodce výchovou dospívajících*. Praha: Portál, 2010. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-662-9.
- [6] CLOUD, Henry a John Sims TOWNSEND. *Rozhovory o hranicích*. Praha: Návrat domů, c2005. ISBN 80-725-5120-5.
- [7] ČAPEK, Robert. *Dialogy o výchově: antologie studijních textů k předmětu Teorie výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-704-1931-8.
- [8] ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV, 1996. Psychologie (ISV). ISBN 80-858-6615-3.
- [9] DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Filosofie hodnot: problémy lidské existence, poznání a hodnocení*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998. ISBN 80-860-3979-X.
- [10] DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Morální usuzování: vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-802-1047-518.
- [11] EYRE, Linda a Richard M. EYRE. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-717-8360-9.
- [12] *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-718-2064-4.
- [13] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.
- [14] HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3.
- [15] HILL, Napoleon. *Myšlením k bohatství*. Praha: Pragma, 1990. ISBN 80-852-1300-1.

- [16] HORÁK, Josef. *Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže*. Liberec: Technická univerzita, 1997. ISBN 80-708-3257-6.
- [17] <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/39-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2006/696>
- [18] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.
- [19] JAROLÍKOVÁ, Kristýna, *Hodnotová orientace mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy*, Zlín: UTB, Diplomová práce, 2019
- [20] JENÍK, Zdeněk a Jaroslav KREJČÍ. *Člověk a česká společnost na prahu 21. století*. I. Opava: Open Education a Sciences, [1999]. ISBN 80-901-9747-7.
- [21] KERN, Hans. *Přehled psychologie*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-736-7121-2.
- [22] KOSÍKOVÁ, Věra. *Psychologie ve vzdělávání a její psychodidaktické aspekty*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2433-1.
- [23] KOŤA, Jaroslav, Dobromila TRPIŠOVSKÁ a Marie VACÍNOVÁ. *Sociální psychologie: vybrané kapitoly*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2013. ISBN 978-80-7452-029-7.
- [24] KRAUS, Blahoslav. *Jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století: výzkum v Královéhradeckém kraji v letech 2000-2003*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-704-1738-2.
- [25] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- [26] KRAUS, Blahoslav a Richard M. EYRE, ŠNOREK, Václav, ed. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století: příručka pro rodiče dětí a dospívajících s problémovým chováním*. Vyd. 3. Brno: Paido, 2006. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-731-5125-1.
- [27] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-731-5004-2.
- [28] KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Mít pro co žít*. Vyd. 2., V KNA 1., rozš. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Malý duchovní život. ISBN 978-80-7195-404-0.
- [29] KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk - hodnoty - výchova: kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov: vl. n., 1996. ISBN 80-856-6834-3.

- [30] KUNÁK, Stanislav. *Vybrané možnosti primární prevence negativních vplyvov na deti a mládež*. Bratislava: Iris, 2007. ISBN 978-80-89256-10-5.
- [31] LABÁTH, Vladimír. *Riziková mládež: možnosti potencionálnych zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Série učebnic pro obor sociální práce. ISBN 80-858-5066-4.
- [32] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998. Psyché (Grada). ISBN 80-716-9195-X.
- [33] MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8747-7.
- [34] MACEK, Petr, SMÉKAL, Vladimír, ed. *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Brno: Barrister a Principal - studio, 2002. ISBN 80-859-4783-8.
- [35] MANNIOVÁ, Jolana, Alena VALIŠOVÁ et al. *Relativizace autority a její dopady na současnou mládež*. I. vyd. Praha: ISV, 2005. ISBN 80-86642-43-7.
- [36] MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.
- [37] NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-731-5012-3.
- [38] NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011. ISBN 978-80-7452-014-3.
- [39] ONDREJKOVIČ, Peter. *Úvod do sociológie výchovy: základy sociológie výchovy a mládeže*. 2., rozš. a preprac. vyd. Bratislava: Veda, 1998. ISBN 80-224-0579-5.
- [40] PIKÁLKOVÁ, Marcela a Olga NYTROVÁ. *Dialog mezi hodnotami, aneb, Hodnoty vyřčené a hodnoty žité*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011. ISBN 978-80-7452-014-3.
- [41] PROKEŠOVÁ, Miriam. *Dítě, radost a výchova*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-704-2281-5.
- [42] PRUDKÝ, Libor. *Studie o hodnotách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-266-0.
- [43] PRUDKÝ, Libor. *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia, 2009a. Novověk. ISBN 978-80-200-1751-2.

- [44] PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech: studijní text pro učitele občanské výchovy*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2004. ISBN 80-720-4358-7.
- [45] PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8772-8.
- [46] PRUNNER, Pavel. *Výzkum hodnot*. Plzeň: Euroverlag, 2002. ISBN 80-7177-710-2.
- [47] RABUŠIC, Ladislav a Beatrice Elena CHROMKOVÁ MANEA. *Hodnoty a postoje v České republice 1991-2017: pramenná publikace European Values Study*. Brno: Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-210-8803-0.
- [48] ROGERS, Carl Ransom. *Způsob bytí: klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele*. Praha: Portál, 1998. Spektrum (Portál). ISBN 80-717-8233-5.
- [49] ROKEACH, Milton. *Beliefs, Attitudes, and Values: A Theory of Organization and Change*. San Francisco: Jossey-Bass, 1968.
- [50] ŘEHÁKOVÁ, Blanka, 2006. *Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze*. Sociologický časopis., roč. 42. č. 1, ISSN 0038-0288. Dostupné také z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/39-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2006>
- [51] ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3148-6.
- [52] ŘÍČAN, Pavel. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-802-6203-438.
- [53] ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0772-6.
- [54] SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-722-9042-8.
- [55] SAK, Petr a Karolína SAKOVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha: Svoboda Servis, 2004. ISBN 80-863-2033-2.
- [56] SEKOT, Aleš. *Sociologie v kostce*. 3., rozš. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5126-X.
- [57] SCHWARTZ, Shalom H. *An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values* [online]. 2(1). Readings in Psychology and Culture, ©2012 [cit. 2019-10-23]. ISBN

- 978-0-9845627-0-1. Dostupné z:
<https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=orpc>
- [58] Sociologie hodnot - Sociologická encyklopedie. *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2019-11-22]. Dostupné z:
https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Orientace_hodnotov%C3%A1
- [59] Sociologie hodnot - Sociologická encyklopedie. *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2019-11-22]. Dostupné z:
<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Postmaterialismus>
- [60] STŘELEČEK, Stanislav, ed. *Studie z teorie a metodiky výchovy*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005. ISBN 80-210-3687-7.
- [61] THOROVÁ, Kateřina. 2015. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0714-6
- [62] TOWNSEND, John Sims a Henry CLOUD. *Rozhovory o hranicích*. Praha: Návrát domů, c2005. ISBN 80-725-5120-5.
- [63] VACEK, Pavel. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-807-3673-864.
- [64] VACEK, Pavel. *Psychologie morálky a výchova charakteru žáků*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. Recenzované monografie. ISBN 978-807-4351-082.
- [65] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- [66] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-717-8308-0.
- [67] VALIŠOVÁ, Alena, Mária BRATSKÁ a Boguslav SLIWERSKI. *Relativizace autority a její dopady na současnou mládež*. Praha: ISV (nakladatelství), 2005. ISBN 80-86642-43-7.
- [68] VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3357-9.
- [69] VYGOTSKIJ, Lev Semjonovič. *Мир психологии*. Москва: Эксмо-Пресс : Апрель Пресс, 2000. ISBN 5-04-004708-8.
- [70] WEISS, Petr. *Sexuální chování v ČR - situace a trendy*. Praha: Portál, 2001. ISBN 807178558x.

- [71] WRÓBEL, Alina. *Výchova a manipulace: podstata manipulace, mechanismy a proces, vynucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2337-2.
- [72] ZICH, František a Petra ANÝŽOVÁ. *Konfrontace hodnot v pozdní modernitě: Česko a Hlučínsko v evropském kontextu*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2016. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-807-4192-418.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Tj.	To je
Aj.	A jiné
Např.	Například
Tzn.	To znamená
Et al.	A kolektiv
In.	V
Obr.	Obrázek
SVS	Schwartz Value Study
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
S. /Str.	Strana
Tzv.	Tak zvaně
PVQ	Dotazník hodnotových portrétů „Portrait Values Questionnaire“
FHS UTB	Fakulta humanitních studií Universita Tomáše Bati
Viz	Odkaz na jiný text
P (1, 2)	Příloha (1 nebo 2)
M	Muž/ muži
Ž	Žena/ ženy
CNC	Computer Numerical Control (počítačem řízený obráběcí stroj)
SOU	Střední odborné učiliště
SŠ	Střední odborná škola
EVS	European Values Study 1991-2017
ESS	European Social Survey
A kol.	A kolektiv
ČR	Česká republika

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: <i>Jsem:</i>	57
Graf 2: <i>Můj věk je :</i>	57
Graf 3: <i>Studuji:</i>	58
Graf 4: <i>Typ vzdělání</i>	58
Graf 5: <i>Četnost jednotlivých odpovědí na položky PVQ</i>	60
Graf 6: <i>Průměrné bodové skóre hodnotový typů všech respondentů</i>	63
Graf 7: <i>Průměrné bodové skóre vyšších hodnotový typů všech respondentů</i>	63
Graf 8: <i>Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle pohlaví</i>	64
Graf 9: <i>Průměrné bodové skóre vyšších hodnotových typů dle pohlaví</i>	65
Graf 10: <i>Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle studia</i>	65
Graf 11: <i>Průměr bodového skóre vyšších hodnotových typů dle studia</i>	66
Graf 12: <i>Průměrné skóre vyšších hodnotových typů dle pohlaví a formy studia</i>	66
Graf 13: <i>Rodinné zázemí</i>	67
Graf 14: <i>Kdo je pro Tebe v rodině vzorem?</i>	67
Graf 15: <i>Řekl/a bys o sobě, že jsi?</i>	110
Graf 16: <i>Cítíš se ve své rodině ...</i>	110
Graf 17: <i>Důležitost hodnot rodiny</i>	68
Graf 18: <i>Jsou ve Tvém životě hodnoty společnosti/okolí důležité?</i>	69
Graf 19: <i>Svým rodičům se</i>	71
Graf 20: <i>Moji rodiče mne</i>	71
Graf 21: <i>Podpora rodiny & hodnoty rodiny</i>	72
Graf 22: <i>Podpora rodiny & hodnoty společnosti</i>	72
Graf 23: <i>Sociální opora</i>	110
Graf 24: <i>Můj životní problém</i>	110
Graf 25: <i>Seznam hodnot dle vlastní důležitosti</i>	110
Graf 26: <i>Finanční situace Tvé rodiny je?</i>	75
Graf 27: <i>Jaké je vzdělání Tvé matky a otce?</i>	75
Graf 28: <i>Finanční situace rodiny dle vzdělání rodičů a pohlaví</i>	110
Graf 29: <i>Průměrné skóre hodnotových typů dle socioekonomického statusu rodiny</i> .76	
Graf 30: <i>Vyšší hodnotové typy dle socioekonomického statusu rodiny</i>	78
Graf 31: <i>Jak vnímáš/prožíváš výchovné řízení matky/otce ve vztahu k sobě?</i>	78

Graf 32: <i>Průměrné bodové skóre hodnotových typů a výchovného stylu rodičů.....</i>	79
Graf 33: <i>Vyšší hodnotové typy v závislosti na výchovném stylu rodičů.....</i>	79
Graf 34: <i>Průměrné bodové skóre hodnotových typů a rodinného soužití rodičů.....</i>	81
Graf 35: <i>Průměrné skóre vyšších hodnotových typů a rodinného soužití rodičů.....</i>	81
Graf 36: <i>Skóre hodnotových typů v souvislosti s ochranou země v případě války.....</i>	82
Graf 37: <i>Vyšší hodnotové typy v souvislosti s ochranou země v případě války.....</i>	82

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: <i>Model způsobu výchovy – devět polí (vlastní zpracování)</i>	43
Tabulka 2: <i>Přiřazení jednotlivých položek k vyššímu hodnotovému typu</i>	55
Tabulka 3: <i>Hodnotové portréty</i>	61
Tabulka 4: <i>Hodnotové typy dle studia – značeny průměrem bodového skóre</i>	65
Tabulka 5: <i>Seznam hodnot adolescentů dle relativní četnosti odpovědí</i>	74
Tabulka 6: <i>Do jaké profese patří Tvůj rodič, který je hlavním živitelem rodiny?</i>	109
Tabulka 7: <i>Průměrné bodové skóre PVQ dle socioekonomického statusu rodiny</i> ...	109
Tabulka 8: <i>Průměrné bodové skóre PVQ a výchovného stylu rodičů</i>	110

SEZNAM OBRAZKŮ

Obrázek 1: *Teoretický model vztahů mezi 10 motivačními typy hodnot*21

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P1: Dotazník

Příloha P2: Statistika dotazníku

Příloha P3: Pomocné tabulky a grafy k vyhodnocení

PŘÍLOHA P1: Dotazník

Zdravím Tě, jsem studentka Sociální pedagogiky na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.

Ráda bych Tě poprosila o pomoc při vyplnění tohoto **ANONYMNÍHO dotazníku** k mé diplomové práci v rámci výzkumu "**Hodnotové orientace adolescentů**".

Prosím o co nejpřesnější vyplnění, každou otázku si pečlivě přečti a doplň nebo vyber dle možností, které se Ti budou nabízet.

Jestli Ti nebude něco jasné, zvol tu odpověď, která je Ti nejbližší. Prosím, opověz na všechny otázky.

Děkuji za Tvůj čas a ochotu, Bc. Iva Bařínková.

1. **Jsem:** a) muž b) žena
2. **Můj věk je:** a) 15 b) 16 c) 17 d) 18 e) 19 f) 20
3. **Studuju:**

a) Gymnázium	g) SOU, kuchař- číšník
b) SŠ, veřejnosprávní činnost	h) SOU, obráběč kovů
c) SŠ, mechatronik	i) SOU, instalatér
d) SOU, automechanik	j) SOU, ošetřovatel
e) SOU, elektrikář	k) SOU, zedník
f) SOU, opravář zemědělských strojů	

4. Nyní Ti stručně popíšu určité lidi. Přečti si, prosím, každý popis a označ, jak moc se Ti daná osoba podobá či nepodobá. 1 - vůbec se mi nepodobá, 2 - nepodobá se mi, 3 – málo se mi podobá, 4 - trochu se mi podobá, 5 – podobá se mi, 6 – velmi se mi podobá

		ODPOVĚĎ					
		6	5	4	3	2	1
A	Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něj/ni důležité. Rád/a dělá věci svým vlastním originálním způsobem.	6	5	4	3	2	1
B	Je pro něj/ni důležité, aby byl/a bohatý/á. Chce mít hodně peněz a drahé věci.	6	5	4	3	2	1
C	Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.	6	5	4	3	2	1
D	Je pro něj/ni důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.	6	5	4	3	2	1
E	Je pro něj/ni důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho/její bezpečnost.	6	5	4	3	2	1
F	Má rád/a překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.	6	5	4	3	2	1
G	Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje.	6	5	4	3	2	1
H	Je pro něj/ni důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on/a. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.	6	5	4	3	2	1
C	Je pro něj/ni důležité být pokorný/á a skromný/á.	6	5	4	3	2	1
H	Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.	6	5	4	3	2	1
I	Je pro něj/ni důležité užívat si života. Rád/a si dopřává	6	5	4	3	2	1
J	Je pro něj/ni důležité, aby si sám/sama rozhodoval/a o tom, co dělá. Má rád/a svobodu a nezávislost na druhých.	6	5	4	3	2	1
K	Je pro něj/ni velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.	6	5	4	3	2	1
L	Je pro něj/ni důležité být velmi úspěšný/á. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl/a.	6	5	4	3	2	1
M	Je pro něj/ni důležité, aby mu/jí vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.	6	5	4	3	2	1
N	Vyhledává dobrodružství a rád/a riskuje. Chce mít vzrušující život.	6	5	4	3	2	1
O	Je pro něj/ni důležité, aby se vždy choval/a spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné.	6	5	4	3	2	1

P	Je pro něj/ni důležité, aby ho/ji lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.	6	5	4	3	2	1
Q	Je pro něj/ni důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu/jí blízcí.	6	5	4	3	2	1
R	Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj/ni důležitá.	6	5	4	3	2	1
S	Tradice je pro něj/ni důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se předávají v jeho/jejím náboženství nebo v jeho/její rodině.	6	5	4	3	2	1
T	Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil/a. Je pro něj/ni důležité dělat věci, které mu/jí přinášejí potěšení	6	5	4	3	2	1

5. Složení rodiny. Žiješ s:

a) Oba vlastní rodiče	e) Jen otec
b) Vlastní matka a nevlastní otec	f) Střídavá péče
c) Vlastní otec a nevlastní matka	g) Jiná ...
d) Jen matka	

6. Tvoji rodiče jsou:

a) Manželé	d) Nevzali se
b) Rozvedeni	e) Jiná ...
c) Jeden zemřel	

7. Máš sourozence? a) ano b) ne

8. Když zvážíš všechny okolnosti, řekl/a bys, že jsi?

a) Velmi šťastná/ý	d) Jsem nešťastná/ý
b) Celkem šťastný/a	e) Nevím
c) Ne moc šťastná/ý	

9. Jsou ve Tvém životě hodnoty Tvojí rodiny důležité?

a) Ano jsou pro mě důležité, ale pokračovat	d) Ne, nejsou pro mě důležité
b) v nich nechci	e) Hodnoty rodiny neuznávám
c) Ano, chci pokračovat v hodnotách své rodiny	f) Nevím co je to hodnota

10. Jsou ve Tvém životě hodnoty společnosti/okolí důležité?

a) Ano a uznávám je	d) peněz nezbývá, takže si toho nemůžeme moc dovolit
b) Ano, ale občas je neuznávám	e) Není dobrá – máme finanční potíže
c) Mám vlastní hodnoty	

11. Myslíš si, že finanční situace Tvojí rodiny je:

a) Velmi dobrá /co chceme, si koupíme	d) Nevím co je to hodnota
b) Dobrá/ když něco chceme, tak si našetříme a pak si to můžeme koupit	e) Ne, hodnoty společnosti neuznávám
c) Uspokojivá /po nutných výdajích nám moc	f) Ne, ale snažím se je uznávat

12. Kdo je pro Tebe v rodině vzorem?

a) matka	e) strýc /teta
b) otec	f) babička/děda
c) oba rodiče	g) jiná osoba
d) bratr/sestra	

13. Cítíš se ve své rodině:

a) šťastný/á, vždy chci zůstat v kontaktu se svou rodinou	rodinou
b) nešťastný, už se těším, až se osamostatním	d) nemám rodinu
c) nešťastný, ale chci zůstat v kontaktu se svou	e) jiná možnost ...

14. Svým rodičům se:

a) můžu vždy se vším svěřit, pochopí mě
b) občas se svěřuji, ale moc mě nechápou
c) raději se nesvěřuji, ale v případě vážného problému se svěřím
d) nesvěřuji se vůbec

15. Moji rodiče mne:

a) vždy podporují ve všech plánech a činnostech	d) vůbec nepodporují
b) podporují ve všech plánech a činnostech	e) nezajímám je
c) moc nepodporují v plánech a činnostech	f) jiná odpověď...

16. Jak vnímáš /prožíváš výchovné řízení matky ve vztahu k sobě?

(v závorkách vysvětlení) – vyber jen 1 odpověď

- a) Autoritativní/ chce poslušnost, dospělí určuje pravidla a ty se podřizuješ, když trestá či odměňuje tak nevysvětluje
- b) Povolující/ liberální styl (ponechává ti co největší volnost a v ničem tě neomezuje)
- c) Demokratický styl/ konflikty se řeší na úrovni partnerství, tresty a zákazy jsou vysvětlovány
- d) Nedbalá výchova (zanedbává tvou kontrolu a moc s tebou nekomunikují)
- e) Rozmazlující výchova (umetá ti cestičky a rozhoduje ve všem za tebe, nic nemusíš dělat)

17. Jak vnímáš /prožíváš výchovné řízení otce ve vztahu k sobě?

(v závorkách vysvětlení) – vyber jen 1 odpověď

- a) Autoritativní/ chce poslušnost, dospělý určuje pravidla a ty se podřizuješ, když trestá či odměňuje, tak nevysvětluje
- b) Povolující/ liberální styl (ponechává ti co největší volnost a v ničem tě neomezuje)
- c) Demokratický styl (konflikty se řeší na úrovni partnerství, tresty a zákazy jsou vysvětlovány)
- d) Nedbalá výchova (zanedbává tvou kontrolu a moc s tebou nekomunikují)
- e) Rozmazlující výchova (umetá ti cestičky a rozhoduje ve všem za tebe, nic nemusíš dělat)

18. Jaké je vzdělání Tvého otce:

a) základní	d) vysokoškolské
b) vyučen	e) nevím
c) maturita	

19. Jaké je vzdělání Tvé matky:

a) základní	d) vysokoškolské
b) vyučena	e) nevím
c) maturita	

20. Kde hledáš pomoc při řešení svých životních problémů? (označ jen 1 volbu)

a) Kamarádi, přátelé	f) Učitelé, vychovatelé
b) Nikdo, pomáhám si sám	g) Sourozenci
c) Rodiče/nebo jeden z rodičů	h) Odborníci v poradnách/ např. pro mládež
d) Přítel/přítelkyně	i) Jiná osoba
e) Prarodiče	

21. Zde je seznam životních problémů, (označ jen 1 volbu, která se Tě nejvíc týká) :

a) Škola, učení, úspěšnost	g) Rodina/ rodiče
b) Rozhodování o Vysoké škole	h) Vztahy k druhému pohlaví
c) Strach z budoucnosti	i) Vztahy mezi kamarády/vrstevníky
d) Zdraví	j) Psychické/ osobní problémy
e) Málo peněz	k) Drogy
f) Nedostatek volného času	l) Žádný, nevím

22. Jak je pro Tebe důležitá tato hodnota? (ke každé hodnotě zaznač jen 1 příslušnou volbu, jak je pro tebe důležitá, tzn., že v každém řádku bude jen 1 Tvá volba)

HODNOTA	Velmi důležitá	Docela důležitá	Nepřiliš důležitá	Zcela nedůležitá
Zdraví				
Láska				
Přátelství				
Mír				
Rodina a děti				
Pravda				

Životní prostředí				
Úspěch v zaměstnání				
Být užitečný jiným				
Společenská prestiž				
Vzdělání				
Majetek a peníze				
Zájmy a koníčky				
Víra				
Atraktivní vzhled				
Životní partner				
Svoboda				
Demokracie				
Zajímavá práce				
Rozvoj vlastní osoby				
Plat a příjmy				
Veřejně prospěšná činnost				
Politická angažovanost				

23. Do jaké profese patří Tvůj rodič, který je hlavním živatelem rodiny?

- profesionální a technická profese (doktor, učitel, inženýr, umělec, účetní, zdravotní sestra)
- vyšší management (bankéř, ředitel, odborný úředník, vysoký úředník)
- kancelářské povolání (sekretářka, úřednice, vedoucí kanceláře, účetní, státní úředník)
- prodej (obchodní ředitel, majitel obchodu, prodejce, pojišťovací agent, kupující)
- služby (majitel restaurace, policista, číšník/servírka, holič, pečovatel)
- kvalifikační pracovník (strojník, krejčí, výrobce nástrojů, elektrikář)
- kvalifikovaný pracovník (zedník, řidič, dílenský pracovník, tesař, pekař)
- nekvalifikovaný pracovník (dělník, vrátný, tovární pracovník, uklízečka)
- farmář, zemědělec, sedlák (řidič traktoru)
- majitel/ka farmy, manažer/ka farmy
- nevím

24. Někteří lidé říkají, že pro dítě/děti je po rozvodu lepší být s 1 z rodičů, jiní jsou zase pro střídavou péči.

Jaký je Tvůj názor, vyber:

- a) je lepší, když je dítě s jedním z rodičů b) je lepší střídavá péče c) nevím d) jiná odpověď...

25. Samozřejmě všichni věříme, že nebude další válka, ale kdyby se to stalo, byl/a byste ochoten/a bojovat za svoji zemi?

- a) ano b) ne c) nevím

PŘÍLOHA P2: Statistika dotazníku

Hodnotová orientace adolescentů

Statistika respondentů

411

Počet návštěv

236

Počet dokončených

5

Počet nedokončených

166

Pouze zobrazení

57,4%

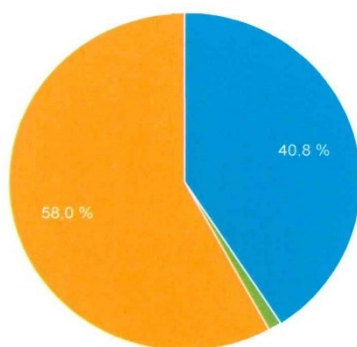
Celková úspěšnost vyplnění dotazníku

Historie návštěv (05. 12. 2019 – 27. 12. 2019)

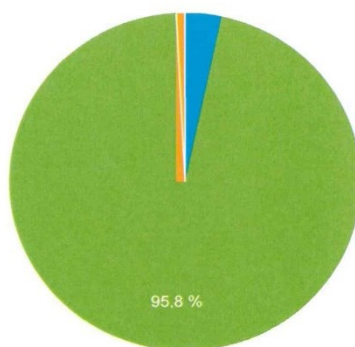

● Počet návštěv (411) ● Počet dokončených (236)

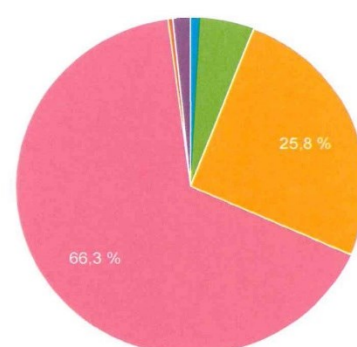
Celkem návštěv

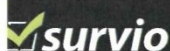
Zdroje návštěv

Čas vyplňování dotazníku

- Pouze zobrazeno (40,8%) Nedokončeno (1,2 %)
- Dokončeno (58,0 %)
- <1 min. (0,8 %)
- 2-5 min. (5 %)
- 5-10 min. (25,8 %)
- 10-30 min. (66,3 %)
- 30-60 min. (0,4 %)
- >60 min. (1,7 %)
- Webový odkaz (3,3%) Přímý odkaz (95,8%) Neznámý zdroj (0,8%)

PŘÍLOHA P3: Pomocné tabulky a grafy k vyhodnocení (Tab. 6, 7, 8, Graf 15, 16, 23, 24, 25, 28, 38, 39, 40)

Tabulka 6: *Do jaké profese patří Tvůj rodič, který je hlavním živitelem rodiny?*

MOŽNOSTI ODPOVĚDÍ	Responzí (236)	Podíl 100%
Profesionální a technická profese (Dr., učitel, Ing., umělec, účetní, zdravotní sestra)	30	13%
Vyšší management (bankéř, ředitel, odborný úředník, vysoký úředník)	9	4%
Kancelářské povolání (sekretářka, úřednice, vedoucí, účetní, státní úředník)	23	10%
Prodej (obchodní ředitel, majitel obchodu, prodejce, pojišťovací agent, kupující)	8	3%
Služby (majitel restaurace, policista, číšník/servírka, holič, pečovatel)	14	6%
Kvalifikační pracovník (strojník, krejčí, výrobce nástrojů, elektrikář)	47	20%
Kvalifikovaný pracovník (zedník, řidič, dílenský pracovník, tesař, pekař)	68	29%
Nekvalifikovaný pracovník (dělník, vrátný, tovární pracovník, uklízečka)	9	4%
Farmář, zemědělec, sedlák (řidič traktoru)	4	1%
Majitel/ka farmy, manažer/ka farmy 3 1,3 %	3	1%
Nevím	21	7%

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Tabulka 7: *Průměrné bodové skóre PVQ dle socioekonomického statusu rodiny*

Vyšší hodnotový typ	Hodnot. typ	Socioekonomický status rodiny			
		Není dobrá (5)	Uspokojivá (23)	Dobrá (148)	Velmi dobrá (60)
Otevřenost ke změně	Samostatnost	3,50	4,43	4,28	4,28
	Stimulace	3,10	3,87	3,97	4,06
	Požitek	4,10	4,43	4,5	4,47
Orientace na úspěch	Moc	2,6	3,3	3,35	3,35
	Úspěch	2,7	3,52	3,73	3,83
Orientace na druhé	Universalismus	4,1	4,12	4,09	4,3
	Benevolence	3,1	4,46	4,39	4,42
Konzervatismus	Bezpečnost	3,30	4,15	3,74	3,9
	Konformita	3,10	3,39	3,25	3,32
	Tradice	2,70	3,76	3,84	3,54

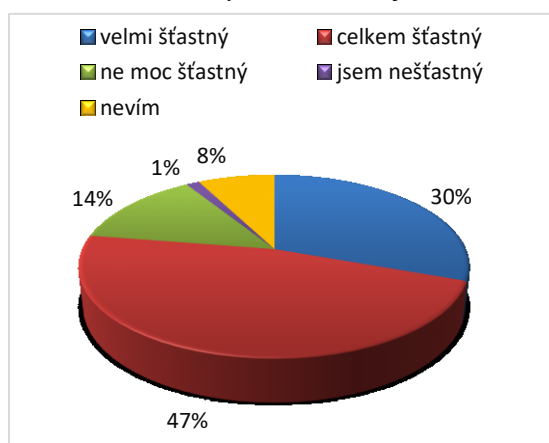
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Tabulka 8: Průměrné bodové skóre PVQ a výchovného stylu rodičů

Vyšší hodnotový typ	Hodnotový typ	Styl výchovy v rodině				
		Autoritářská	Povolující	Demokratická	Nedbalá	Rozmazlující
Otevřenost ke změně	Samostatnost	4,33	4,28	4,16	4,56	5,63
	Stimulace	3,91	4	3,95	4,09	3,63
	Požitek	4,48	4,48	4,54	4,51	4,75
Orientace na úspěch	Moc	3,39	3,3	3,43	3,29	3,38
	Úspěch	3,83	3,72	3,66	3,77	3,25
Orientace na druhé	Universalismus	4,02	4,21	3,9	4,57	4,17
	Benevolence	4,37	4,38	4,26	4,48	5,13
Konzervatismus	Bezpečnost	3,84	3,86	3,64	3,96	2,75
	Konformita	3,35	3,26	3,22	3,21	3
	Tradice	3,81	3,65	3,8	3,72	3,63

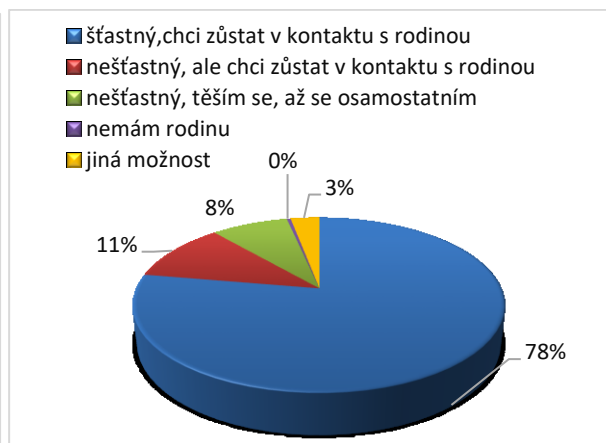
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 32: Řekl/a bys o sobě, že jsi?

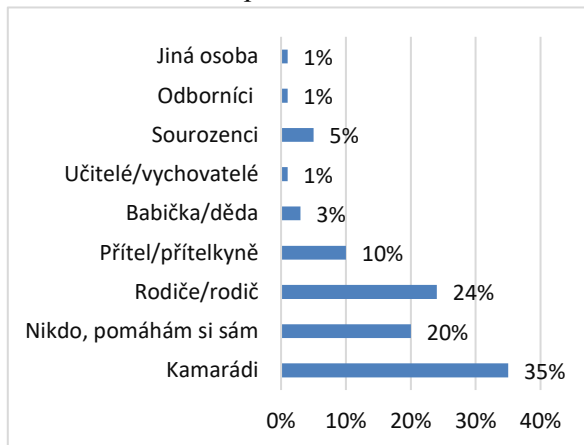
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 33: Cítíš se ve své rodině ...

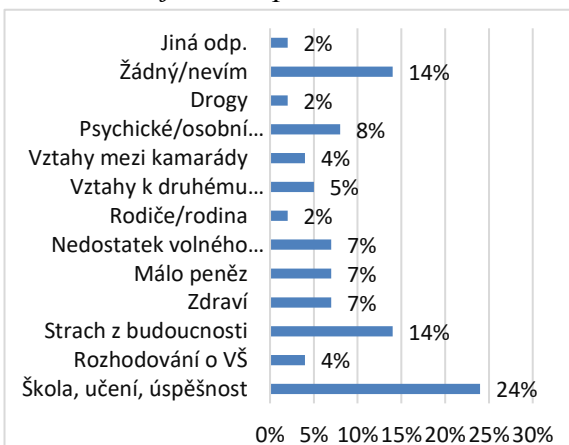
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 34: Sociální opora

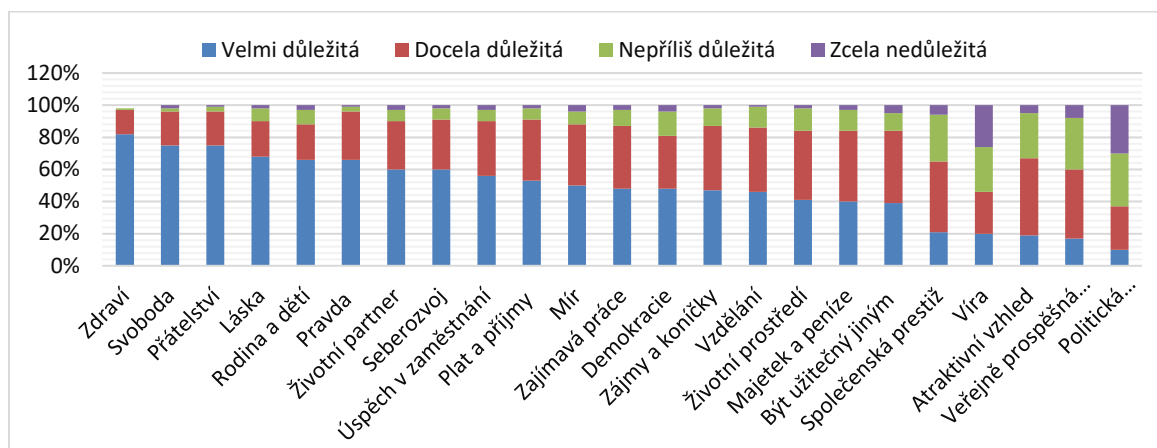
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 35: Můj životní problém

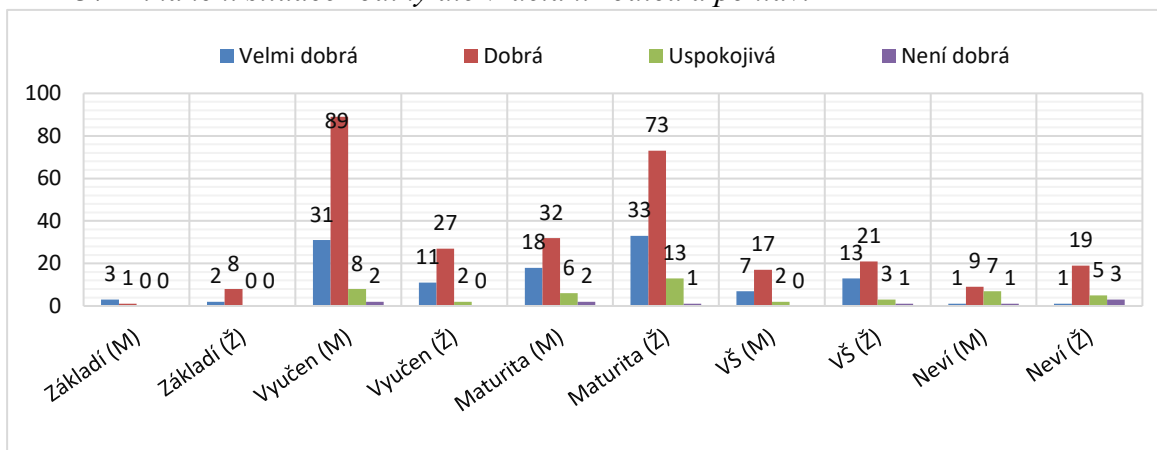
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 36: Seznam hodnot dle vlastní důležitosti

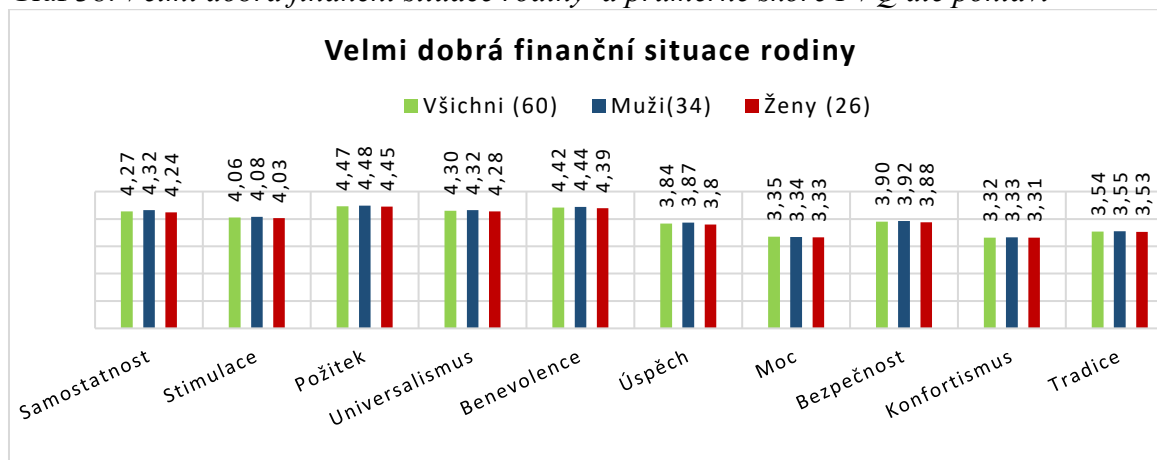
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 37: Finanční situace rodiny dle vzdělání rodičů a pohlaví

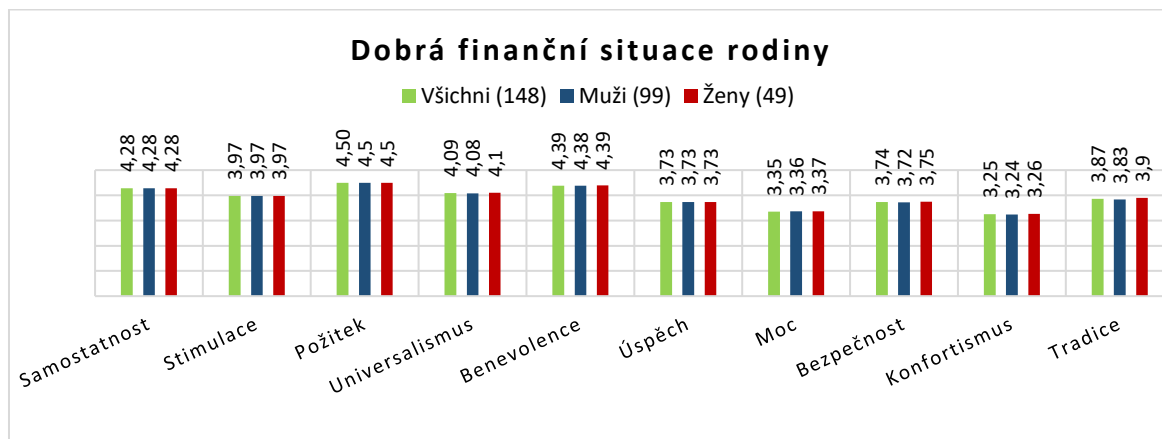
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 38: Velmi dobrá finanční situace rodiny a průměrné skóre PVQ dle pohlaví

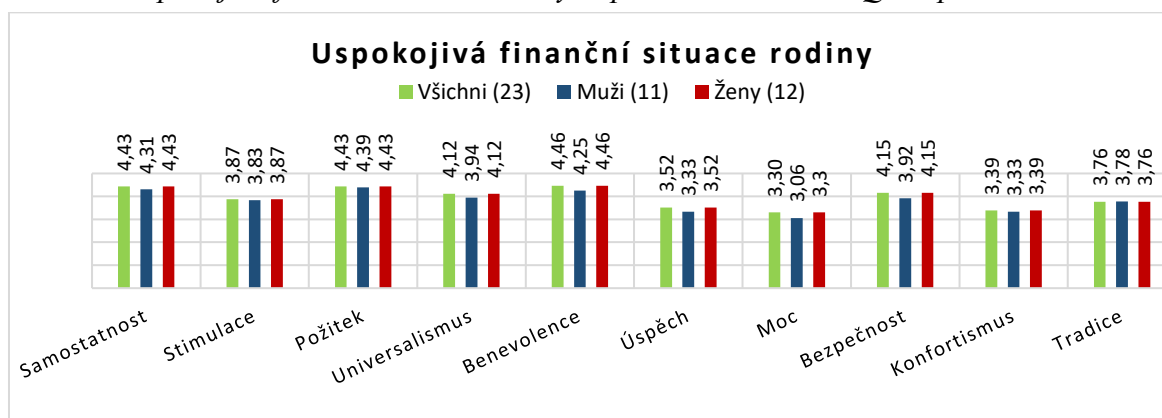
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 39: Dobrá finanční situace rodiny a průměrné skóre PVQ dle pohlaví

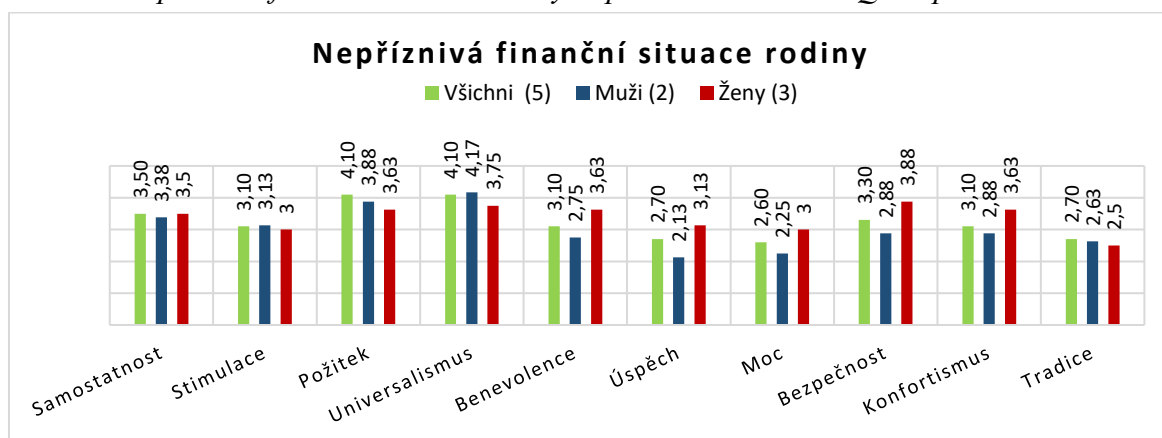
Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 40: Uspokojivá finanční situace rodiny a průměrné skóre PVQ dle pohlaví

Zdroj: Vlastní výzkum 2020

Graf 41: Nepříznivá finanční situace rodiny a průměrné skóre PVQ dle pohlaví

Zdroj: Vlastní výzkum 2020